
POTENCJAŁY ROZWOJU I SPECJALIZACJE POLSKICH WOJEWÓDZTW

Wojciech Dziemianowicz

Jacek Szlachta

Klaudia Peszat

Wyrażone w publikacji opinie są poglądami jej autorów. Treści prezentowane w niniejszej publikacji nie odzwierciedlają oficjalnego stanowiska Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

GEOPROFIT

Warszawa 2014 r.

SPIS TREŚCI:

CZĘŚĆ I. POTENCJAŁY I SPECJALIZACJE REGIONALNE – NOWE AKCENTY W POLITYKACH ROZWOJU	5
1. W POSZUKIWANIU POTENCJAŁÓW ROZWOJU I INTELIGENTNYCH SPECJALIZACJI.....	6
1.1. OD POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO DO SILNEJ PRZEWAGI KONKURENCYJNEJ.....	7
1.2. OD NAJLEPSZEJ LOKALIZACJI DO NAJWYŻSZEJ JAKOŚCI ŻYCIA	9
1.3. NAJLEPSZE (?) POLITYKI ROZWOJU	10
2. SPECJALIZACJE REGIONALNE W DOKUMENTACH UNIJNYCH I RZĄDOWYCH	15
2.1. INTELIGENTNE SPECJALIZACJE W DOKUMENTACH EUROPEJSKICH	16
2.2. INTELIGENTNE SPECJALIZACJE W DOKUMENTACH KRAJOWYCH.....	25
3. METODYKA BADAŃ POTENCJAŁÓW I SPECJALIZACJI	39
3.1. PRZEDMIOT BADANIA	39
3.2. METODY BADAWCZE	40
3.3. ZAŁOŻENIA WYKORZYSTANIA MATERIAŁÓW REGIONALNYCH	42
3.4. ŚCIEŻKI DOTARCIA DO CELU.....	43
CZĘŚĆ II. POTENCJAŁY ROZWOJU POLSKICH WOJEWÓDZTW	47
4. POTENCJAŁY REGIONALNE – KLASYFIKACJA.....	48
5. „EWOLUCJA” POSTRZEGANIA POTENCJAŁÓW REGIONALNYCH	51
5.1. POTENCJAŁY WOJEWÓDZTW W KONTEKŚCIE ANALIZY SWOT W DOKUMENTACH STRATEGICZNYCH.....	51
5.2. BUDZENIE POTENCJAŁÓW	54
5.3. WSKRZESZANIE POTENCJAŁÓW	56
6. KOMPLEMENTARNOŚĆ WSPARCIA Z POTENCJAŁAMI REGIONALNYMI	57
6.1. WSZYSCY CHCĄ MIEĆ STRATEGIĘ LUB PROGRAM.....	57
6.2. POLITYKA PRZESTRZENNA	58
6.3. POLITYKA INNOWACYJNA.....	58
6.4. POLITYKA ROZWOJU	59
CZĘŚĆ III. SPECJALIZACJE POLSKICH WOJEWÓDZTW	62
7. DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ	63
7.1. DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ.....	64
7.2. PRZYRODNICZO-KULTUROWE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ	65
7.3. GOSPODARCZE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ.....	65
7.4. INSTYTUCJONALNE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ	66
7.5. PRZESTRZENNE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ	67
8. RODZAJE SPECJALIZACJI	68
8.1. SPECJALIZACJA REGIONALNA – OBECNE BRANŻE KLUCZOWE.....	68
8.2. SPECJALIZACJA REGIONALNA – STARTERY GOSPODARCZE (PRZYSZŁE SEKTORY KLUCZOWE).....	69
8.3. SPECJALIZACJE INTELIGENTNE – OBSZARY GOSPODARCZE UZNAWANE W REGIONIE ZA INNOWACYJNE I KONKURENCYJNE	72
9. KOMPLEMENTARNOŚĆ WSPARCIA ZE SPECJALIZACJAMI REGIONALNYMI	96
9.1. WSPARCIE SPECJALIZACJI REGIONALNYCH W DOKUMENTACH STRATEGICZNYCH SZCZEBŁA REGIONALNEGO	96
9.2. WSPARCIE SPECJALIZACJI REGIONALNYCH W RAMACH REGIONALNYCH PROGRAMÓW OPERACYJNYCH	96
9.3. OKREŚLENIE ZGODNOŚCI DZIAŁAŃ PODEJMOWANYCH NA SZCZEBŁU REGIONALNYM I KRAJOWYM W ZAKRESIE WSPARCIA SPECJALIZACJI REGIONALNYCH	97

9.3.1.	KRAJOWE i REGIONALNE INTELIGENTNE SPECJALIZACJE.....	97
9.3.2.	WSPARCIE INTELIGENTNYCH SPECJALIZACJI Z KRAJOWYCH I REGIONALNYCH PROGRAMÓW OPERACYJNYCH	101
CZĘŚĆ IV. WNIOSKI I REKOMENDACJE		103
10.	GDZIE JESTEŚMY?	104
10.1.	MIĘDZY „POLSKĄ A” A „POLSKĄ B”	104
10.2.	MIĘDZY WIEDZĄ OGÓLNA A SZCZEGÓLOWĄ.....	105
10.3.	MIĘDZY POTENCJAŁEM A SPECJALIZACJĄ	106
10.4.	MIĘDZY BADANIAM I A REALIZACJĄ POLITYKI	110
11.	DOKĄD ZMIERZAMY?	113
LITERATURA		116
ZAŁĄCZNIK 1		122

Używane skróty:

Skrót	Rozwinięcie
B+R	badania i rozwój
GUS	Główny Urząd Statystyczny
ICT	technologie informacyjno-komunikacyjne (Information and Communication Technologies)
IOB	instytucje otoczenia biznesu
INB	instytucje naukowo-badawcze
KOT	Krajowe Obserwatorium Terytorialne
KPB	Krajowy Program Badań
KPZK	Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
KSRR	Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie
MNiSW	Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego
MIR	Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju
MOF	miejski obszar funkcjonalny
MRR	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, obecnie Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju
NTS	Nomenklatura Terytorialna Statystyki
OSI	obszar strategicznej interwencji
OZE	odnawialne źródła energii
PGR	państwowe gospodarstwo rolne
PKB	produkt krajowy brutto
PO IR	Program Operacyjny Inteligentny Rozwój
PO PW	Program Operacyjny Polska Wschodnia
POWER	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój
PZPW	plan zagospodarowania przestrzennego województwa
RIS	Regionalna Strategia Innowacji (Regional Innovation Strategy)
ROT	Regionalne Obserwatoria Terytorialne
RPO	regionalny program operacyjny
SRK	Strategia Rozwoju Kraju 2020 (nazywana średniookresową Strategią Rozwoju Kraju)
SRKL	Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego
SRKS	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego
SRSBNRP	Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej
SRT	Strategia Rozwoju Transportu
SRW	strategia rozwoju województwa
SSP	Strategia Sprawne Państwo
SSRK	Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju
SSE	specjalna strefa ekonomiczna
SZRWRR	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa
UE	Unia Europejska
WDB	wartość dodana brutto
ZIT	zintegrowane inwestycje terytorialne

CZĘŚĆ I. POTENCJAŁY I SPECJALIZACJE REGIONALNE – NOWE AKCENTY W POLITYKACH ROZWOJU

W POSZUKIWANIU POTENCJAŁÓW ROZWOJU I INTELIGENTNYCH SPECJALIZACJI

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020 w swojej wstępnej części prezentuje wnioski z badań OECD dotyczące zmiany paradygmatu polityki regionalnej. W skrócie, istota zmiany polega na przejściu od sektorowego postrzegania całości zagadnień związanych z rozwojem regionów do podejścia zintegrowanego. **Integracja przedsięwzięć rozwojowych** powinna dotyczyć w zasadzie wszystkich etapów stosowania polityk, od planowania strategicznego po realizację konkretnych projektów.

Propozycja OECD wynika z analizy dotychczasowych doświadczeń w stosowaniu różnych instrumentów rozwoju, ale także stanowi swego rodzaju syntezę szerszej i ciągle toczącej się dyskusji na temat czynników i sposobów radzenia sobie z problemami społeczno-gospodarczymi w regionach. Jedno jest pewne – zmiany były, są i będą obecne w przedmiotowej dyskusji, zmieniały się koncepcje, ewoluowały podejścia. Zatem **nic nie gwarantuje, że dzisiejszy model będzie skuteczniejszy**. Wiemy, że ów nowy paradygmat wydaje nam się lepszy, jest bardziej dopracowany, uwzględnia wnioski jakie wyciągnięto z niedawnych doświadczeń. Należy jednak podkreślić, że tego typu przekonania towarzyszyły prawdopodobnie wszystkim zespołom przygotowującym nowe kierunki myśli strategicznej i polityki rozwojowych.

„**Inteligentny rozwój**” jest dziś hasłem, które spotkało się z entuzjastycznym przyjęciem w świecie nauki, polityki oraz biznesu. Ale dopiero czas pokaże, czy koncepcja ta jest lepsza od „**dywersyfikacji struktury gospodarczej**”; „**gospodarki opartej na wiedzy**”, „**rozwoju endogenicznego**” itp. Niepodważalny jest jednak fakt, że pomimo wielu lat dyskusji, wciąż pewne zagadnienia dotyczące rozwoju regionalnego nie doczekały się jednoznacznych rozstrzygnięć i budzą liczne kontrowersje (Perry 2010).

Niewątpliwie poszukiwanie nowych wyjaśnień fenomenu rozwoju niektórych regionów i uzasadnień dla trudności, jakie przeżywają inne liczne regiony jest wieloaspektowe. Ze względu na zakres opracowania, który ogranicza się do potencjałów, specjalizacji regionalnych i inteligentnych specjalizacji, w tej części zwrócona zostanie uwaga jedynie na **wybrane aspekty i koncepcje**, które – zdaniem autorów – najbardziej przyczyniają się do zrozumienia i uzasadnienia nowego podejścia do instrumentów polityki regionalnej.

W drugiej połowie XX w.¹ pojawił się nurt opisujący sukcesy regionów i państw oparte o specyficzne cechy pozwalające ich gospodarkom skutecznie konkurować o czynniki rozwojowe. Nurt ten widoczny był zarówno w dyskusjach społecznych, jak i ekonomicznych, a jego istotą była różnica między sposobami funkcjonowania firm w gospodarce „starej”, nazywanej „fordyzmem” i „nowej”, której nadano imię „postfordyzm”. Różnice jakie wskazywano między tymi dwoma modelami funkcjonowania przejawiały się na różnych płaszczyznach:

¹ David Harvey (1990) pojawienie się postfordyzmu wiąże z kryzysem naftowym z 1973 r. (za Chojnicki 1993).

-
- **proces produkcyjny** – np.: produkcja masowa versus produkcja krótkoseryjna; różne miejsce kontroli jakości; redukcja kosztów wynikająca z redukcji płac versus przewaga kosztowa wynikająca z nauki i doświadczenia;
 - **rola kapitału ludzkiego** – pracownik wyspecjalizowany do pojedynczych zadań versus pracownik wielozadaniowy; specjalizacja stanowisk versus brak podziału na stanowiska; dyscyplinowanie siły roboczej versus współodpowiedzialność pracowników;
 - **stosunek do przestrzeni** – od specjalizacji funkcjonalnej do roli skupisk i aglomeracji; od jednolitych rynków pracy do bardzo zróżnicowanych; od przestrzennego podziału pracy do integracji przestrzennej;
 - **rola państwa** – od funkcji regulacyjnej do deregulacyjnej; od centralizacji do decentralizacji; od krajowej polityki regionalnej do terytorialnej polityki regionalnej („inter- i intraregionalna” polityka rozwoju); od miasta subsydiującego do miasta przedsiębiorczego.

Pomimo wyraźnej przewagi postfordyzmu wciąż wiele regionów pozostaje w fazie „przejęcia”, a są i takie, które tkwią w fordyzmie. Część tej dyskusji stanowi podejmowany do dziś problem różnic między gospodarką „industrialną” i „postindustrialną”. Według Stimsona, Stougha i Roberta (2006) tę drugą charakteryzują m.in. sieci horyzontalne, globalna konkurencja, ulotność rynków, wysoka geograficzna mobilność działalności gospodarczej. Nowa jest również sytuacja na rynku pracy i w sposobie organizacji zadań pracowniczych (współpraca między szczeblami w strukturze firm, „umiejętność szybkiego uczenia się” jako najważniejsza kwalifikacja pracowników, uczenie się przez całe życie). Równie istotne są czynniki związane z charakterystyką produkcji. W tym punkcie podkreśla się takie elementy, jak: informację i wiedzę jako główne zasoby firm; budowanie aliansów i kooperację w relacjach z otoczeniem biznesowym; innowacje, jakość i dostępność czasowa do rynków i koszty jako główne źródła przewagi konkurencyjnej.

Powyższe procesy przełożyły się na uogólnienia dotyczące **czynników rozwoju**. O ile trudno podważać listę najczęściej wymienianych, na którą składają się: zasoby ludzkie, zasoby środowiskowe, baza ekonomiczna czy położenie, o tyle istotna jest zmiana cech tych czynników, które przekładają się na potencjał rozwojowy danej jednostki. Przykładowo Blakely i Bradshaw (2002) zwracają uwagę na relacje i cechy ludzkie. Lokalizacja w przestrzeni rozpatrywana jest nie przez pryzmat atrakcyjności dla inwestorów zewnętrznych lecz przez **możliwości współpracy w danym regionie**. Pryzmat gospodarczy zmienia się z nastawionego na wzrost liczby podmiotów napływających z zewnątrz na **budowanie relacji biznesowych wewnątrz regionu**. Również podejście do zasobów ludzkich ewoluuje od „zajmowania się bezrobotnymi” w kierunku **wzmacniania postaw przedsiębiorczych**. Na szczególną uwagę zasługuje akcentowanie przez przytoczonych autorów **roli lidera i jakości warunków funkcjonowania zarówno dla firm jak i mieszkańców**.

1.1. OD POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO DO SILNEJ PRZEWAGI KONKURENCYJNEJ

Potencjał rozwojowy można scharakteryzować jako cechę lub zespół cech, który decyduje w danym czasie, lub może decydować w przyszłości o możliwościach, kierunkach i charakterze rozwoju danego regionu. Można zatem utożsamiać potencjał z cechami, które już dziś stanowią o sile i dynamice

rozwoju, ale również z takimi cechami, które wymagają wsparcia, by w przyszłości umożliwić osiągnięcie oczekiwanego stanu.

Wydaje się, że tak rozumiane potencjały mogą być utożsamiane z czynnikami rozwoju. Na tym etapie warto zwrócić uwagę na **problem relacji między rozwojem regionu a jego konkurencyjnością**. Zagadnienia te były wielokrotnie omawiane, ale do dziś brak wyraźnej jedynomyślności wśród badaczy.

Zazwyczaj **rozwój** traktowany jest jako pojęcie szersze, niż konkurencyjność. Rozwój regionu może być utożsamiany z:

- trajektorią rozwojową – „rozwój indywidualny”;
- subiektywnymi ocenami mieszkańców danego regionu – „rozwój subiektywny”;
- możliwie zobiektywizowaną oceną poziomu rozwoju danego regionu względem innych – „rozwój statystyczny”. Poziom rozwoju, najczęściej kwantyfikowany jest poprzez zastosowanie wskaźnika wartości produktu krajowego brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca. PKB *per capita* w danym regionie w porównaniu z regionami najbardziej rozwiniętymi pozwala określić, czy region jest wysoko, średnio, czy słabo rozwinięty.

Z kolei **konkurencyjność**, ze względu na istotę konkurencji, zawiera w sobie zawsze element porównań sytuacji panującej w danym regionie względem innych (por. Nowak 2012; Łażniewska, Nowak 2012). W tym przypadku również stosuje się różne skale (np. wysoka, średnia, niska konkurencyjność), a także różne płaszczyzny konkurencji (np. o inwestorów, mieszkańców, turystów). Istotny jest fakt, iż szerokie i często bezrefleksyjne stosowanie pojęcia konkurencyjność oraz przewagi konkurencyjne, często w bliskim sąsiedztwie atrakcyjności inwestycyjnej i czynników rozwoju spowodowały rozmycie istoty rzeczy. Modne, acz puste hasło „wszyscy konkurują ze wszystkimi” jest tylko przykładem gubienia wagi relacji między czynnikami rozwoju danego terytorium, wskaźnikami i wymiarami konkurencyjności oraz wagi relacji konkurencyjność firm zlokalizowanych na danym obszarze versus konkurencyjność i czynniki rozwoju tego obszaru (por. Grochowski 2010).

Z punktu widzenia problemów rozwojowych i potencjałów regionów w kontekście konkurencyjności mniej istotne jest pytanie „kto z kim” konkuruje (rozpatrywane jest raczej głównie przez badaczy dla porównań), a dużo ważniejsze powinny być pytania o:

- **przedmiot konkurencji**, czyli – dyscyplinę. Od tradycyjnego już podziału na cztery główne dyscypliny konkurencji: „o inwestorów”, „o turystów”, o mieszkańców”, „o środki publiczne” powinno nastąpić przejście w kierunku sformułowań bardziej szczegółowych uwzględniających różne typy przedsiębiorców, turystów czy różne wymagania społeczne, na przykład dotyczące jakości życia (zob. np. Dunning 1994; Kowalczyk 2005);
- **umiejętność określenia przedmiotu konkurencji**. To pytanie musi iść w parze z pytaniem o cele rozwoju i potencjały danej jednostki. Nie wszystkie gminy i regiony są atrakcyjne turystycznie, nie wszystkie też mają szanse przyciągać kapitał zewnętrzny. Sprecyzowanie celów rozwoju pozwoli precyzyjnie określić dyscyplinę, w której należy dokonać rzetelnej oceny stanu danej jednostki. Cel, jakim może być szeroko rozumiany wzrost innowacyjności regionu, musi wywołać pytania o czynniki, jakie wpływają na innowacyjność, a także potencjał regionu w tym zakresie. Szczegółowa analiza może doprowadzić do wniosku, iż potencjał ten jest bardzo wąski (opiera się np. o jedną, dwie branże i jeden aktywny instytut na wyższej uczelni). W tym miejscu

pojawia się trudność polityki rozwoju, której cele są zazwyczaj ogólne – **szczegółowe określenie „motorów wzrostu innowacyjności” i położenie nacisku na dalszy rozwój tych motorów, nie idzie w parze z oczekiwaniami „zadowolenia wszystkich”;**

- **relacje między konkurencyjnością a celami rozwoju jednostki terytorialnej.** Liczne przykłady pokazują, że proste przełożenie konkurencyjności firm na konkurencyjność i poziom rozwoju danego regionu jest często zaburzone przez złożoność systemu społeczno-gospodarczego. Firmy osiągające wysokie przychody i wskaźniki produktywności mogą „ograniczać” swój wkład w rozwój regionu do samego zatrudnienia siły roboczej. Wysoka konkurencyjność sektora turystycznego również może przekładać się na wysoką presję środowiskową, co nie musi być w parze z długofalowymi celami rozwoju. Warto zatem zadać pytanie, co zrobić, by wywołać możliwie duże efekty mnożnikowe sukcesu innych dla rozwoju jednostki terytorialnej. Pytanie to dotyczy relacji w tzw. **diamencie konkurencyjności** stworzonym przez: władze publiczne, przedsiębiorców, efekty działalności gospodarczej oraz czynniki lokalizacji (szerzej: Dziemianowicz 2008).

Powyższe rozważania mają na celu uświadomienie, iż każdy z potencjałów można rozpatrywać przez pryzmat rozwoju regionu, jak i jego konkurencyjności. W obu podejściach można dojść do nieco odmiennych wniosków. Przykładowo, ludzie wykwalifikowani będą prawdopodobnie zawsze traktowani jako pozytywny czynnik rozwoju regionu. Z punktu widzenia konkurencyjności bardziej będziemy zwracać uwagę na wyposażenie regionu i zmiany zachodzące w wyposażeniu w ten czynnik względem innych regionów. W dalszej kolejności można zadać pytania o rodzaj kwalifikacji. Na pewno będzie on w dużej mierze pochodną uwarunkowań historycznych, tradycji, struktury gospodarczej, zatem dopasowany do charakteru regionu. Odpowiedź na pytanie o konkurencyjność uświadomić może, że ten typ kwalifikacji nie pozwala przyciągać inwestorów z branż zaawansowanych technologicznie, nie pozwala przeprowadzić restrukturyzacji w kierunku regionów wyżej rozwiniętych.

1.2. OD NAJLEPSZEJ LOKALIZACJI DO NAJWYŻSZEJ JAKOŚCI ŻYCIA

Pod koniec XX wieku zwrócono m.in. uwagę na zachodzące zmiany w podejściu przedsiębiorców do różnorodnych czynników lokalizacji (Grabow i in. 1995; Dziemianowicz 1997, Domański 2000). Zaczęto używać pojęć „**twarde**” i „**miękkie**” **czynniki lokalizacji**, pojawił się termin „**efekt żony menadżera**”². Istotą tych zmian jest dostrzeżenie i akcentowanie faktu potrzeby zapewnienia sferze biznesowej odpowiednich **warunków rozwoju społecznego**. W ten sposób zdecydowanie rozszerzono paletę czynników, które pozwalają regionom i gminom przyciągać kapitał zewnętrzny, a zatem starać się budować swoje przewagi konkurencyjne. Oczywiście wciąż ważne są twarde czynniki lokalizacji, jak np.: koszty siły roboczej, koszty transportu, chłonność rynku, wysokość stawek podatkowych, ale stosując te kryteria **biznes zazwyczaj ma do wyboru więcej niż jedno miejsce potencjalnej lokalizacji**. Zatem o ostatecznej lokalizacji decydują kwestie mniej lub wręcz wcale nie związane z działalnością danej firmy, jak np.: obecność szkół podstawowych i ponadpodstawowych

² Efekt żony menadżera, zauważony w latach 80. XX w. oznacza uwzględnianie przez decydentów gospodarczych kwestii związanych z jakością życia, bezpieczeństwem rodziny, możliwościami kształcenia dzieci etc. Czynniki te nie są związane bezpośrednio, a czasem nawet pośrednio z działalnością firmy, jednak brane są pod uwagę w procesie decyzyjnym, zgodnie z zasadą, iż chcemy pracować w możliwie najlepszym otoczeniu społeczno-kulturowo-gospodarczym.

prowadzonych w językach obcych (dzieci pracowników firm zagranicznych), możliwości spędzania wolnego czasu (czas wolny całej rodziny), klimat społeczny (w tym nastawienie do obcokrajowców), przychylność i klimat tworzony przez władze lokalne.

Dyskusja na temat miękkich i twardych czynników lokalizacji uwzględniająca szeroką paletę zagadnień branych pod uwagę przez decydentów, spowodowała ponowne zwrócenie uwagi na tradycyjny czynnik, jakim jest „aglomeracja” (przez Webera – klasyka teorii lokalizacji przemysłu – zaliczany do podstawowych czynników lokalizacji). Efekty aglomeracji, nazywane również efektami zewnętrznymi, są to korzyści jakie osiąga firma funkcjonując w danym środowisku, nie płacąc za nie. To szeroko rozumiane możliwości wykorzystania (w razie potrzeby) sieci społecznych i dyfuzji wiedzy, wykorzystania infrastruktury społecznej (np. kulturalnej, przestrzenie wolnego czasu) uzyskują wśród przedsiębiorców coraz częściej wysokie noty ze względu na tzw. klimat dla biznesu. Coraz częściej do rachunku ekonomicznego dodawany jest rachunek satysfakcji (w teorii lokalizacji już dawno zwrócono uwagę na dwa typy przedsiębiorcy: homo oeconomicus i homo satisfaciendus). Wiadomo jednak, że poziom zadowolenia zależy w dużym stopniu od czynników psychologicznych i kulturowych, a same decyzje lokalizacyjne mają bardzo często charakter naśladownictwa, popartego przekonaniem, iż skoro w danym miejscu jedni przedsiębiorcy osiągają sukcesy, to na pewno mogą to robić inni (zob. Pred 1972).

To szersze spojrzenie na kwestię wyborów działalności gospodarczej zbiegło się z nurtem odmiennego patrzenia na ścieżki rozwojowe miast i regionów. Niemal jednocześnie pojawiły się pojęcia: „**miasto – maszyna rozrywki**” (wprowadzone przez T.N. Clarka, 2002 za: Swianiewicz 2005) oraz „**klasa kreatywna**” (autorstwo przypisuje się R. Floridzie, 2002). Od tego czasu liczne opracowania analizują przychylność warunków tworzonych przez miasta dla funkcjonowania ludzi kreatywnych. Sam Florida zaproponował wskaźnik kreatywności oparty o tzw. 3T uwzględniający: tolerancję, technologie i talent. To kreatywni ludzie mają stanowić o sile rozwojowej całych regionów. Niezależnie od problemów interpretacyjnych, argumentów podważających podejście Floridy i rzeszy zwolenników wzrostu opartego o klasę kreatywną, istotne jest zwrócenie uwagi na rolę sfery kulturowej, przestrzeni wolnego czasu, infrastruktury wypoczynkowej i ożywionych relacji społecznych jako ważnych czynników rozwoju. Dotyczy to również sfery nauki, a także działalności badawczo-rozwojowej.

Przytoczeni już wyżej Stimson, Stough i Roberts (2006) stawiają tezę, iż w nowej gospodarce nastąpiła zmiana podstawowych czynników produkcji. Praca, ziemia i kapitał, najważniejsze od zarania systemów gospodarczych przez całą rewolucję przemysłową i kolejne lata, zostają wypierane przez **innowacje, inwencje i wiedzę**. Fakt, iż jest wiele dowodów na to, że „nowe” czynniki produkcji również mają swoje głębokie korzenie i że nie tylko towarzyszyły, ale były czynnikiem rozwoju od zawsze, obrazuje zarówno charakter, jak i skalę zachodzących przemian.

1.3. NAJLEPSZE (?) POLITYKI ROZWOJU

Niniejszy rozdział wskazuje kilka wątpliwości, jakie można formułować wobec nowego paradygmatu w świetle kryzysu gospodarczego (stąd słowo „najlepsze” opatrzone jest znakiem zapytania).

Od roku 2008 w świecie ma miejsce najgłębszy kryzys od czasów Wielkiego Kryzysu lat 1929-1933. Początkowo miał on charakter finansowego załamania, lecz w kolejnych latach rozwinął się w kryzys

gospodarczy. Kryzys przyniósł zasadnicze zmniejszenie dynamiki wzrostu produktu krajowego brutto, a nawet jego spadek, wzrost stopy bezrobocia do wielkości dwucyfrowych oraz olbrzymi wzrost deficytu budżetowego i długu publicznego. Dotknął on szczególnie dotkliwie Unię Europejską, czego wyrazem stał się między innymi kryzys strefy euro oraz kryzys integracji europejskiej. Ze strony niektórych państw członkowskich Unii Europejskiej pojawiły się działania protekcyjne godzące w logikę integracji europejskiej. Pomimo prób zaklínania rzeczywistości, w roku 2014 trudno jest mówić o końcu kryzysu gospodarczego.

Analizy sytuacji prowadzone w układzie regionalnym udokumentowały, że szczególnie silnie zjawiskami kryzysowymi zostały dotknięte obszary peryferyjne, o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, a nie regiony wiodące, teoretycznie bardziej wyeksponowane na zagrożenia, wynikające ze skali powiązań gospodarczych z rynkami światowymi (Oesterreichisches Institut 2011). Elementami analitycznymi wprowadzanymi stopniowo do doktryny polityki regionalnej stały się między innymi następujące kategorie ekonomiczne: **szoki makroekonomiczne**, **ekspozycja** czyli narażenie (exposure), **zjawiska zarażania**, **wrażliwość** rozumiana jako **podatność** (vulnerability), **wrażliwość** rozumiana jako **czułość** (sensitivity) oraz **zdolność do reagowania** (adaptive capacity) (Capello i in. 2011). Wskazuje się, że jednym z podstawowych kierunków zmian doktrynalnych polityki regionalnej powinno być uwzględnienie tych kategorii i szersze niż dotąd zorientowanie polityki regionalnej na rzecz **budowania zdolności reagowania na zakłócenia procesów rozwojowych wynikające z szoków zewnętrznych** (Gawlikowska-Hueckel, Szlachta 2014). Dotyczy to także europejskiej polityki spójności, której misją powinno stać się budowanie potencjału reagowania na takie zakłócenia, co ma szczególne znaczenie w przypadku obszarów najstabszych (Dijkstra i in. 2011).

Reakcja na te wyzwania na poziomie Unii Europejskiej polegała na bardzo długich negocjacjach dotyczących wieloletniej perspektywy budżetowej na lata 2014-2020 i po raz pierwszy w historii Unii Europejskiej zmniejszenie skali interwencji podejmowanej w ramach europejskiej polityki spójności. Jednak ważnym elementem rozwiązań proponowanych na lata 2014-2020 stało się przyjęcie jako podstawy wszystkich polityk Unii Europejskiej w tym okresie strategii Europa 2020, służącej odbudowaniu pozycji konkurencyjnej. Wszystkie kraje korzystające ze wsparcia w ramach funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności musiały wprowadzić proponowane w strategii Europa 2020 rozwiązania, z czego wynika zasadnicze dowartościowanie identyfikowania i wspierania endogenicznych potencjałów rozwojowych oraz kształtowania specjalizacji regionów, nazywanych w tym okresie **inteligentnymi**.

Polska ze względu na skalę wsparcia dostępnego ze środków europejskiej polityki spójności zbliżonego do trzech kolejnych (Włochy, Hiszpania, Rumunia) największych beneficjentów oraz niski poziom PKB na mieszkańca piętnastu województw musi potraktować założenia europejskiej polityki spójności na lata 2014-2020 ze szczególną starannością, zarówno na poziomie krajowym, jak też regionalnym.

Koncentracja na potencjałach i specjalizacjach regionalnych, jako element myślenia strategicznego, a szerzej „zarządzania regionalnego” powinna odnieść się do nowych cech paradygmatu polityki regionalnej (Tabela 1).

Zintegrowane podejście strategiczne jest tematem podlegającym dyskusji od czasu pierwszych prób opisu polityki regionalnej i polityki przestrzennej. Trudności w realizacji strategii zintegrowanych wynikają z braku czynników, które zlikwidowałyby silne interesy różnych grup, które przyczyniły się

do pojawienia się haseł „Polska resortowa”, czy „Polska sektorowa”. W przypadku silnej pozycji danego sektora (politycznej i gospodarczej) potencjał regionalny powinien być traktowany raczej jako potencjał sektora zlokalizowanego w danym regionie. Zachęty w postaci „wyłaniania” inteligentnych specjalizacji idą w kierunku zmiany podejścia sektorowego na bardziej zintegrowane (uwzględniające interesy różnorodnych podmiotów), jednak i w tym przypadku widoczne są ograniczenia. Najlepszym dowodem na powyższe stwierdzenia jest fakt przygotowywania koncepcji inteligentnych specjalizacji na różnych poziomach administracji publicznej oraz w różnych ministerstwach. Brak wystarczającego poziomu kultury współpracy pokrywa się z deficytem zaufania i dużymi obawami przed współpracą administracja – biznes (wciąż żywymi, mimo powoli rozwijającej się współpracy w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego).

Tabela 1. Dylematy związane z nowym paradygmatem polityki regionalnej w kontekście potencjałów i specjalizacji regionalnych

Cecha	Charakterystyka	Kontekst potencjałów	Kontekst inteligentnych specjalizacji
Zintegrowane strategie	<ul style="list-style-type: none"> realizacja zintegrowanych przedsięwzięć obejmujących różne obszary tematyczne i różne podmioty 	<ul style="list-style-type: none"> potencjały znane „od dawna” „Polska resortowa” 	<ul style="list-style-type: none"> współpraca administracji publicznej z uczelniami i biznesem ograniczana niską kulturą współpracy i niskim poziomem zaufania
Konkurencyjność	<ul style="list-style-type: none"> strategiczny kierunek polityki regionalnej koncentracja na wybranych najważniejszych czynnikach podejście wielosektorowe ukierunkowane terytorialnie 	<ul style="list-style-type: none"> trudności z wyborem szczegółowym relacje potencjały endogeniczne a współczesny model wyznaczony przez liderów 	<ul style="list-style-type: none"> relacja między konkurencyjnością sektorów i konkurencyjnością regionu relacje innowacje – specjalizacje regionalne
Spójność	<ul style="list-style-type: none"> przepływy kapitału, osób, wiedzy, dyfuzja innowacji działania wyrównawcze dopasowane do określonych potencjałów regionów ważnych dla całego kraju 	<ul style="list-style-type: none"> negatywne trendy w skali makro potencjały regionalne mało istotne na poziomie kraju 	<ul style="list-style-type: none"> mobilność specjalizacji
Instrumenty rozwoju	<ul style="list-style-type: none"> zintegrowane, miękkie i twarde; wsparcie otoczenia biznesu, kapitału społecznego; współpraca sieciowa; koordynacja 	<ul style="list-style-type: none"> niespełnione warunki konieczne konkurencyjność instrumentów kapitał zaufania wypaczenia 	<ul style="list-style-type: none"> niespełnione warunki konieczne konkurencyjność instrumentów kapitał zaufania wypaczenia
Terytorium	<ul style="list-style-type: none"> podejście terytorialne we wszystkich działaniach rozwojowych obszary strategicznej interwencji jednostki funkcjonalne (nie administracyjne) polityka dostosowana do specyfiki miejsca 	<ul style="list-style-type: none"> podobieństw o potencjałów terytorialne interesy polityczne 	<ul style="list-style-type: none"> lokalizacja sfery naukowej danej inteligentnej specjalizacji poza regionem
Instytucje	<ul style="list-style-type: none"> wszystkie szczeble administracji publicznej 	<ul style="list-style-type: none"> sprawność administracji publicznej jakość 	<ul style="list-style-type: none"> presja na dzielenie się środkami publicznymi

	<ul style="list-style-type: none"> • aktorzy społeczni • biznes 	organizacji pozarządowych <ul style="list-style-type: none"> • społeczna odpowiedzialność biznesu 	
--	---	---	--

Źródło: Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego i opracowanie własne.

W przypadku **konkurencyjności regionów** należy przytoczyć często bardzo podobne i ogólne zapisy dotyczące potencjałów województw. Faktem jest widoczna ewolucja podejścia zespołów przygotowujących kolejne strategie wojewódzkie i strategie innowacyjności. Bez najmniejszych oporów obecne dokumenty strategiczne można nazwać dokumentami trzeciej generacji (Szlachta 2013; Klasik 2013). Pomimo zdobytego już doświadczenia wciąż w procesie przygotowania strategii widoczne są – i chyba wciąż będą – tzw. gry interesów. Wymaga to wizji i odwagi w działaniu polityków, by precyzyjnie i ograniczając grono zadowolonych zdecydować, które sektory będą kluczowe dla polityki publicznej w najbliższym okresie 10 lat. Równie ważna jest odpowiedź na pytanie, czy nasz potencjał rozwojowy np. wysoka produktywność sektora rolnego daje szanse dalszego rozwoju w kontekście współczesnego, dominującego modelu rozwoju. Dyskusja o konkurencyjności regionu i inteligentnych specjalizacjach jeszcze bardziej uszczegóławia problem. Pod presją różnych sektorów, czasem bardzo nielicznych zainteresowanych grup, a szerzej ze względu na nowy paradygmat forsowany również przez UE, oczekuje się, że każdy powinien mieć szansę wykreować własną inteligentną specjalizację. Zasadniczy problem tkwi jednak w umiejętnej ocenie, czy jeden wynalazek o światowym zasięgu tworzy specjalizację regionu, czy powinien być początkiem takiej specjalizacji, w jaki sposób i czy w ogóle powinno się wspierać urynkowanie tego wynalazku, by przerodził się w specjalizację? Dowiedziono wcześniej, że konkurencyjność sektora nie musi oznaczać przełożenia na konkurencyjność regionu.

Problem **polityki spójności** również zawiera w sobie kilka dylematów dotyczących potencjałów regionalnych i inteligentnych specjalizacji. Spójność widziana jest jako efekt dyfuzji różnych czynników rozwoju z biegunów do obszarów, które wcześniej podlegały silnej presji właśnie biegunów. Koncepcja F. Perroux (za: Grzeszczak 1978 i 1999) ciągle fascynuje i co jakiś czas wraca do głównego nurtu polityki. Warto przypomnieć jeszcze nie tak dawną **koncepcję policentrycznej umiarkowanej koncentracji** (Fiedorowicz 1995), która była dyskutowana m.in. z tzw. **hipotezą rozwoju zrównoważonego** (Kołodziejcki 1995) w pracach nad formułowaniem polityki przestrzennej w Polsce na początku lat 90. Dzisiejsze programowanie rozwoju odbywa się m.in. w oparciu o analizy trendów. Pomimo nowego paradygmatu część regionów dostrzega oficjalnie lub mniej oficjalnie, że ich dotychczasowe potencjały są w fazie spadkowej. Jako główne przyczyny podaje się silne oddziaływanie biegunów wzrostu. Najlepszym przykładem jest potencjał ludnościowy, przez liczne regiony oceniany jako najważniejszy. Migracje mają i będą miały w najbliższym czasie kierunek od peryferii do biegunów. Polityka spójności, która powinna wspierać potencjały regionalne „istotne na poziomie kraju” może okazać się mało istotna dla tych regionów, których potencjały są powtarzalne w innych regionach, nie stanowią o sile konkurencyjnej kraju, a ponadto są słabo umocowane w polityce sektorowej. Najbardziej dobitnym przykładem są różnice między szczeblem krajowym (i w tym przypadku unijnym) a regionalnym w ocenie potencjału położenia komunikacyjnego. Odpowiedzią na silną polaryzację mają być inteligentne specjalizacje. Silne endogeniczne zakorzenienie oparte na potencjale naukowo-badawczym, wsparte środkami publicznymi powinno zapewnić przewagi konkurencyjne w długim okresie. Jednak istotą dzisiejszych stosunków gospodarczych jest mobilność wszystkich czynników produkcji prócz ziemi. Tak jak polskie firmy coraz więcej kapitału inwestują poza granicami Polski, tak należy liczyć się z poszukiwaniami

najdogodniejszych warunków dla działalności gospodarczej i naukowej każdego, kto współtworzy inteligentne specjalizacje.

Nowy paradygmat proponuje – słusznie – **szeroką paletę instrumentów**, promując jednocześnie współpracę sieciową i zakładając wysoki poziom koordynacji. Wspieranie określonych potencjałów i specjalizacji powinno odbywać się jednak przy założeniu jak najszybszej **eliminacji barier, w tym przede wszystkim, biznesowych**. Można nazwać to dążeniem do zapewnienia koniecznych warunków minimalnych, by ograniczyć odpływ czynników produkcji. Klimat dla biznesu tworzony jest na poziomie makro (np. prawo krajowe) i mikro (regiony, a przede wszystkim gminy). Pomoc publiczna, oprócz zalet, jest czynnikiem, który zaburza konkurencję, ale zasadne wydaje się pytanie o efektywność i konkurencyjność stosowanych instrumentów w stosunku do instrumentów i procesów rynkowych. Założenie szerokiej współpracy sieciowej jest z jednej strony optymistyczne, ale przy odpowiednich zachętach jak najbardziej możliwe (wspólny interes jest najczęstszym obszarem, w którym można znaleźć zachętę do współpracy). Jednak może okazać się, że współpraca zawiązywana jest tylko „pod” środki publiczne, co w dłuższej perspektywie może dać dwa efekty: albo jednostki współpracujące zbliżą się do siebie, nabiorą zaufania i po ustaniu pomocy publicznej będą dalej współpracowały, albo po prostu rozejdą się. Uwagi te dotyczą zarówno potencjałów, jak i inteligentnych specjalizacji.

Problem **terytorializacji polityki rozwoju** rozwija się podobnie, jak zagadnienia sektorowe. W strategiach pierwszej i drugiej generacji terytorializacja celów była niemal niemożliwa (z przyczyn politycznych), a jeśli występowała, to w formie śladowej i bardzo rozmytej. Obecne strategie wojewódzkie są już dopasowane do doktryny terytorializacji – prawie wszystkie wskazują obszary strategicznej interwencji, które przekładają się na projekty RPO. Dylematy, które są widoczne m.in. w dyskusji nad projektami RPO, są podobne do opisanych w akapicie dotyczącym spójności. Wspieranie określonych obszarów rodzi pytanie – dlaczego te, a nie inne, a najlepiej nie wszystkie? Zachęty do stosowania instrumentów dla obszarów funkcjonalnych, nie administracyjnych również wdrażane są opornie. Interes w postaci środków przeznaczonych np. na strategie zintegrowanych inwestycji terytorialnych (ZIT) zjednoczy ostatecznie gminy, jednak można ocenić proces jako „trudny”. Ponownie pojawiają się dylematy zaufania, kapitału współpracy, a wręcz interesu politycznego ujmowanego terytorialnie (przez wielu nazywanego „patriotyzmem lokalnym”). Kontekst inteligentnych specjalizacji uwidacznia kolejny dylemat. Jak podejść do tych specjalizacji, które w danym regionie opierają się o konkurencyjne firmy, sieci kooperantów, tradycję, ale np. ośrodki naukowe i naukowo-badawcze są zlokalizowane poza granicami województwa?

Ostatni element systemu polityki rozwoju objęty nowym paradygmatem, to **instytucje**. Założenie współpracy wszystkich szczebli administracji stawia pytanie o zróżnicowany poziom sprawności administracji (również terytorialny) oraz upolitycznienie podejmowanych działań. Kontekst włączenia przedsiębiorców wymaga wskazania obecnych problemów, do których należą: słaba samoorganizacja przedsiębiorców, rola i jakość samorządu gospodarczego, stereotypy na linii biznes – administracja, a w końcu umiejętność rzeczywistej realizacji idei społecznej odpowiedzialności biznesu. Rozwój instytucjonalny inteligentnych specjalizacji szczególną rolę przypisuje instytucjom nauki. Są one bardzo zróżnicowane i w różnym stopniu przygotowane do realizacji współpracy z biznesem.

SPECJALIZACJE REGIONALNE W DOKUMENTACH UNIJNYCH I RZĄDOWYCH

Pojęcie **inteligentnych specjalizacji** (*smart specialisation*) pojawiło się w Unii Europejskiej w związku z wieloletnim programowaniem europejskiej polityki spójności w horyzoncie czasowym na lata 2014-2020. Dokumentem otwierającym tę tematykę stała się strategia Europa 2020³. Spośród siedmiu flagowych inicjatyw, podejmowanych na podstawie strategii Europa 2020 w latach 2014-2020, kluczowe znaczenie ma inicjatywa „Innowacyjna Unia” (Komisja Europejska, 2010B).

Legislacyjne uściślenia tych propozycji nastąpiły w nowych projektach rozporządzeń na lata 2014-2020, jakie zostały zaproponowane przez Komisję Europejską w czerwcu 2011 roku, poprawione w marcu 2012 roku i przyjęte w grudniu 2013 roku. Podstawowe odniesienia do inteligentnych specjalizacji zostały zawarte w dwóch rozporządzeniach:

- ustalającym wspólne przepisy dla funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności (Komisja Europejska, 2012);
- dotyczącym Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (European Commission, 2012).

Komisja Europejska przedstawiła dwa dokumenty opisujące w jaki sposób polityka regionalna może wpływać na „inteligentny wzrost” dzięki wdrożeniu strategii Europa 2020 (European Commission, 2010 i European Union. Regional Policy, 2011). Komisja Europejska zaprezentowała także dwa kolejne opracowania typu przewodników metodycznych (European Commission, 2012A i 2012B). Także Parlament Europejski ze względu na szczególne znaczenie tej sfery w latach 2014-2020 określił swoją pozycję w obszarze inteligentnych specjalizacji (European Parliament, 2013).

Polska podjęła problematykę inteligentnych specjalizacji w kolejnych dokumentach programowych, dotyczących założeń rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego kraju w horyzoncie czasowym perspektywicznym, czyli do roku 2030 i w horyzoncie czasowym tożsamym z programowaniem kolejnej wieloletniej perspektywy finansowej Unii Europejskiej, czyli do roku 2020. W opracowaniu tym analizie zostały poddane przede wszystkim dokumenty krajowe perspektywiczne i średniookresowy oraz strategie zintegrowane, jakie zostały uwzględnione w decyzji Rady Ministrów odnośnie uporządkowania strategii rozwoju (MRR 2011B).

Cztery takie dokumenty o charakterze kompleksowym, nazywane strategią lub koncepcją to:

1. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa strategia rozwoju kraju⁴,
2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030⁵,
3. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie⁶,

³ Przedstawiona w marcu 2010 roku, a przyjęta jako podstawa wszystkich polityk Unii Europejskiej przez Radę w czerwcu 2010 roku [Komisja Europejska, 2010A].

⁴ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 5 lutego 2013 roku.

⁵ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 13 grudnia 2011 roku.

⁶ 2010, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 13 lipca 2010 roku.

-
4. Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo⁷.

Ocenie poddano także pozostałe zintegrowane strategie, jakie zostały wymienione w modelu kompleksowego programowania rozwoju społeczno-gospodarczego Polski do roku 2020. Są to:

5. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012-2020⁸,
6. Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)⁹,
7. Strategia Sprawne Państwo 2020¹⁰,
8. Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”¹¹,
9. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020¹²,
10. Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022¹³,
11. Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020¹⁴.

Ostatnia ze strategii kompleksowych Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko, przygotowywana przez Ministerstwo Gospodarki, została przyjęta przez Stały Komitet Rady Ministrów w dniu 12.12.2013 i oczekuje na akceptację Rady Ministrów.

2.1. INTELIGENTNE SPECJALIZACJE W DOKUMENTACH EUROPEJSKICH

We wstępie do Strategii Europa 2020 M. Barroso stwierdził, że celem tej strategii jest przede wszystkim więcej miejsc pracy i lepsze życie, a strategia ta pokazuje jaką Europę posiada zdolność do kreowania: inteligentnego, zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu wzrostu. Wybór inteligentnych specjalizacji jest kluczem do powrotu Europy na ścieżkę wzrostu gospodarczego Unii Europejskiej (Komisja Europejska, 2010). Jeden z trzech priorytetów strategii Europa 2020 to inteligentny rozwój, czyli rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach jako siły napędowej rozwoju społeczno-gospodarczego Europy. Stwierdzono, że inteligentny rozwój wymaga: „podniesienia jakości edukacji, poprawy wyników działalności badawczej; wspierania transferu innowacji i wiedzy w Unii Europejskiej, pełnego wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych, a także zadbania o to, by innowacyjne pomysły przeradzały się w nowe produkty i usługi. Jednak aby projekt ten się powiódł, konieczne są również takie elementy jak przedsiębiorczość, środki finansowe oraz uwzględnienie potrzeb użytkowników i możliwości oferowanych przez rynek”. Działania jakie w tym kontekście Europa musi lepiej niż dotąd zaadresować dotyczą przede wszystkim: innowacji, kształcenia, szkolenia i uczenia się przez całe życie

⁷ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25 września 2012 roku.

⁸ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26 kwietnia 2012 roku.

⁹ Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 22 stycznia 2013 roku.

¹⁰ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 12 lutego 2013 roku.

¹¹ Ministerstwo Gospodarki, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 13 lutego 2013 roku.

¹² Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26 marca 2013 roku.

¹³ Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 9 kwietnia 2013 roku.

¹⁴ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 18 czerwca 2013 roku.

oraz społeczeństwa cyfrowego. Działania podjęte w ramach tego priorytetu powinny uwolnić europejski potencjał innowacyjny, poprawić rezultaty procesu kształcenia oraz jakość i wyniki instytucji edukacyjnych, a także pozwolić na wykorzystanie gospodarczych i społecznych możliwości społeczeństwa cyfrowego. Realizacja powinna przebiegać na poziomie regionalnym, krajowym oraz unijnym.

Kluczowe znaczenie dla skutecznego wdrożenia inteligentnych specjalizacji ma „Unia innowacji” (Komisja Europejska, 2010B). Jest to inicjatywa na rzecz poprawy warunków ramowych i dostępu do finansowania badań i innowacji, tak by innowacyjne pomysły przeradzały się w nowe produkty i usługi, które z kolei przyczynią się do wzrostu gospodarczego i tworzenia nowych miejsc pracy. Na poziomie Unii Europejskiej Komisja Europejska podejmuje się: ukończyć tworzenie europejskiej przestrzeni badawczej, poprawić warunki ramowe prowadzenia działalności innowacyjnej przez przedsiębiorstwa, utworzyć europejskie partnerstwa innowacyjne, nieustająco wzmacniać rolę instrumentów UE mających wspierać innowacje oraz wspierać partnerstwa w obszarze wiedzy i umacniać powiązania między światem nauki, biznesu, badań i innowacji. Na poziomie krajowym państwa członkowskie będą musiały: zreformować krajowe i regionalne systemy prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej i innowacyjnej, tak aby sprzyjały one rozwijaniu doskonałości i inteligentnej specjalizacji; zapewnić odpowiednią liczbę absolwentów nauk ścisłych, wydziałów matematycznych i inżynierskich oraz wprowadzić do programów szkolnych elementy kreatywności, innowacji i przedsiębiorczości; a także promować wydatki zorientowane na wiedzę, umożliwiające wzrost skali prywatnych inwestycji w badania i rozwój.

W dokumencie opisującym inicjatywę „Unia innowacji” jako jeden z elementów jakim trzeba się zająć wskazano na: „Włączenie w cykl innowacji wszystkich podmiotów i regionów: nie tylko największych przedsiębiorstw, ale także tych małych i średnich, ze wszystkich sektorów, również publicznego, a także gospodarki społecznej oraz samych obywateli (”innowacje społeczne”) nie tylko kilku najbardziej rozwiniętych technologicznie obszarów, ale wszystkich regionów Europy i wszystkich państw członkowskich, pozwalając każdemu z nich skupić się na własnych mocnych stronach („inteligentna specjalizacja”) we współpracy z całą Europą, pozostałymi państwami członkowskimi i regionami”.

Według Komisji Europejskiej uzupełniające znaczenie dla wdrożenia modelu inteligentnego rozwoju w Unii Europejskiej mają dwie kolejne inicjatywy: (1) w zakresie edukacji - „Mobilna młodzież”, mająca na celu poprawę wyników systemów kształcenia oraz podniesienie atrakcyjności europejskiego szkolnictwa wyższego na arenie międzynarodowej oraz (2) w zakresie upowszechnienia szybkiego Internetu oraz umożliwienia gospodarstwom domowym i przedsiębiorstwom czerpania korzyści z jednolitego rynku cyfrowego, co ma zapewnić inicjatywa „Europejska agenda cyfrowa”.

W projekcie rozporządzenia, ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące funduszy Unii Europejskiej¹⁵, Komisja Europejska zaproponowała sposób unormowania podstaw prawnych inteligentnych specjalizacji w latach 2014-2020 (Komisja Europejska, 2012). W preambule zapisano, że aby osiągnąć cele unijnej strategii na rzecz inteligentnego, trwałego wzrostu gospodarczego, sprzyjającego włączeniu społecznemu, należy skoncentrować wsparcie z funduszy na ograniczonej

¹⁵ Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego dla Rozwoju Obszarów Wiejskich, Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego.

liczbie wspólnych celów tematycznych. W ramach podejścia strategicznego zidentyfikowano jedenaście celów tematycznych interwencji strukturalnej Unii Europejskiej w latach 2014-2020, inteligentne specjalizacje odnoszone są do celu pierwszego, jakim jest wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji.

Stwierdzono też, że każdy program operacyjny określa strategię dotyczącą wkładu programu do unijnej strategii Europa 2020, a następnie w sprawozdaniu z wdrażania należy uwzględnić postęp w realizacji unijnej strategii na rzecz inteligentnego, trwałego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Prawdopodobnie **nie najszcześniejszym rozwiązaniem jest odnoszenie inteligentnych specjalizacji jedynie do pierwszego celu tematycznego**, co powoduje zawężenie percepcji zakresu merytorycznego inteligentnych specjalizacji przez partnerów konceptualizacji europejskiej polityki spójności na lata 2014-2020, w tym także władze regionalne do: „wzmocnienia badań, rozwoju technologicznego i innowacji”. Szczegółowe rozpisanie aktywności w zakresie poszczególnych celów tematycznych dokonuje się w rozporządzeniach dotyczących poszczególnych funduszy, w tym przypadku priorytet pierwszy jest odnoszony wyłącznie do interwencji podejmowanej w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

W regulacji dotyczącej Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w latach 2014-2020, wśród priorytetów inwestycyjnych wymienionych w artykule 3 wyróżniono jako kierunek interwencji wzmocnienie badań, rozwoju technologicznego i innowacji (European Commission, 2012C). Między innymi wskazano na: promocję biznesowych inwestycji w zakresie badań i innowacji; rozwój nowych produktów i usług; transfer technologii; społeczne innowacje i aplikacje w zakresie usług publicznych; stymulowanie popytu; sieciowanie, klastry i otwarte innowacje rozwijane za pomocą inteligentnych specjalizacji.

Komisja Europejska w specjalnym Komunikacie¹⁶ określiła w jaki sposób polityka regionalna może przyczynić się do wdrożenia konceptu inteligentnego wzrostu gospodarczego w Unii Europejskiej (European Commission, 2011). Polityka regionalna może odblokować potencjał wzrostu Unii Europejskiej poprzez: promocję innowacyjności we wszystkich regionach, zabezpieczenie komplementarności pomiędzy wsparciem dla innowacji z poziomu UE, krajowego i regionalnego, badania i rozwój (B+R), przedsiębiorczość oraz informacyjne i komunikacyjne technologie. W Komunikacie tym przedstawiono potencjały i wyzwania dotyczące regionalnej innowacyjności. Innowacyjna Unia Europejska bazuje na szerokiej koncepcji innowacji, dotyczącym nie tylko nowych produktów i procesów. Założeniem Unii Europejskiej jest **wspieranie przez politykę regionalną inteligentnego wzrostu we wszystkich regionach**, pomimo bardzo niekorzystnych dla Europy globalnych uwarunkowań ekonomicznych. Wsparcie dla badań i innowacji przez politykę regionalną jest aktualnie silnie zróżnicowane w układzie regionalnym, co oznacza bardzo różne konteksty rozwojowe regionów Unii Europejskiej. Polityka regionalna powinna ukierunkowywać wsparcie skierowane na osiągnięcie takiej sytuacji, w której wszystkie regiony Unii Europejskiej są w stanie absorbować innowacje i wdrażać efektywne wykorzystanie innowacji.

W kolejnej części tego dokumentu opisano konsekwencje przyjęcia strategii Europa 2020, jaką jest zasadnicza modyfikacja kształtu polityki regionalnej uprawianej w Unii Europejskiej. Krajowe i regionalne rządy powinny przygotować i wdrożyć strategię inteligentnych specjalizacji, które powinny

¹⁶ Zatytułowanym: Polityka regionalna przyczyniająca się do inteligentnego wzrostu w strategii Europa 2020 („Regional policy contributing to smart growth in Europe 2020”).

gwarantować bardziej efektywne wykorzystanie środków publicznych i stymulować inwestycje sektora prywatnego. Elementami takich strategii powinny być: innowacyjne klastry dla regionalnego wzrostu gospodarczego; przyjazne dla innowacji środowisko biznesowe dla małych i średnich przedsiębiorstw; edukacja przez całe życie w sferze badań i innowacji; atrakcyjna regionalna infrastruktura badawcza i centra kompetencji; przemysły kreatywne i kultury, digitalna agenda, zamówienia publiczne oraz polityka regionalna adresująca kluczowe wyzwania poprzez europejskie partnerstwa na rzecz innowacji. Każdy z tych elementów ma istotne znaczenie dla stymulowania rozwoju regionalnego, wykorzystującego możliwości jakie dają inteligentne specjalizacje.

Zwrócono uwagę na niezbędny wzrost synergii pomiędzy instrumentami polityki UE w obszarze badań i innowacji, na co wskazywały zarówno Rada jak i Parlament Europejski. Istotne znaczenie ma wyposażenie regionalnych polityków w niezbędną wiedzę, umożliwiającą im lepsze wykorzystanie i powiązanie różnych instrumentów, czemu służą różne przewodniki metodyczne publikowane przez Komisję Europejską. Synergia powinna dotyczyć między innymi: programów wdrażanych w ramach europejskiej polityki spójności, siódmego Programu Ramowego, Wspólnotowego Programu Innowacji (Community Innovation Programme – CIP). Wskazano na szczególne znaczenie parków naukowych i technologicznych jako instytucji istotnych dla stymulowania innowacji i rozwoju regionalnego. Wreszcie wskazano na wyjątkowe znaczenie tworzenia różnych sieci, w tym także ponadregionalnych, a także rozwijania współpracy w ramach programów transnarodowych i współpracy międzyregionalnej.

W załączonym do tego Komunikatu aneksie pierwszym określono listę akcji, jakie umożliwiają według Komisji Europejskiej osiągnięcie celów inteligentnego wzrostu, zaproponowanych w strategii Europa 2020, za pomocą polityki regionalnej i jej środków. Jako podstawowa została określona akcja polegająca na wdrożeniu strategii inteligentnej specjalizacji. Akcja ta służy koncentracji zasobów na najbardziej obiecujących obszarach komparatywnych przewag poszczególnych regionów, takich jak: klastry, istniejące sektory gospodarcze oraz międzysektorowe aktywności, eko-innowacje, rynki o wysokiej wartości dodanej i specyficzne obszary badawcze.

Inne wymienione w aneksie pierwszym Komunikatu akcje to:

- szersze wykorzystanie palety instrumentów inżynierii finansowej wspomagających innowacyjność;
- dążenie do wykorzystania możliwości finansowania międzyregionalnej współpracy promującej badania i innowacje oraz lepszy dostęp do międzynarodowych badawczych i innowacyjnych sieci;
- zabezpieczenie spójności pomiędzy podażową i popytową stroną polityki badań i innowacji, wykorzystując możliwości wynikające z zamówień publicznych współfinansowanych przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, tak aby zwiększyć innowacyjność produktów, procesów i usług;
- wykorzystanie instrumentu międzynarodowych ocen projektów dokonywanych przez wysokiej klasy niezależnych ekspertów;
- rozpatrzenie możliwości wykorzystania Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego do finansowania krótkiej listy projektów Siódmego Programu Ramowego i Wspólnotowego Programu Innowacji (Community Innovation Programme – CIP) z lat 2007-2013;

-
- wykorzystanie możliwości poprawy jakości regionalnych polityk innowacyjnych poprzez platformy i sieci (networks), które rozpowszechniają wysokiej jakości wiedzę.

W załączonym do tego Komunikatu aneksie drugim wymieniono listę akcji jakie podejmie Komisja Europejska. Są one następujące:

1. Tworzenie sprzyjających warunków do formułowania i wdrażania strategii inteligentnej specjalizacji przez krajowe i regionalne rządy. Mają temu służyć: rozwój Platformy Inteligentnej Specjalizacji skupiającej najważniejszych partnerów; wysokiej jakości dane, analizy polityk oraz informacje na temat specjalizacji i wydajności badań i innowacji, a także stworzenie platformy edukacyjnej w zakresie projektowania (design) i wdrażania takich strategii;
2. Asystowanie krajom i regionom we wdrożeniu projektów edukacyjnych, badawczych i innowacyjnych poprzez transfer wiedzy i dyfuzję dobrych praktyk;
3. Współpracowanie z instytucjami finansowymi aby wpływać na zwiększenie skali oddziaływania dostępnych funduszy i maksymalizować wykorzystanie istniejących instrumentów finansowych;
4. Tworzenie sprzyjających możliwości biznesowych dla małych i średnich przedsiębiorstw poprzez wspieranie stosownej sieci (Enterprise Europe Network).

Bardziej operacyjna wersja tego dokumentu została zatytułowana Polityka regionalna dla inteligentnego wzrostu w Europie („Regional Policy for Smart Growth In Europe”) (European Union. Regional Policy, 2011). Zawiera ona analizę regionalnych potencjałów i wyzwań; opis misji strategii Europa 2020, jaką jest przygotowanie strategii inteligentnej specjalizacji oraz szczegółową identyfikację nowych możliwości dla rozwijania regionalnej innowacyjności. Szczegółowo określono co to jest inteligentna specjalizacja oraz co to jest strategia inteligentnej specjalizacji.

Inteligentna specjalizacja jest to kluczowy koncept regionalnej polityki innowacyjnej. Promuje ona efektywne, sprawne i wykorzystujące synergii wykorzystanie publicznych środków na inwestycje w sferze badań i innowacji oraz wspiera państwa członkowskie i regiony w dywersyfikacji struktury gospodarki i podwyższeniu pozycji istniejących przemysłów, a także we wzmocnieniu ich innowacyjnych potencjałów. Oznacza to **dysponowanie w regionie strategią rozwojową zorientowaną na innowacyjność**, jaka bazuje na **silnych stronach i konkurencyjnych przewagach**. Prowadzi to do specjalizowania gospodarki w sposób inteligentny, opartego na zasobach regionu i określeniu jakie specjalności mogą być rozwijane w porównaniu do tych w innych regionach. Służy temu identyfikacja czynników konkurencyjności i wąskich gardeł oraz koncentracja zasobów na kluczowych priorytetach. Sprzyja to także zachowaniu regionalnej różnorodności struktur gospodarczych.

Strategia inteligentnej specjalizacji jest to, według tego dokumentu, **wieloletnia strategia zorientowana na dobrze funkcjonujące krajowe i regionalne systemy badań i innowacji**. Definiuje ona tak zwany „policy mix” i budżetowe ramy ukierunkowane na ograniczoną liczbę priorytetów służących stymulowaniu inteligentnego wzrostu. Bazuje ona na partnerstwie najważniejszych aktorów. Powinna zapewniać efektywniejsze wykorzystanie środków europejskich i innych publicznych oraz przyciągnięcie środków prywatnych. Cechą wyróżniającą strategię inteligentnych specjalizacji jest silna **orientacja na zewnątrz**, w kierunku **wykorzystania globalnych przewag konkurencyjnych**. W wielu słabszych regionach dotychczasowe doświadczenia w tym zakresie były nie najlepsze, stąd potrzeba dobrze ukierunkowanego wsparcia.

Dokument ten zawiera dodatkowo analizę szeregu przypadków dobrych praktyk regionalnych (good practice), pochodzących z praktycznych doświadczeń różnych regionów europejskich.

W dokumencie będącym praktycznym przewodnikiem, który zatytułowano: Łącząc inteligentny i zrównoważony wzrost poprzez inteligentne specjalizacje (Connecting Smart and Sustainable Growth through Smart Specialisation) (European Commission, 2012A), Komisja Europejska określiła w jaki sposób powiązać inteligentne specjalizacje z trwałym i zrównoważonym ze względu na oddziaływanie na środowisko przyrodnicze, a równocześnie inteligentnym wzrostem gospodarczym. Poszczególne rozdziały tego przewodnika zostały zatytułowane: (1) Powiązanie zrównoważonego i inteligentnego wzrostu; (2) Polityka regionalna UE wspierająca inteligentny i zrównoważony wzrost; (3) Eko-innowacje; (4) Integracja usług ekosystemowych w strategiach inteligentnych specjalizacji oraz (5) Badania i innowacje dotyczące produkcji energii ze źródeł odnawialnych. Podstawową misją tego przewodnika metodycznego jest wskazanie na pozytywne sprzężenia zwrotne pomiędzy inteligentnym i zrównoważonym wzrostem. Opracowanie to zawiera także opis szeregu dobrych praktyk i analizę najbardziej wartościowych przypadków.

W pierwszym rozdziale tego przewodnika wskazuje się na fakt, że wbrew popularnym opiniom nie ma zasadniczej sprzeczności pomiędzy inteligentnym a zrównoważonym wzrostem. Zmiany klimatyczne, pogarszanie się stanu środowiska przyrodniczego oraz ograniczona dostępność zasobów naturalnych, a także konsekwencje kryzysu gospodarczego, oznaczają konieczność zasadniczej korekty modelu gospodarki europejskiej na rzecz trwałego i zrównoważonego rozwoju. Szczególne znaczenie mają bardzo szeroko definiowane innowacje podejmowane w ramach zrównoważonego i inteligentnego wzrostu. Wreszcie wskazano, że gospodarki regionalne są istotne dla kształtowania zrównoważonego wzrostu, a wybór inteligentnych specjalizacji, jakie są przyjazne dla środowiska przyrodniczego odbywa się przede wszystkim na tym poziomie terytorialnym.

W rozdziale drugim przewodnika opisano nową politykę regionalną w kontekście strategii Europa 2020. Przedstawiono też sposób wprowadzenia kwestii trwałego i zrównoważonego wzrostu do krajowych i regionalnych dokumentów Badawczych i Innowacyjnych Strategii Inteligentnej Specjalizacji (Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation - RIS 3).

Rozdział trzeci tego przewodnika został dedykowany analizie eko-innowacji, nie ograniczanych do specyficznego sektora czy branży gospodarki, ale traktowanych szeroko, jako niezbędny element inteligentnych specjalizacji. Eko-innowacje są podstawową lokomotywą zrównoważonego i inteligentnego wzrostu, pozwalając na utrzymanie konkurencyjności Unii Europejskiej.

Rozdział czwarty zawiera: rozważania dlaczego usługi ekosystemowe są ważne dla trwałości i zrównoważenia gospodarek europejskich, analizę możliwości stymulowania rozwoju regionalnego i lokalnego, bazującego na usługach ekosystemowych oraz propozycję w jaki sposób należy podejmować akcje, jakie służą rozwijaniu takich usług, niezbędnych dla inteligentnego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego.

W rozdziale piątym opisano znaczenie badań i innowacji dla rozwoju produkcji energii ze źródeł odnawialnych. Przedstawiono między innymi: założenia stymulowania badań i innowacji dla rozwoju produkcji energii ze źródeł odnawialnych. Scharakteryzowano możliwości dla badań i innowacji w tej sferze w krajach i regionach Unii Europejskiej oraz zaproponowano w jaki sposób podejmować działania integrujące badania i innowacje dotyczące produkcji energii ze źródeł odnawialnych w ramach inteligentnych specjalizacji.

W przewodniku metodycznym Przewodnik do Badawczych i Innowacyjnych Strategii Inteligentnej Specjalizacji (Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations - RIS 3) (European Commission, 2012B) opisano kontekst merytoryczny trzeciej generacji Krajowych/Regionalnych Badawczych i Innowacyjnych Strategii Inteligentnych Specjalizacji (RIS 3) w Unii Europejskiej. Opracowanie to składa się z trzech części zatytułowanych: (1) Kontekst polityki inteligentnej specjalizacji; (2) Racjonalna podstawa inteligentnej specjalizacji oraz (3) Projektowanie (design) inteligentnej specjalizacji w RIS 3. Integralnym elementem tego przewodnika są trzy aneksy zatytułowane: (1) Podejście krok za krokiem do właściwego zaprojektowania (design) trzeciej generacji Krajowych/Regionalnych Strategii Badań i Innowacji; (2) Instrumenty implementacji oraz podejście horyzontalne, a także (3) Krajowe/Regionalne strategie badań i innowacji dla inteligentnych specjalizacji – przewodnik do oceny eksperckiej.

W pierwszej części tego przewodnika wskazano na znaczenie strategii Europa 2020, jako wiodącego dokumentu programowego Unii Europejskiej na najbliższy wieloletni okres programowania obejmujący lata 2014-2020, zawierającego syntezę odpowiedzi na wyzwania rozwojowe przed jakimi stoi Europa w XXI wieku. Elementem tej odpowiedzi jest między innymi identyfikacja inteligentnych specjalizacji na poziomie krajowym i regionalnym. W tej części przewodnika metodycznego w następujący sposób opisano znaczenie trzeciej generacji RIS: (1) skupiają one wsparcie polityki i inwestycje na podstawowych krajowych i regionalnych priorytetach, wyzwaniach i potrzebach dla rozwoju bazującego na wiedzy, włączając działania związane z informacyjnymi i komunikacyjnymi technologiami; (2) bazują na silnych stronach, przewagach konkurencyjnych i potencjałach krajów i regionów; (3) wspomagają wszelkiego rodzaju innowacje i stymulują inwestycje sektora prywatnego; umożliwiają zaangażowanie wszystkich partnerów i zachęcają do innowacyjności i eksperymentowania; (4) angażują w pełni partnerów, zachęcają do innowacji i eksperymentowania oraz (5) bazują na faktach i włączają solidne systemy monitoringu i ewaluacji. Koncept inteligentnych specjalizacji jest spójny z założeniami reformy europejskiej polityki spójności na lata 2014-2020, znajdując uzasadnienie w jedenastu tematycznych priorytetach zaproponowanych na ten okres.

W części drugiej opisano kwestie znaczenia wyróżnienia inteligentnych specjalizacji, co wymaga koncentracji zasobów na rzecz ekonomicznej specjalizacji. Podstawowa definicja została sformułowana następująco: „Racjonalność konceptu inteligentnej specjalizacji polega na koncentracji zasobów wiedzy i powiązaniu ich z ograniczoną liczbą priorytetowych aktywności ekonomicznych; kraje i regiony mogą stać się i pozostać konkurencyjne w globalnej gospodarce”. Proponując udoskonalenie procedury wyboru inteligentnych specjalizacji krajów i regionów wyciągnięto wnioski z negatywnych doświadczeń poprzedniej edycji RIS. Są one następujące: brak było międzynarodowej i ponadregionalnej perspektywy, co oznacza że regionalny system innowacji i gospodarki były rozpatrywane w izolacji; RIS nie były zgodne ze strukturą gospodarczą regionu, a zbyt duże zaangażowanie publiczne w badania i rozwój nie było zorientowane biznesowo; rzetelna analiza zasobów regionu była nieobecna; występował syndrom wybierania zwycięzców, doświadczenia wiodących regionów były bezkrytycznie kopiowane, bez uwzględnienia kontekstu lokalnego.

Część trzecia tego przewodnika zawiera propozycję systemowego sposobu podejścia w Unii Europejskiej na poziomie krajowym i regionalnym do projektowania (design) RIS 3 w następujących sześciu krokach: (1) Analiza regionalnego kontekstu i potencjału dla innowacji; (2) Stworzenie solidnej i spójnej wewnętrznie struktury zarządzania publicznego; (3) Stworzenie podzielanej przez partnerów wizji przyszłości regionu; (4) Selekcja ograniczonej liczby priorytetów rozwoju regionalnego; (5)

Założenie odpowiedniej kompozycji polityk (policy mix) oraz (6) Integracja mechanizmów monitoringu i ewaluacji.

W aneksie pierwszym bardzo szczegółowo rozpisano działania podejmowane w ramach każdego z tych sześciu etapów (kroków) procesu przygotowania regionalnych strategii innowacji. Na pierwszym etapie dotyczącym analizy regionalnego kontekstu i potencjału dla innowacji, określono zakres niezbędnych badań: ocena naukowej i technologicznej specjalizacji; ocena regionalnej specjalizacji gospodarki; kompleksowy przegląd istniejących klastrów oraz foresight.

Zapewnienie partycypacji społecznej w procesie konceptualizacji strategii oraz osiągnięcie wysokiego poziomu współwłasności (ownership) RIS ze strony różnych aktorów, traktowane jest jako wiodący element dobrego zarządzania publicznego. Określono najważniejszych partnerów w tym procesie, jakimi są: przedsiębiorcy, inwestorzy, władze publiczne i ich agencje, społeczeństwo obywatelskie, aktorzy wiedzy oraz międzynarodowi eksperci. Nawiązano do koncepcji potrójnej helisy, wskazując na potrzebę jej modyfikacji na poczwórną helisę, dodając użytkowników innowacji. Określono parametry liderowania procesowi identyfikacji inteligentnych specjalizacji przez administrację publiczną i ciała jakie powinny zostać powołane: grupa sterująca; zespół zarządzający i grupy robocze. Potwierdzono, że niezbędne jest wielofunduszowe i wieloszczeblowe podejście do inteligentnych specjalizacji.

Wypracowanie ogólnej wizji przyszłości regionu jest procesem politycznym. Szczególne znaczenie ma dostosowanie wizji do cech społeczno-gospodarczych regionu. Istotne znaczenie ma kompleksowa komunikacja społeczna, transmitująca wizję różnymi sposobami i instrumentami do partnerów gospodarczych i społecznych.

Identyfikacja niewielkiej liczby priorytetowych obszarów RIS 3 powinna bazować na: istnieniu kluczowych zasobów i zdolności; dostatecznej dywersyfikacji potencjałów rozwojowych, krytycznej masie i krytycznym potencjale w każdym sektorze oraz znaczeniu dla międzynarodowej pozycji regionu. Wskazano na niebezpieczeństwa wynikające z określania priorytetów, polegające między innymi na przekazywaniu środków wyłącznie najsilniejszym istniejącym lobby lub imitowaniu doświadczeń innych regionów.

Definicja spójnego zestawu polityk publicznych (policy mix), mapy drogowej oraz niezbędnych elementów planu akcji pokazują podstawowe elementy, jakie decydują o skutecznym wdrożeniu RIS 3.

W latach 2014-2020 Unia Europejska zakłada wzmocnienie monitoringu i ewaluacji, w tym przede wszystkim ewaluacji *ex ante*, jako instrumentów podwyższenia jakości europejskiej interwencji strukturalnej. Dlatego zakłada się pełną integrację w ramach RIS 3 mechanizmów kompleksowego monitoringu i ewaluacji.

W aneksie drugim tego przewodnika opisano najważniejsze elementy inteligentnych specjalizacji, szczegółowo uzasadniając dlaczego powinny one stanowić ich części, identyfikując bariery i wyzwania oraz opisując w jaki sposób powinniśmy w odniesieniu do każdego elementu działać. Są to między innymi: klastry; środowisko biznesowe przyjazne dla innowacji w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw; infrastruktura badawcza, centra kompetencji i parki naukowe; uniwersytety; digitalna agenda dla Europy; podstawowe technologie wspomagające; przemysły kultury i sektory kreatywne; internacjonalizacja funkcji biznesowych; instrumenty inżynierii finansowej; innowacyjne zamówienia publiczne; zielony wzrost gospodarczy oraz innowacje społeczne. Wyznacza to menu

analityczne, jakie powinno zostać uwzględnione w trakcie przygotowania listy inteligentnych specjalizacji w każdym regionie.

Aneks trzeci tego przewodnika zawiera zestaw pytań służących do oceny poszczególnych Krajowych/Regionalnych Strategii Badań i Innowacji trzeciej generacji, co umożliwia dokonanie wyboru inteligentnych specjalizacji¹⁷.

Jak wynika z tych dwóch przewodników metodycznych, Komisja Europejska przywiązuje wielką wagę do wysokiej jakości trzeciej generacji Krajowych/Regionalnych Strategii Badań i Innowacji (RIS 3), jako podstawy dla dokonania wyboru inteligentnych specjalizacji na poziomie krajowym i regionalnym. Równocześnie określono zakres rzeczowy, czyli elementy składające się na inteligentną specjalizację oraz sformułowano pytania, definiujące zakres problemowy regionalnych strategii innowacji.

Komitet Polityki Regionalnej Parlamentu Europejskiego przyjął w dniu 24 września 2013 roku rezolucję dotyczącą inteligentnych specjalizacji (European Parliament 2013). Przyczyny podjęcia tej tematyki przez Parlament Europejski są następujące: konieczność wyboru przez regiony właściwych priorytetów; stymulowanie bliższego sieciowania różnych aktorów wewnątrz regionów oraz osiągnięcie synergii pomiędzy finansowaniem poszczególnych programów. Parlament Europejski przywiązuje wielką wagę do interwencji podejmowanej w ramach funduszy Unii Europejskiej i programu Horizon 2020 i uzyskaniu maksymalnej synergii pomiędzy nimi. Parlament Europejski wiąże inteligentne specjalizacje przede wszystkim z pierwszym priorytetem tematycznym europejskiej polityki spójności na lata 2014-2020.

W rezolucji potwierdzono, że regiony Unii Europejskiej powinny skoncentrować uwagę na niewielkiej liczbie priorytetowych obszarów interwencji, biorąc pod uwagę ich silne i słabe strony oraz powinny stymulować innowacyjność regionalnych gospodarek. Regiony powinny sformułować strategie inteligentnych specjalizacji w procesie krytycznej samoanalizy swojej pozycji strategicznej oraz w bliskiej współpracy z centrami badawczymi, uniwersytetami i innymi podmiotami edukacji na poziomie wyższym, a w szczególności z biznesem. Strategia inteligentnej specjalizacji powinna szukać maksymalnych synergii, wynikających z zastosowania różnych instrumentów i zestawu inwestycji w sferze badań, rozwoju i innowacji. Regiony Unii Europejskiej powinny także współpracować pomiędzy sobą, tak aby stać się bardziej konkurencyjnymi w skali globalnej.

W dokumencie tym opisano najważniejsze warunki wstępne odnośnie Krajowych/Regionalnych Strategii Badań i Innowacji (RIS 3). Według Parlamentu Europejskiego są one następujące:

1. Strategia musi bazować na analizie SWOT w celu skupienia zasobów na ograniczonej liczbie priorytetów w zakresie badań i innowacji;
2. Strategia musi włączać działania stymulujące zwiększenie skali prywatnych inwestycji w badania, technologię i rozwój;
3. Strategia musi uwzględniać system monitoringu i ewaluacji;
4. Państwa członkowskie muszą przygotować odpowiednie dokumenty ramowe.

Podstawowe krytyczne aspekty Krajowych/Regionalnych Strategii Badań i Innowacji są według Parlamentu Europejskiego następujące:

¹⁷ Pytania te przytoczone są w części IV niniejszego opracowania.

-
1. Niezbędne jest określenie właściwych priorytetów na podstawie szerokiej percepcji innowacji;
 2. Wszyscy ważni partnerzy powinni współpracować pomiędzy sobą;
 3. Na wszystkich poziomach politycznych szczególna koncentracja uwagi powinna być skupiona na możliwej do uzyskania synergii pomiędzy różnymi opcjami finansowania;
 4. Niezbędne są interakcje pomiędzy regionami;
 5. Należy zapewnić solidne dane i wskaźniki dla celów: oceny oddziaływania, monitoringu i ewaluacji.

2.2. INTELIGENTNE SPECJALIZACJE W DOKUMENTACH KRAJOWYCH

Jak stwierdzono już wcześniej programowanie rozwoju Polski w układzie długookresowym doprowadziło do przyjęcia przez Radę Ministrów dwu dokumentów krajowych w horyzoncie czasowym roku 2030, pierwszego dotyczącego rozwoju społeczno-gospodarczego (MAC, 2013) oraz drugiego dotyczącego kwestii zagospodarowania przestrzennego (MRR, 2011).

Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa strategia rozwoju kraju (Polska 2030), przygotowana przez Zespół Doradców Strategicznych w KPRM i Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 5 lutego 2013 roku. Dokument ten ma tylko ograniczone odniesienia dla kształtowania inteligentnych specjalizacji na poziomie regionalnym w horyzoncie czasowym roku 2020, ze względu na długookresowy horyzont czasowy obejmujący okres do roku 2030, makroekonomiczną perspektywę procesów rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także poza celem dotyczącym równoważenia potencjałów rozwojowych regionów brak rozwarstwiania rozważań na poziom regionalny.

Celem głównym strategii Polska 2030 jest poprawa jakości życia Polaków mierzona zarówno wskaźnikami jakościowymi, jak i wartością oraz tempem wzrostu produktu krajowego brutto w Polsce. W długookresowej strategii rozwoju kraju (DSRK) przyjęto trzy obszary strategiczne, w tym dotyczący konkurencyjności i innowacyjności gospodarki. Cele w ramach tego obszaru zostały zdefiniowane bardzo szeroko, obejmując głównie aspekty na jakie jednostki samorządu terytorialnego mają niewielki wpływ. Cele dotyczące innowacyjności gospodarki i kreatywności indywidualnej to: (1) wspieranie prorozwojowej alokacji zasobów w gospodarce, tworzenie warunków dla wzrostu oszczędności oraz podaży pracy i innowacji; (2) zmniejszenie długu publicznego i kontrola deficytu w cyklu koniunkturalnym; (3) poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki, a także (4) wzrost wydajności i konkurencyjności gospodarki. W sumie przełożenie tych celów, które generalnie odnoszą się do zadań samego Rządu na konkretne działania w regionach w sferze kształtowania inteligentnych specjalizacji może się odbyć przede wszystkim za pomocą bardziej operacyjnych dokumentów, które zostały omówione w dalszej części tego opracowania.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030 (KPZK 2030), przygotowana przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, została przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 roku (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2011). Ze względu na swój charakter, horyzont czasowy oraz przestrzenny a nie regionalny układ analityczny rozważań koncepcja ta jest relatywnie najślabiej (spośród analizowanych dokumentów krajowych) powiązana z konceptem inteligentnej specjalizacji

krajowej i regionalnych. Wśród sześciu celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030 największe znaczenie ma: cel 1 - „Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej” oraz cel 2 - „Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków do rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wszystkich terytoriów”.

W KPZK 2030 najistotniejsze odniesienia do przestrzennych podstaw kształtowania inteligentnych specjalizacji zawarte są w punkcie 2.2.4. zatytułowanym: „Wspomaganie rozwoju specjalizacji terytorialnej” (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2011, s. 96). Ilustruje to następujący tekst: „Dla wspomaganie rozwoju gospodarczego, w tym wzrostu dochodów i poziomu życia mieszkańców poszczególnych regionów, duże znaczenie ma wspomaganie procesów specjalizacji terytorialnej (...) bazujących na potencjale wewnętrznym danego obszaru. Polityka przestrzenna będzie wspierać koncentrację funkcji społeczno-gospodarczych (specjalizację terytorialną) za pomocą instrumentów planistycznych (poprzez ich wyznaczenie i określenie uwarunkowań rozwojowych) oraz za pomocą działań inwestycyjnych podejmowanych w ramach polityki regionalnej i polityk sektorowych. W szczególności pożądana jest intensyfikacja wykorzystania istniejących instrumentów wspierających rozwój nowych inwestycji (...). Istotną rolę w wykorzystaniu tych instrumentów powinny pełnić samorządy terytorialne w zakresie wyboru obszarów wymagających wsparcia jak i szeroko rozumianej promocji oraz tworzenia warunków prawnych i technicznych sprzyjających realizacji nowych inwestycji. Ważną rolę (...) może również odegrać wsparcie rozwoju klastrów, które w Polsce powstają nie tylko w zakresie wysokich technologii, ale przede wszystkim w zakresie przemysłów tradycyjnych”. Pewną słabością tego tekstu jest odnoszenie specjalizacji terytorialnej przede wszystkim do obszarów wiejskich.

Kluczowym dokumentem w sferze średniookresowego programowania rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce jest Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo (SSRK 2020) (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012). Dokument ten ma szczególne znaczenie w kolejnej wieloletniej perspektywie budżetowej Unii Europejskiej na lata 2014-2020, w tym dotyczącej także europejskiej polityki spójności, ze względu na brak w obowiązującym w tym okresie modelu programowania funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności stosownego dokumentu ramowego typu: Narodowy Plan Rozwoju czy też Narodowa Strategia Spójności (Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia). SSRK do roku 2020 jest odniesieniem dla dziewięciu zintegrowanych strategii.

W SSRK wyróżniono trzy obszary strategiczne: (1) Sprawne i efektywne państwo; (2) Konkurencyjna gospodarka i (3) Spójność społeczna i terytorialna. W SSRK określono cele, priorytetowe kierunki interwencji publicznej oraz działania, rozwarstwione na lata do roku 2015, lata 2016-2020 oraz dotyczące obydwu tych okresów. Podstawowe odniesienia dla rozwijania w Polsce inteligentnej specjalizacji zostały zawarte w ramach obszaru strategicznego drugiego (konkurencyjność gospodarki).

W ramach celu II. 2. - Wzrost wydajności gospodarki, zakłada się odchodzenie od dotychczasowej struktury gospodarki do takiej, która będzie gospodarką opartą na wiedzy. Zakłada się, że chociaż w przemyśle będzie w dalszym ciągu dominował sektor średnich technologii, to najszybsze wskaźniki rozwoju notować powinny sektory zaawansowanych technologii oraz usług o najwyższej wartości dodanej. Priorytetowe kierunki interwencji temu służące według SSRK to: zwiększenie

produktywności gospodarki oraz wzrost udziału przemysłów i usług średnio i wysoko zaawansowanych technologicznie.

W ramach celu II. 3. – Zwiększenie innowacyjności gospodarki. Priorytetowe kierunki interwencji publicznej to: wzrost popytu na wyniki badań naukowych; podwyższenie stopnia komercjalizacji badań; zapewnienie kadr dla B+R, a także zwiększenie wykorzystania rozwiązań innowacyjnych. Diagnoza wskazuje na niedostateczną innowacyjność polskiej gospodarki. Problemem jest niedostateczna skala finansowania działalności badawczo-rozwojowej, zwłaszcza ze środków prywatnych, a także współpraca pomiędzy sferą nauki a przedsiębiorstwami. Zakłada się bardzo szerokie postrzeganie innowacji.

W tym fragmencie SSRK określono także założenia terytorializacji tej polityki wskazując, że (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012): działania rozwojowe w ramach interwencji publicznej powinny odpowiadać specyfice i możliwościom poszczególnych regionów. Ponieważ innowacje są tworzone i wykorzystywane przede wszystkim w ośrodkach miejskich charakteryzujących się odpowiednim potencjałem wiedzy, nauki i gospodarki, to w nich koncentrować się będzie zasadnicza część realizowanych przedsięwzięć.(...) Pozostałe ośrodki regionalne (poza Warszawą) i ważniejsze miasta rozwijać będą swoje specjalizacje oparte na lokalnych potencjałach, wzmacnianych częstokroć inwestycjami zagranicznymi. Inwestycje w bazę dydaktyczną stworzą warunki do wzmacniania potencjałów regionalnych, sprzyjając rozwojowi potencjału ludzkiego, a tym samym innowacyjności i kreatywności. Postęp w zakresie tworzenia innowacji, ściśle powiązany z procesem ich rozprzestrzeniania do różnych regionów oraz dziedzin życia społeczno-gospodarczego, umożliwi zdynamizowanie rozwoju całego kraju, w tym obszarów problemowych. Istotnym elementem tego procesu będzie wzmacnianie ośrodków akademickich w regionach słabiej rozwiniętych poprzez ścisłą współpracę z najlepszymi krajowymi uczelniami i instytucjami badawczymi.

W opisie priorytetowego kierunku interwencji zorientowanego na zwiększenie wykorzystania rozwiązań innowacyjnych wskazano, że: jednostki samorządu terytorialnego staną się ważnymi partnerami w procesie formułowania i realizacji polityki innowacyjnej. Zasadnicze znaczenie w tym zakresie zyskają Regionalne Strategie Innowacyjności, które są podstawowym instrumentem określania inteligentnej specjalizacji województw. Rolę lidera będą pełniły władze samorządowe, współpracujące z najważniejszymi partnerami. W SSRK zwraca się też uwagę na szczególne znaczenie klastrów.

W ramach celu II. 4. – Rozwój kapitału ludzkiego wyróżniono jako priorytetowy kierunek interwencji publicznej SSRK „Poprawę jakości kapitału ludzkiego”, zakładając paletę działań służących między innymi zapewnieniu wysokiej jakości kadr dla inteligentnych specjalizacji.

W sumie można stwierdzić, że SSRK nie operuje pojęciem „inteligentna specjalizacja”, ale stwarza podstawy dla rozwijania inteligentnych specjalizacji w kraju i poszczególnych regionach.

Szczególne znaczenie dla kształtowania polityki rozwoju regionalnego w Polsce w latach 2014-2020 ma Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie do roku 2020 (KSRR) (MRR, 2010) ze względu na fakt, że odnosi się bezpośrednio do programowania rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego na poziomie krajowym i regionalnym. Pomimo tego, że w trakcie przygotowań KSRR idea inteligentnych specjalizacji rodziła się dopiero na poziomie Unii Europejskiej, to dokument ten nasycony jest podejściem właściwym dla rozwijania inteligentnej specjalizacji na poziomie regionalnym.

Wśród strategicznych wyzwań stojących przed polityką regionalną Polski wyróżniono między innymi zwiększenie potencjału do tworzenia, dyfuzji i absorpcji innowacji (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2010, s. 35-38). Polityka regionalna powinna wpływać na kreowanie w regionach korzystnych warunków dla tworzenia, dyfuzji i absorpcji innowacji, bowiem wspieranie innowacyjności widziane jest jako jeden z filarów polityki regionalnej w Polsce. Wskazano, że w Polsce ma miejsce bardzo silna koncentracja nakładów na B+R oraz kadr o najwyższych kwalifikacjach w kilku wiodących ośrodkach naukowych. Na innowacyjność gospodarki znaczący wpływ mają też bezpośrednie inwestycje zagraniczne, które są skoncentrowane w kilku najsilniejszych województwach. Według KSRR wyzwaniem polityki regionalnej jest dlatego „dalsze wspieranie koncentracji potencjału tworzenia innowacji w najsilniejszych polskich ośrodkach wzrostu (...) przez uruchomienie trwałych procesów rozwojowych. Koncentracja potencjału innowacyjnego w niewielu wiodących ośrodkach oznacza, że trzeba skutecznie przenosić impulsy innowacyjne do regionów peryferyjnych, czy słabiej rozwiniętych, obecnie te procesy w Polsce mają bardzo ograniczony zasięg, co wynika z braku kooperacji i synergii realizowanych działań pomiędzy poszczególnymi podmiotami. Wreszcie w KSRR wskazano, że „...możliwości rozwoju regionów peryferyjnych uzależnione są w dużym stopniu od zdolności do absorpcji innowacji i umiejętnego kierowania i zarządzania procesami rozwojowymi. Ich gospodarki charakteryzują się tradycyjną strukturą, niskim poziomem dostępu do dóbr i usług publicznych oraz nieefektywnie funkcjonującym systemem kształcenia. W rezultacie poziom konkurencyjności tych regionów jest niski, co przekłada się na inwestycje, tworzenie miejsc pracy w sektorach o największej wartości dodanej(...) Przekształcenie regionów w regiony innowacyjne wymaga także konsolidacji lokalnych i regionalnych systemów innowacji, skoncentrowanych na komparatywnych przewagach regionów, potencjale i aktywności sektora prywatnego”.

Według KSRR cel strategiczny polityki regionalnej to: efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych i innych terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym. Jako cel pierwszy określono wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów. Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów w KPZK proponuje się przede wszystkim w hierarchicznym układzie sieci osadniczej, co oznacza, że podstawowe znaczenie dla konkurencyjności całej Polski ma Warszawa i inne ośrodki wojewódzkie, będące w sprzyjającym scenariuszu miejscami generowania innowacji. W ramach tego celu zaproponowano budowanie podstaw konkurencyjności województw poprzez działania tematyczne, między innymi takie jak: rozwój kapitału intelektualnego w tym kapitału ludzkiego i społecznego; zwiększanie możliwości wprowadzania rozwiązań innowacyjnych przez przedsiębiorstwa i instytucje regionalne.

Bardzo wysoko z punktu widzenia rozwijania inteligentnych specjalizacji w regionach Polski należy ocenić tekst zawarty w punkcie 1.2.4. Efektywne wykorzystanie w procesach rozwojowych potencjału specjalizacji terytorialnej (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2010, s. 87). Zapis ten jest następujący: „Duże znaczenie dla rozprzestrzeniania procesów rozwoju ma wykorzystywanie specyfiki terytorialnej i pogłębianie specjalizacji społeczno-gospodarczej decydującej o przewadze komparatywnej danego obszaru. (...) Rozwijanie korzystnych gospodarczo specjalizacji regionalnych bądź lokalnych jest jednym z najważniejszych czynników konkurencyjności danego terytorium. Dla efektywnego rozprzestrzeniania kreowanego każdym z najważniejszych dla rozwoju ośrodków konieczne jest stymulowanie na obszarze całego regionu możliwości lokalizacji inwestycji bazującej

na regionalnych bądź lokalnych zasobach ludzkich, naukowych, surowcowych itp. Działania te będą dotyczyły zasadniczo trzech sfer:

- Rozbudowy i modernizacji infrastruktury bezpośrednio służącej lokalizowaniu inwestycji,
- Odpowiednio ukierunkowanych na mieszkańców programów rozwoju pożądanych umiejętności zawodowych,
- Odpowiednie ukierunkowanie wsparcia dla lokalizacji na tych obszarach nowych inwestycji przedsiębiorstw w sferach powiązanych z rozwijaną specjalizacją.

Nowoczesnym instrumentem polityki regionalnej w zakresie wspierania korzystnych specjalizacji regionalnych bądź lokalnych jest wspieranie rozwoju klastrów. Wsparcie będzie skierowane szczególnie do klastrów o największym potencjale konkurencyjnym – wykazujących się obecnie konkurencyjnością międzynarodową bądź dających realną szansę na zbudowanie takiej konkurencyjności w przyszłości (...). Polityka regionalna w ramach polityki klastrowej będzie oddziaływać na wzmacnianie potencjału konkurencyjnego i przekształcanie skupisk firm w dynamiczne klastry z wysokim poziomem konkurencji i współpracy (coopetition), interakcji i efektów zewnętrznych.

Wspieranie klastrów dotyczyć będzie zwłaszcza: działalności badawczo-rozwojowej, wsparcia międzynarodowej ekspansji przedsiębiorstw, rozwoju jakości kapitału ludzkiego w przedsiębiorstwach, stymulowania współpracy branżowej oraz powstawania nowych przedsiębiorstw.

Istotne pośrednie odniesienia do inteligentnych specjalizacji zawarto także w punkcie 1.3.3. zatytułowanym „Zwiększanie możliwości wprowadzania rozwiązań innowacyjnych przez przedsiębiorstwa i instytucje regionalne”. Dokumentuje to następujący zapis (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2010, s. 89): „Przedmiotem polityki regionalnej w zakresie tworzenia innowacji będzie stymulowanie wzrostu gospodarczego ośrodków regionalnych przez wspieranie jak najlepszego przepływu wiedzy i wykorzystanie osiągnięć naukowych, co przełoży się na zwiększenie podaży i popytu na innowacje. Działania polityki regionalnej na szczeblu regionalnym w zakresie innowacji odbywać się będą w ścisłym powiązaniu z regionalnymi strategiami innowacji (RIS). Dla zwiększenia intensywności współpracy przedsiębiorstw z jednostkami naukowo-badawczymi polityka regionalna wspierać będzie tworzenie innowacyjnych technologii, produktów i usług na podstawie partnerskiego, bezpośredniego i powszechnego kontaktu świata biznesu z głównymi ośrodkami naukowymi i badawczymi w kraju, ale również i na świecie.

W ośrodkach regionalnych rozwijane będą te dziedziny, w których jednostki badawcze lub przedsiębiorstwa w danym regionie należą do wiodących w Polsce, Europie i na świecie. Polityka regionalna promować będzie większe wykorzystanie badań i technologii na rzecz rozwoju branż stwarzających największe szanse gospodarcze w konkurencji międzynarodowej oraz tworzących płaszczyznę dla powstawania innowacji. Konieczne jest wspieranie wprowadzania innowacji nie tylko w zakresie nowych branż, lecz również poszukiwanie i wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań w dziedzinach tradycyjnie wiodących gałęzi regionalnych lub lokalnych gospodarek. W ośrodkach regionalnych ważne jest również zwiększanie udziału środków prywatnych w finansowaniu B+R”.

Znaczenie KSRR dla rozwoju inteligentnych specjalizacji w Polsce wynika między innymi z propozycji alokowania po roku 2013 około 63% środków finansowych uruchamianych na działania rozwojowe w ramach polityki regionalnej w Polsce (w tym pochodzących z UE) na cel konkurencyjność. Innym

ważnym w tym kontekście zapisem KSRR jest propozycja dostosowania polityki regionalnej, co dotyczy także inteligentnych specjalizacji, do kontekstu rozwojowego poszczególnych województw. W sprzyjających warunkach niektóre wiodące regiony Polski mogą pojawić się jako miejsca kreowania innowacji, jednak w przypadku większości obszarów kraju podstawowe znaczenie ma ich dyfuzja z najsilniejszych ośrodków (umiejętność współpracy) oraz umiejętność absorpcji innowacji. Oznacza to szeroką percepcję innowacji w KSRR i racjonalizuje wybór inteligentnych specjalizacji w poszczególnych regionach.

Zgodnie z Planem uporządkowania strategii rozwoju podstawowe znaczenie w programowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego Polski do roku 2020 ma dziewięć zintegrowanych strategii (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2011). Jedną z nich – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego została już omówiona powyżej. Kolejna, Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko (Ministerstwo Gospodarki, 2012), została przyjęta przez Stały Komitet Rady Ministrów w grudniu 2013 roku, ale nie została jeszcze zatwierdzona przez Radę Ministrów. Tekst ten dotyczy zatem, obok KSRR, pozostałych siedmiu obowiązujących zintegrowanych strategii.

Pierwszą obok KSRR zintegrowaną strategią jest przygotowana przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa (SZRWRR) na lata 2012-2020, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26 kwietnia 2012 roku (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2012). Pomimo tego, że pojęcie inteligentnych specjalizacji nie pojawia się w SZRWRR, to proponowany w założeniach strategii sposób widzenia rolnictwa i obszarów wiejskich odpowiada założeniom kształtowania inteligentnych specjalizacji. Dokumentuje to zapis: „Obszary wiejskie w Polsce powinny być postrzegane przez pryzmat znajdujących się tam zasobów. (...) Potencjał obszarów wiejskich to nie tylko zasoby materialne służące funkcjom społecznym i ekonomicznym obszarów wiejskich, ale także wartości środowiskowe (w tym przyrodnicze i krajobrazowe) oraz niematerialne, w tym tradycja i kultura”. Jako cele szczegółowe SZRWRR, w naszym przekonaniu w największym stopniu powiązane z rozwijaniem inteligentnych specjalizacji określono między innymi: Cel 1 Wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, Cel 2 ... oraz poprawa ich dostępności przestrzennej oraz Cel 4 Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego. Przedstawiono relacje poszczególnych celów SZRWRR do priorytetów tematycznych strategii Europa 2020, jednak żaden z nich nie został odniesiony do priorytetu tematycznego pierwszego europejskiej polityki spójności na lata 2014-2020, będącym kluczem do inteligentnej specjalizacji.

Kluczowy dla rozwijania inteligentnych specjalizacji Cel 4 został rozpisany na następujące priorytety: (1) Modernizacja i wzrost innowacyjności sektora rolno-spożywczego; (2) Kreowanie oraz transfer wiedzy i technologii; (3) Dostosowanie struktur sektora rolno-spożywczego do zmieniających się wyzwań w Polsce, UE i w skali globalnej oraz (4) Promocja oraz powiększanie rynków zbytu produktów rolno-spożywczych. Wśród kierunków interwencji wyróżniono między innymi: wdrażanie i promocję innowacyjnych rozwiązań w sektorze rolno-spożywczym; zwiększenie udziału producentów rolno-spożywczych w finansowaniu i wyznaczaniu kierunków sektorowej działalności badawczo-rozwojowej; rozwój badań na rzecz zrównoważonego rozwoju sektora rolno-spożywczego; zwiększenie udziału ośrodków naukowo-badawczych w międzynarodowych projektach badawczych; rozwój i poprawa infrastruktury naukowo-badawczej jako źródła efektywnych rozwiązań innowacyjnych i postępu.

Cel 2 uwzględnia między innymi priorytet „Budowę i rozwój infrastruktury i technologii umożliwiających mieszkańcom obszarów wiejskich korzystanie i dostęp do technologii ICT o wysokim standardzie, a w jego ramach budowę i modernizację sieci szerokopasmowych; budowę i rozwój kompleksowej i wydajnej infrastruktury ICT dedykowanej dla mieszkańców obszarów wiejskich”. Co charakterystyczne, ICT widzi się raczej jako element jakości życia, a nie jako element warunkujący rozwój inteligentnych specjalizacji.

Cel 1 SZRWRR został rozpisany na cztery priorytety, z których przede wszystkim (1) i (3) są powiązane z inteligentnymi specjalizacjami. Są to: (1) Podnoszenie umiejętności, poziomu wykształcenia oraz wzrost mobilności zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich; (2) Zwiększenie zatrudnienia mieszkańców obszarów bez konieczności zmiany ich miejsca zamieszkania; (3) Rozwój przedsiębiorczości i pozarolniczych miejsc pracy z wykorzystaniem potencjału endogenicznego obszarów wiejskich oraz (4) Zapobieganie i ograniczanie wykluczenia społecznego oraz aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich. W ramach tych priorytetów przewiduje się między innymi następujące działania: poprawa jakości i dostępności do edukacji na wszystkich poziomach; podnoszenie umiejętności i kwalifikacji osób pracujących w sektorze rolno-spożywczym; uczenie się przez całe życie; podnoszenie umiejętności związanych z wykorzystywaniem technologii ICT oraz rozwój przedsiębiorczości.

Poszczególne priorytety SZRWRR zostały szczegółowo opisane, uwzględniając także wymiar terytorialny każdego z nich. Przy opisie Celu 4 zwrócono uwagę na wspieranie tworzenia i współpracy klastrów, parków, platform technologicznych oraz realizację projektów innowacyjnych wysokiego ryzyka. Stwierdzono, że: „Projektując działania w zakresie wzrostu innowacyjności sektora, należy pamiętać o znaczeniu wspólnej realizacji działań podejmowanych na rzecz innowacyjności przez sektor badawczo-rozwojowy i rolno-spożywczy, w szczególności poprzez umożliwianie i zachęcanie do bardziej aktywnego udziału/zaangażowania producentów rolno-spożywczych w finansowaniu i wyznaczaniu kierunków sektorowej działalności badawczo-rozwojowej”. Dostrzega się znaczenie kreowania oraz transferu wiedzy i technologii, służącej zrównoważonemu rozwojowi sektora rolno-spożywczego.

Strategia Rozwoju Transportu (SRT) do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku), przygotowana przez Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 22 stycznia 2013 roku (Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, 2013). Cel główny SRT to zwiększenie dostępności transportowej oraz poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu i efektywności sektora transportowego, poprzez tworzenie spójnego, zrównoważonego i przyjaznego użytkownikowi systemu transportowego w wymiarze krajowym, europejskim i globalnym. Poszczególne cele interwencji odniesiono do transportu: drogowego, kolejowego, morskiego i wodnego śródlądowego, lotniczego, miejskiego oraz intermodalnego/logistyki.

Strategia ta zakłada wprowadzanie w najbliższych dekadach innowacyjnych (inteligentnych) rozwiązań w tym kluczowym dla spójności i efektywności sektorze gospodarki. Jednak jej podstawowa rola polega na kształtowaniu sprzyjających warunków dla rozwoju inteligentnych specjalizacji w Polsce i jej regionach, dzięki zasadniczo lepszej dostępności terytorialnej na wszystkich poziomach: krajowym, regionalnym i lokalnym. Z diagnozy SRT wynika, że niska jakość infrastruktury transportowej stanowi w dalszym ciągu jedną z barier dynamicznego rozwoju społeczno-gospodarczego Polski i wykorzystania potencjałów rozwojowych. Inteligentne systemy transportowe nie były w 2010 roku powszechnie wykorzystywane w Polsce. Dostępność terytorialna całego kraju

oraz wielu regionów i ośrodków miejskich jest na początku lat dwudziestych XXI wieku bardzo niska. W wielu regionach Polski niskie parametry dotyczą zarówno dostępności ponadregionalnej, jak też dostępności wewnątrzregionalnej.

Strategia Sprawne Państwo (SSP) 2020, przygotowana przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 12 lutego 2013 roku (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2013). Według SSP sprawne państwo to sprawne i skuteczne realizowanie tradycyjnych funkcji państwa ze współczesną nową wartością dodaną w postaci technologii cyfrowych. Strategia ta odnosi się przede wszystkim do drugiego (informacyjne i komunikacyjne technologie) i jedenastego (zdolności instytucjonalne i sprawna administracja publiczna) priorytetu tematycznego europejskiej polityki spójności w latach 2014-2020.

Jako cel główny określono „Zwiększenie skuteczności i efektywności państwa otwartego na współpracę z obywatelami”. Spośród pięciu celów szczegółowych SSP w największym stopniu z rozwojem inteligentnych specjalizacji powiązany jest cel 3 – skuteczne zarządzanie i koordynacja działań rozwojowych. W ramach tego celu zakłada się między innymi: poprawę skuteczności planowania strategicznego i zarządzania finansami; skuteczne systemy zarządzania rozwojem kraju oraz koordynację i współpracę przy realizacji zadań publicznych wpływających na rozwój kraju. W ramach celu 2 - zwiększenie sprawności instytucji państwa, uwzględniono także doskonalenie funkcjonowania samorządu terytorialnego, jednak nie odnosząc tego do funkcji strategicznych. Cel 8 zakłada szerokie stosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych. Usprawnienie państwa wymaga bowiem szerokiego wykorzystywania nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych. Ich stosowanie stanowi bowiem element poprawy efektywności, innowacyjności i konkurencyjności gospodarki.

Negatywnie oceniono sytuację w zakresie wykorzystania technologii teleinformacyjno-komunikacyjnych w administracji publicznej. Wskazano na szczególne znaczenie europejskiej polityki spójności dla zasadniczej poprawy jakości interwencji publicznej w Polsce. Można sądzić, że wdrożenie skomplikowanego modelu inteligentnych specjalizacji wymaga wysokiej jakości administracji publicznej, dysponującej wydzielonym segmentem funkcji strategicznych oraz współpracującej z różnymi partnerami.

Według SSP: System finansów publicznych powinien zapewniać efektywne zarządzanie, w tym w ujęciu wieloletnim, a tym samym wykorzystanie środków publicznych z uwzględnieniem koordynacji realizacji zadań państwa. (...) Z kolei w obszarze zarządzania oraz programowania strategicznego i prowadzenia polityk rozwoju przedsięwzięcia będą ukierunkowane na uporządkowanie i usystematyzowanie podejmowanych przez poszczególne podmioty działań zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym oraz upowszechnienie idei myślenia strategicznego w działaniach administracji publicznej”.

W strategii tej nie pojawia się pojęcie inteligentne specjalizacje, należy jednak domniemywać, że sprawne zarządzanie sprawami publicznymi na poziomie krajowym i regionalnym wygeneruje korzystne warunki dla wdrożenia w Polsce konceptu inteligentnych specjalizacji.

Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki (SIEG) „Dynamiczna Polska 2020”, przygotowana przez Ministerstwo Gospodarki, została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 13 lutego 2013 roku (Ministerstwo Gospodarki, 2013). Strategia ta ma kluczowe znaczenie dla wzrostu innowacyjności gospodarki Polski, której podstawowym elementem są inteligentne specjalizacje. Pojęcie inteligentne specjalizacje jako takie pojawia się w SIEG w aspekcie partnerskiej współpracy: „Istotne jest

tworzenie kontaktów wielostronnych, z różnymi partnerami środowisk lokalnych m. in. sprzyjających odkrywaniu inteligentnych specjalizacji danego regionu”. Zapisy programowe dokumentu „Dynamiczna Polska 2020” są osadzone w filozofii kształtowania inteligentnej specjalizacji. Dodatkowo SIEG zawiera, często bardzo szczegółowe, odniesienia do innych zintegrowanych strategii.

Cel główny strategii SIEG – Dynamiczna Polska 2020, w horyzoncie czasowym roku 2020, to wysoce konkurencyjna gospodarka (innowacyjna i efektywna), oparta na wiedzy i współpracy. Cztery cele szczegółowe tej strategii dotyczą:

(1) Dostosowania otoczenia regulacyjnego i finansowego do potrzeb innowacyjnej i efektywnej gospodarki. Proponowane są następujące kierunki działań: dostosowanie systemu regulacji gospodarczych do potrzeb efektywnej i innowacyjnej gospodarki; koncentracja wydatków publicznych na działaniach prorozwojowych i innowacyjnych; uproszczenie, zapewnienie spójności i przejrzystości systemu danin publicznych, mające na względzie potrzeby efektywnej i innowacyjnej gospodarki oraz ułatwienie przedsiębiorstwom dostępu do kapitału we wszystkich fazach ich rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem kapitału wysokiego ryzyka i sektora MSP.

(2) Stymulowania innowacyjności poprzez wzrost efektywności wiedzy i pracy. Proponowane są następujące kierunki działań: podniesienie poziomu i efektywności nauki w Polsce, wzmocnienie jej powiązań z gospodarką oraz wzrost jej międzynarodowej konkurencyjności; budowa ram dla prowadzenia efektywnej polityki innowacyjnej; wspieranie współpracy w tworzeniu i wdrażaniu innowacji; kształtowanie kultury innowacyjnej oraz szersze włączenie społeczeństwa w proces myślenia kreatywnego i tworzenia innowacji; wspieranie rozwoju kadr dla innowacyjnej i efektywnej gospodarki, a także stworzenie wysokiej jakości infrastruktury informacyjno-komunikacyjnej i rozwój gospodarki elektronicznej.

(3) Wzrostu efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i surowców, zrównoważonego wykorzystania zasobów. Proponowane są następujące kierunki działań: transformacja systemu społeczno-gospodarczego na tzw. „bardziej zieloną ścieżkę”, zwłaszcza ograniczanie energo- i materiałochłonności gospodarki oraz wspieranie rozwoju zrównoważonego budownictwa na wszystkich etapach.

(4) Wzrostu umiędzynarodowienia gospodarki. Proponowane są następujące kierunki działań: wspieranie polskiego eksportu oraz polskich inwestycji za granicą; wspieranie napływu innowacyjnych oraz odpowiedzialnych inwestycji, w tym inwestycji zagranicznych, a także promowanie gospodarki polskiej, polskich przedsiębiorstw oraz wizerunku Polski na arenie międzynarodowej.

Diagnoza dokonana w układzie tych czterech obszarów, określających strukturę interwencji, wskazuje na niekorzystną sytuację wyjściową.

Jak widać z tych zapisów strategii SIEG – Dynamiczna Polska 2020, zawiera ona (wprawdzie inaczej ułożone) wszystkie elementy jakie występowały w przytoczonych wcześniej dokumentach europejskich istotne dla kształtowania inteligentnej specjalizacji. W Strategii Dynamiczna Polska 2020 znajdują się bezpośrednie odniesienia do potrzeby wspierania klastrów oraz prowadzenia foresightu technologicznego. Niektóre rozważania SIEG zostały rozwarstwione na układ wojewódzki, ale generalnie dokonano tego tylko w warstwie diagnostycznej.

Jedna z ramek zawartych w dokumencie „Dynamiczna Polska 2020” została dedykowana krajowym ramom strategicznym inteligentnej specjalizacji (Ministerstwo Gospodarki, 2013, s. 41-43). Zapisano w niej, że: „Konieczność wskazania inteligentnych specjalizacji (wybrania endogenicznych przewag konkurencyjnych, strategicznych obszarów specjalizacji) na poziomie krajowym i regionalnym wynika z obowiązku spełnienia przez Polskę warunku ex ante, określonego przez Komisję Europejską jako niezbędnego dla uzyskania wsparcia na rozwój sfery B+R i przedsiębiorstw ze środków funduszy strukturalnych UE na lata 2014-2020. W konsekwencji powyższego, na szczelnie centralnym podjęto prace nad określeniem krajowych strategicznych ram polityki w dziedzinie badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji. Dokumentami wskazującymi krajowe specjalizacje w zakresie badań i innowacji są:

- Polska Mapa Drogowa Infrastruktury Badawczej,
- Krajowy Program Badań,
- Wyniki projektów foresight, w szczególności projektu: Foresight technologiczny przemysłu InSight 2030”.

Polska Mapa Drogowa Infrastruktury Badawczej (PMDIB) stanowi polski wkład w rozwój Europejskiej Przestrzeni Badawczej. PMDIB obejmuje 33 projekty wybrane w trybie konkursowym przez ekspertów krajowych i zagranicznych. Projekty te wpisują się w ideę tworzenia ośrodków badawczych, konsolidujących krajowy potencjał naukowy w danej dziedzinie, w których działalność powinny być zaangażowane silne zespoły naukowe, posiadające odpowiedni dorobek krajowy i międzynarodowy(...).

Krajowy Program Badań (KPB) wskazuje strategiczne kierunki badań naukowych i prac rozwojowych, określające cele i założenia długoterminowej polityki naukowo-technicznej i innowacyjnej państwa. Celem KPB jest koncentracja nakładów publicznych na priorytetowych kierunkach badań i prac rozwojowych z punktu widzenia potrzeb polskiego społeczeństwa i międzynarodowej konkurencyjności polskiej gospodarki. KPB został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 16 sierpnia 2011r. Projekt KPB przygotowany został przez Komitet Polityki Naukowej i poddany konsultacjom społecznym. KPB obejmuje siedem strategicznych, interdyscyplinarnych kierunków badań naukowych i prac rozwojowych. Kierunki te to:

- Nowe technologie w zakresie energetyki,
- Choroby cywilizacyjne, nowe leki oraz medycyna regeneracyjna,
- Zaawansowane technologie informacyjne, telekomunikacyjne i mechatroniczne,
- Nowoczesne technologie materiałowe,
- Środowisko naturalne, rolnictwo i leśnictwo,
- Społeczny i gospodarczy rozwój Polski w warunkach globalizujących się rynków,
- Bezpieczeństwo i obronność państwa.

Na podstawie KPB Rada Narodowego Centrum Badań i Rozwoju przygotowuje strategiczne programy badań naukowych i prac rozwojowych. (...) Do wyboru strategicznych programów badań naukowych i prac rozwojowych stosowane są następujące kryteria:

- Długookresowe potrzeby gospodarki,
- Poziom badań naukowych w ośrodkach krajowych w danej dziedzinie,

-
- Potencjał rozwojowy innowacyjnych sektorów przedsiębiorczości, w skali mikro, małej i średniej, opartych na nowych polskich technologiach,
 - Priorytetowe kierunki rozwoju badań naukowych zawarte w europejskich programach badawczych.

Foresight technologiczny przemysłu – Insight2030, to projekt w ramach którego określono obszary i technologie przemysłowe, których rozwój do 2030 roku stanie się siłą napędową polskiej gospodarki i pozwoli przyczynić się do podniesienia konkurencyjności i innowacyjności polskiego przemysłu. Zweryfikowana lista zawiera 33 obszary i 99 technologii pogrupowanych w następujących polach badawczych: (1) biotechnologie przemysłowe; (2) technologie fotoniczne; (3) mikroelektronika; (4) zaawansowane systemy wytwarzania i materiały; (5) nanotechnologie; (6) technologie informacyjne i komunikacyjne; (7) technologie kogeneracji i racjonalizacji gospodarowania energią; (8) technologie pozyskiwania surowców naturalnych; (9) zdrowe społeczeństwo oraz (10) zielona gospodarka.

Odnosnie dalszej procedury prac nad inteligentnymi specjalizacjami na poziomie krajowym i regionalnym wskazano, że będzie to raczej proces niż jednorazowe ćwiczenie. Stwierdzono że (Ministerstwo Gospodarki, 2013, s. 43): „Przeprowadzona zostanie analiza krzyżowa potencjalnej krajowej i regionalnych inteligentnych specjalizacji (w kontekście wzmocnienia lub uzupełnienia specjalizacji regionalnych). Kontynuowany będzie także dialog z interesariuszami dotyczący wyłaniających się specjalizacji krajowych i regionalnych, który będzie wsparty narzędziami i systemem cyklicznej oceny krajowego potencjału naukowo-technologicznego oraz monitorowania specjalizacji krajowych i regionalnych. Zidentyfikowane obszary specjalizacji będą wykorzystywane przy stosowaniu już sprawdzonych lub projektowaniu nowych instrumentów wdrażających strategię inteligentnej specjalizacji. Przykładem tych instrumentów są strategiczne programy badań naukowych i prac rozwojowych wynikające z KPB, programy wspierające kluczowe technologie z punktu widzenia krajowej gospodarki, a także instrumenty wykorzystujące inicjatywy oddolne platform technologicznych i klastrów oraz oparte na mechanizmie partnerstwa publiczno-prywatnego w zakresie finansowania badań naukowych i rozwoju technologii”.

Bardzo złożonym problemem jest kwestia dopasowania inteligentnych specjalizacji do regionalnego kontekstu rozwojowego. W dokumencie „Dynamiczna Polska 2020” stwierdzono, że (Ministerstwo Gospodarki, 2013, s. 49-50): „Ze względu na to, że innowacje są tworzone i wykorzystywane przede wszystkim w ośrodkach miejskich (głównie w ośrodkach wojewódzkich i innych największych miastach), charakteryzujących się odpowiednim potencjałem wiedzy, nauki i gospodarki, działania rozwojowe w ramach interwencji publicznej powinny odpowiadać specyfice i potencjałom danego terytorium. Powinny uwzględniać jednocześnie regionalne strategie innowacji (RIS), w tym wspierać monitorowanie, ewaluację, modyfikacje i aktualizacje RIS, uwzględniające dynamikę rynku, procesy globalizacyjne i potencjały regionalne. Ważne jest wspieranie wprowadzania innowacji nie tylko w zakresie nowych branż, lecz również poszukiwanie i wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań w dziedzinach tradycyjnie wiodących gałęzi regionalnych lub lokalnych gospodarek. Niemniej w dłuższym okresie istotne jest uzyskanie zdwyersyfikowanej struktury gospodarki, opartej na filarze nowoczesnych usług oraz przemysłach i technologiach o największym potencjale wzrostu. Przy określaniu branż i kierunków rozwojowych duże znaczenie należy przypisać metodom typu foresight”.

Jest to bardzo istotny element SIEG, bowiem pokazuje trzy najważniejsze źródła inspiracji dla doboru inteligentnych specjalizacji w Polsce. Odzwierciedla także zakładane relacje pomiędzy inteligentnymi

specjalizacjami krajowymi i regionalnymi. Wreszcie ilustruje sposób podejścia Ministerstwa Gospodarki do kwestii wyłonienia inteligentnych specjalizacji na poziomie kraju i regionów. Największe wątpliwości dotyczą przede wszystkim, jakości decyzji sektora publicznego w materii biznesowej oraz mechanizmów transferu wyników tych badań do gospodarki, bowiem efektem rozwijania inteligentnych specjalizacji powinny być konkretne produkty i usługi. Równocześnie pojawiają się wątpliwości odnośnie możliwości skutecznego wspierania z tak ukierunkowanych środków publicznych dynamicznej trajektorii rozwojowej w słabszych regionach, a w sumie w Polsce stanowią one większość.

Oczywiście problemy te zostały zauważone w strategii „Dynamiczna Polska 2020”. Przykładowo zakłada się wspieranie regionalnej bazy naukowej, ale raczej odnosi się to do innych ośrodków metropolitalnych poza Warszawą (działanie 2.1.5.), dla innych ośrodków wskazując na możliwości sieciowania z najsilniejszymi centrami naukowo-badawczymi. Działanie 2.2.4. zakłada wzmocnienie regionalnej polityki innowacyjnej: między innymi poprzez: (1) odejście od wykonawczego (podporządkowanego wykorzystaniu środków unijnych) podejścia do polityki innowacyjnej na rzecz całościowego spojrzenia na kształtowanie procesów innowacji i transferu technologii w regionie; (2) orientację polityki wsparcia na skuteczność i trwałość działań realizowanych w regionach – chodzi o orientację na cele i podporządkowanie działań efektywnemu wzmocnieniu zdolności innowacyjnych regionalnej gospodarki; (3) koncentrację celów i ograniczenie liczby strategicznych obszarów oddziaływania w ramach RIS i innych dokumentów strategicznych w regionie; (4) wprowadzenie zasad regionalnego partnerstwa w tworzeniu i prowadzeniu polityki innowacyjnej (władze regionalne liderem); a także (5) wsparcie dla regionalnych i lokalnych analiz projektów badawczych na rzecz biznesu, co zwiększa szansę na udaną komercjalizację. Działanie 2.2.5. zakłada zmniejszenie asymetrii informacji dla polityki gospodarczej i działań strategicznych w obszarze innowacyjności oraz efektywności w układzie sektorowym i regionalnym. Działanie 2.3.6. zakłada zwiększanie potencjału rozwojowego oraz wyrównywanie szans poszczególnych ośrodków. Szans rozwojowych słabszych obszarów upatruje się przede wszystkim w ich funkcjonalnym powiązaniu ośrodkami wzrostu i ich współpracy m. in. w zakresie nauki. W działaniu 4.2.2. zakłada się aktywność na rzecz realizacji polityki klastrowej na terenach specjalnych stref ekonomicznych.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (SRKS) 2020, przygotowana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26 marca 2013 roku (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2013). Jako cel główny SRKS określono: „Wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski”. Szczególne znaczenie dla stymulowania inteligentnych specjalizacji przez SRKS ma Cel szczegółowy 4 „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”. Wyzwaniem według SRKS jest rozwój przemysłów kultury i przemysłów kreatywnych. Ma to się odbywać poprzez rozwój systemu wsparcia dla sektora kreatywnego oraz wspieranie przedsiębiorczości w kulturze. Działania podejmowane w ramach SRKS zakładają wsparcie kreatywnego kształcenia za pomocą edukacji formalnej i nieformalnej. Niezbędne jest traktowanie twórczości i kultury jako istotnego zasobu rozwojowego, co umożliwi tworzenie innowacyjnych produktów i usług. Dobrym przykładem jest tworzenie inkubatorów kreatywności. SRKS generalnie nie zawiera założeń terytorializacji polityki państwa w zakresie rozwijania kapitału społecznego.

W SRKS wskazano, że cele tej strategii przyczyniają się do realizacji strategii Europa 2020 w następującym zakresie: wsparcie kształcenia się, szkolenia i uczenia przez całe życie zgodnie z inicjatywą „Mobilna młodzież” (priorytet tematyczny 1), działania na rzecz społeczeństwa cyfrowego

(priorytet tematyczny 2) oraz innowacje w sektorze przemysłów kreatywnych, zgodnie z inicjatywą „Unia Innowacji” (priorytet tematyczny 4). W diagnozie tej strategii dokumentuje się niedostatki w systemie kształcenia zorientowanego na rozwój potencjału kreatywnego oraz niedostateczną sieć stosunków społecznych.

Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (SRSBNRP) 2022, przygotowana przez Ministerstwo Obrony Narodowej, została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 9 kwietnia 2013 roku (Ministerstwo Obrony Narodowej, 2013). Celem głównym tej strategii jest wzmocnienie efektywności i spójności bezpieczeństwa narodowego. Wśród celów operacyjnych odniesienia do inteligentnej specjalizacji można znaleźć w ramach celu 2 Umocnienie zdolności państwa do obrony, gdzie priorytet 2.4. Wzmacnianie zdolności struktur administracyjno-gospodarczych kraju do funkcjonowania w sytuacjach kryzysowych i do wspierania obrony państwa zawiera kierunek 2.4.2. wzmacnianie przemysłowego potencjału obronnego, 2.7. Budowa nowoczesnego i produktywnego potencjału naukowo-badawczego na rzecz obronności zawiera kierunki interwencji: 2.7.1. Dostosowanie systemu organizowania i wdrażania prac naukowo-badawczych do standardów UE i NATO oraz 2.7.2. Intensyfikacja działań zmierzających do aktywnego udziału polskich ośrodków naukowych i przemysłowych w międzynarodowych programach zbrojeniowych.

W sumie można stwierdzić, że jest to bardzo profesjonalnie napisany dokument, który ograniczonym stopniu może odnosić się do kwestii inteligentnej specjalizacji. Kluczowe znaczenie może mieć strategiczna decyzja dotycząca zwiększenia inwestycji w polski przemysł obronny i związany z nim sektor naukowy (konsolidacja zaplecza naukowo-badawczego), co służy zwiększeniu konkurencyjności i innowacyjności tego przemysłu. Według SRSBNRP znaczący potencjał rozwojowy tkwi w transferze innowacyjnych technologii między sektorem wojskowym i cywilnym. Dzięki tym działaniom przemysł ten może stać się jedną z inteligentnych specjalizacji w skali krajowej i regionalnej.

Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego (SRKL) 2020, przygotowana przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, została przyjęta przez Radę Ministrów 18 czerwca 2013 roku (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2013). SRKL nie zawiera bezpośrednich odniesień do inteligentnych specjalizacji, jednak niektóre jej elementy pośrednio odnoszą się do rozwoju inteligentnych specjalizacji. Wskazuje się w niej na fakt, że kapitał ludzki jest jednym z filarów innowacyjności. Najważniejsze elementy tej strategii zostały zbudowane w układzie faz życia ludzkiego, co oznacza, że praktycznie w niewielkim zakresie uwzględniony został wymiar terytorialny. Terytorializacja tej strategii dotyczy przede wszystkim obszarów wiejskich oraz słabo rozwiniętych. Wskazuje się na powiązania SRKL z inicjatywą flagową Unii Europejskiej - „Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia”. Diagnoza potwierdza, że w Polsce kształcenie i szkolenie jest w niewystarczającym stopniu nastawione na rozwijanie kluczowych kompetencji, a także że ma miejsce niewystarczający poziom kompetencji i kwalifikacji osób dorosłych, co wynika częściowo ze słabości rozwiązań dotyczących edukacji przez całe życie.

Celem głównym SRKL jest rozwijanie kapitału ludzkiego poprzez wydobywanie potencjałów obywateli w taki sposób, aby mogli oni aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym, politycznym i ekonomicznym na wszystkich etapach życia. Wśród pięciu celów szczegółowych podstawowe znaczenie dla rozwijania inteligentnych specjalizacji ma cel 5 - podniesienie poziomu kompetencji i kwalifikacji

obywateli. Zakłada się realizację tego celu między innymi poprzez następujące kierunki interwencji, istotne dla generowania niezbędnego kapitału ludzkiego dla inteligentnych specjalizacji:

- poprawa jakości kształcenia i szkolenia na wszystkich poziomach oraz rozwój kreatywności i innowacyjności osób uczących się (zindywidualizowanie i odschematyzowanie kształcenia w szkołach, placówkach oświatowych i uczelniach, ukierunkowanie kształcenia i szkolenia na zdobywanie kompetencji kluczowych – w tym cyfrowych oraz w zakresie kreatywności i komunikacji, a także umiejętności współpracy);
- lepsze dopasowanie kształcenia i szkolenia zawodowego na wszystkich poziomach do potrzeb gospodarczych i społecznych oraz wymagań rynku pracy m. in. poprzez zwiększanie zaangażowania podmiotów gospodarczych i społecznych w procesy kształcenia i szkolenia;
- upowszechnianie postaw przedsiębiorczych wśród uczniów i studentów szkół wyższych.

Zakłada się zwiększenie liczby absolwentów studiów na kierunkach ścisłych i technicznych, między innymi poprzez zamawiane kierunki studiów. Wsparcie to powinno uwzględniać również rosnące zapotrzebowanie na specjalistów z zakresu informacyjnych i komunikacyjnych technologii oraz rosnące znaczenie podstawowych kompetencji teleinformatycznych w innych zawodach i specjalizacjach.

Pewne znaczenie dla rozwijania inteligentnych specjalizacji w regionach powinno mieć także wzmocnienie więzi uczelni z ich otoczeniem społeczno-gospodarczym, co pozwoli na lepsze dopasowanie oferty edukacyjnej do zapotrzebowania na rynku pracy, a także ułatwi przepływ wiedzy i innowacji pomiędzy uczelniami a gospodarką i społeczeństwem obywatelskim.

METODYKA BADAŃ POTENCJAŁÓW I SPECJALIZACJI

Niniejsze opracowanie odnosi się w dużej mierze do badań przeprowadzonych w większości województw wykorzystujących metodologię zaproponowaną w ekspertyzie „Badanie potencjałów i specjalizacji polskich regionów. Zarys metodologiczny” autorstwa M. Proniewskiego i M. Juchnickiej (2013). Część województw nie zdecydowała się na sugerowaną metodykę przyjmując inne rozwiązania. W kilku przypadkach uznano, że badanie potencjałów tuż po przeprowadzeniu procesu aktualizacji strategii będzie dublowaniem prac. W kilku województwach proces wyznaczania inteligentnych specjalizacji był już na tyle zaawansowany i dokonano wyboru innej metodyki, że odrębne badanie inteligentnych specjalizacji uznano za niepotrzebne. **Należy podkreślić, że różnorodność metodyczna na poziomie regionów powinna być oceniana pozytywnie, w szczególności, gdy specjalizacje mają de facto wskazać specyficzne przewagi, które w najbliższej przyszłości, opierając się na potencjale naukowym, będą stanowiły o procesach rozwoju.**

W niniejszym rozdziale dokonano podsumowania i oceny stosowanych metod, ze względu na ich przydatność w dalszych pracach nad diagnozą i ewaluacją zarówno potencjałów, jak i inteligentnych specjalizacji.

Proniewski i Juchnicka (2013) sugerują wykorzystanie techniki sześciu pytań „5Wplus1H” R. Kiplinga: „WHAT?” (co jest przedmiotem badania?); „WHERE?” (gdzie, w jakich obszarach występują potencjały i specjalizacje?); „WHO?” (kto może wspierać i budować potencjały oraz specjalizacje?); „HOW?” (w jaki sposób są wyznaczane i wspierane potencjały oraz specjalizacje?); „WHEN?” (kiedy i jak długo powinny być wspierane potencjały i specjalizacje?); „WHY?” (jakie są oczekiwane efekty wsparcia zarówno potencjałów, jak i specjalizacji?). Wydaje się, że te sześć podstawowych pytań może uporządkować proces oceny metod i technik stosowanych przez różne zespoły wspierające administrację publiczną.

3.1. PRZEDMIOT BADAŃ

Przedmiotem badania są z jednej strony potencjały, z drugiej zaś specjalizacje. Zatem bardziej interesujące jest rozwinięcie pytania „co podlega badaniu?” o kontekst momentu, w którym badanie następuje. Zadanie, przed jakim stały i stoją województwa polega nie tylko na właściwym wskazaniu inteligentnych specjalizacji, ale również udokumentowaniu procesu oraz udowodnieniu, że dokonane wybory oparte są na faktach¹⁸.

¹⁸ *Evidence based policy* – może być traktowana jako zaleta, ale w niektórych wypadkach na pewno ogranicza śmiałe wizje (szerzej w rekomendacjach).

3.2. METODY BADAWCZE

Analizy regionalne, prace nad kolejnymi strategiami wojewódzkimi oraz RIS-ami obrazują szeroki zakres stosowanych metod¹⁹. Założenia badania potencjałów i specjalizacji również sugerowały użycie bogatego zestawu metod, które z pewnością będą wykorzystywane w przyszłości. Warto zwrócić uwagę na przydatność tych metod w dalszych pracach nad wyłanianiem oraz wspieraniem i monitorowaniem potencjałów i inteligentnych specjalizacji. Poniżej prezentowane są najważniejsze wnioski na temat najczęściej stosowanych metod.

1. **Analiza danych zastanych** – czasem nazywana analizą źródeł wtórnych, ale najpopularniejszą nazwą jest prawdopodobnie **“desk research”**. Jest to ni mniej ni więcej, tylko nazwanie etapu logicznego procesu badawczego. Sformułowanie celu badania, rzetelność wnioskowania wymaga sprawdzenia, co na dany temat powiedzieli już inni. Bez wątplenia techniczne możliwości wykorzystania tej metody wzrosły wraz z rozwojem internetu, jednak ograniczanie się do cyberprzestrzeni jest największym błędem tych, którzy twierdzą, że „w internecie jest wszystko”;
2. **Analiza SWOT** – metoda wykorzystywana tak powszechnie, że doczekała się, całkiem niepotrzebnie, kilku modyfikacji. Stosuje się różne poziomy szczegółowości analizy (w podziale np. na zagadnienia problemowe). W strategiach wojewódzkich stosowanie analizy SWOT jest wręcz obligatoryjne, choć na szczęście nie wszystkie zespoły dostosowują się do tego obowiązku. Wykorzystanie w badaniu potencjałów analizy SWOT należy ocenić jako przydatne, jednak powstaje następująca wątpliwość, którą odniesiemy do inteligentnych specjalizacji. W przypadku jednostki terytorialnej przyjęło się dzielić różne zjawiska i procesy na „wewnętrzne” i „zewnętrzne” w zależności od położenia względem granicy administracyjnej. Chęć wykonania analizy SWOT dla grupy przedsiębiorstw, uczelni i innych organizacji musi być poprzedzona rzetelną analizą „granicy” naszego bytu, jakim jest inteligentna specjalizacja. Problem pogłębia się, gdy mamy do czynienia ze specjalizacją makroregionalną;
3. **Metody statystyczne** – to cała grupa różnych metod, które należy stosować z ciągłą świadomością, iż każde statystyczne zestawienie i jego interpretacja jest konsekwencją subiektywnego wyboru badacza. Można wnioski wyciągać na podstawie analizy jednostek podobnych, średniej krajowej lub europejskiej, zestawiając dane dla naszego województwa ze średnią dla obszarów biedniejszych, określając benchmarkingi etc. Dyskusyjne są nie tylko powszechnie stosowane miary ogólne (np. PKB *per capita*), ale również stosowanie całkiem logicznych wskaźników dla różnorodnych grup (np. produktywność sekcji PKD – zależy w dużej mierze od specyfiki danej sekcji). Złożoność problemu inteligentnych specjalizacji nie ułatwi stosowania metod statystycznych, ale będą one na pewno wykorzystywane do obrazowania chociażby fragmentów, jak np.: porównanie struktury gospodarczej, określenie poziomu aktywności zawodowej, ocena koncentracji geograficznej danej działalności gospodarczej;

¹⁹ W literaturze przedmiotu spotkamy mniej lub bardziej uzasadnione podziały na: metody, techniki i narzędzia badawcze. Szczególnie trudne jest wskazanie różnicy między metodą a techniką badawczą, o czym świadczą problemy interpretacyjne różnych zespołów (np. Haber, Szałaj 2010). Okazuje się, że chętnie wykorzystywana książka autorstwa E. Babbiego (2007) nie jest traktowana dosłownie i niektórzy autorzy termin metoda i technika badawcza stosują jako synonimy. Nie rozstrzygając wagi tego problemu zachęcamy do lektury np. Berezowskiego (1980) i stosujemy jedno ogólne pojęcie metody badawczej, dla wszystkich sposobów dochodzenia do prawdy.

-
4. **Indywidualne wywiady pogłębione** – tzw. „IDI” (ang. *Individual in-Depth Interviews*). Ich celem jest zbieranie dodatkowych informacji i opinii od osób odpowiedzialnych za wyznaczenie inteligentnych specjalizacji oraz uczestniczących w tym procesie na szczeblu regionalnym. Są one wartościowym uzupełnieniem dla wcześniej zebranych danych, pozwalając jednocześnie na formułowanie trafnych wniosków i rekomendacji, w szczególności w zakresie wsparcia specjalizacji regionalnych, w tym inteligentnych specjalizacji. Autorzy zbiorczego raportu również korzystali z tej metody badawczej przeprowadzając 16 wywiadów telefonicznych z przedstawicielami administracji regionalnej odpowiedzialnej za wyznaczenie inteligentnych specjalizacji;
 5. **Zogniskowany wywiad grupowy (FGI)** – (ang. *Focus Group Interview*) to metoda polegająca na przeprowadzeniu przez moderatora dyskusji wśród grupy respondentów, wyłonionej na podstawie zbliżonych doświadczeń uczestników, ale różniących się cechami społeczno-demograficznymi. Celem „fokusów” jest spojrzenie na omawiany temat z różnych punktów widzenia i uzyskanie ciekawych pomysłów rozwiązania stawianych problemów;
 6. **Panel ekspertów** – kilkusobowa grupa specjalistów z różnych dziedzin powoływana jest z reguły do weryfikacji i oceny wyników dotychczas przeprowadzonych badań, jak również wskazania przyszłościowych potencjałów i specjalizacji regionalnych;
 7. **Metoda scenariuszowa** – stosowana najczęściej do projekcji rozwoju potencjałów i specjalizacji regionalnych w perspektywie roku 2020 przy uwzględnieniu ogólnych trendów rozwoju województw, co jest najczęściej traktowane jako scenariusz bazowy. Przyjmuje się zwykle trzy warianty analizy: scenariusz optymistyczny, realistyczny i pesymistyczny. **Scenariusz optymistyczny** zakłada istnienie odpowiednich warunków zewnętrznych oraz optymalne wykorzystanie zasobów regionalnych zapewniające dynamiczny rozwój potencjałów i specjalizacji. **Scenariusz realistyczny** zakłada z kolei utrzymywanie się obecnych trendów rozwojowych a w konsekwencji stosunkowo przeciętną dynamikę procesów rozwojowych. **Scenariusz pesymistyczny** natomiast zakłada pojawianie się negatywnych trendów rozwoju prowadzących do regresu potencjałów i specjalizacji;
 8. **Analiza pięciu sił Portera** – to inaczej analiza strategiczna konkurencyjności sektora lub specjalizacji, w której bierze się pod uwagę pięć czynników kształtujących ich atrakcyjność dla obecnych i potencjalnych inwestorów. Porter do takich czynników zalicza: siłę oddziaływania dostawców i możliwości wywierania przez nich presji na podmioty z sektora, siłę oddziaływania nabywców i możliwości wywierania przez nich presji na podmioty z sektora, konkurencję wewnątrz sektora, groźbę pojawienia się nowych producentów oraz groźbę wprowadzenia substytutów. Analiza uwzględniająca tych pięć czynników umożliwia wskazanie determinant i barier rozwojowych danego sektora lub specjalizacji;
 9. **Foresight technologiczny** – wykorzystuje różne metody badawcze (w tym wymienione wcześniej) w celu identyfikacji kluczowych kierunków rozwoju technologii, przy szerokiej partycypacji różnych aktorów, m.in. przedsiębiorców, instytucji naukowo-badawczych, instytucji otoczenia biznesu czy wreszcie władz publicznych. Jest to kompleksowe podejście służące nie tylko wyłonieniu kluczowych technologii, ale przede wszystkim przygotowaniu i wdrożeniu odpowiednich polityk publicznych.

W badaniu istotna była kolejność stosowanych metod i technik badawczych. Analizy *desk research* stanowiły podstawę dla dalszych badań. Wyniki tych analiz zostały następnie zweryfikowane i

pogłębiane podczas spotkań grup ekspertów oraz przeprowadzonych indywidualnych wywiadów pogłębianych.

Różnorodne metody i techniki badawcze, zarówno sugerowane w „Zarysie metodologicznym badania potencjałów i specjalizacji polskich regionów”, jak i inne wykorzystywane były również przez Regionalne Obserwatoria Terytorialne przygotowujące raporty regionalne. Zestawienie wszystkich technik badawczych wykorzystywanych przez poszczególne regiony prezentuje Tabela 2.

województwo	analiza źródeł wtórnych	metody statystyczne	analiza SWOT	scenariusze rozwoju	ankieta/ wywiad pogłębiony	FGI	panel ekspertów	analiza 5 sił Portera	foresight technologiczny
Dolnośląskie	X	X	X	X					
Lubelskie	X								
Lubuskie	X	X					X		
Łódzkie	X	X	X	X	X		X	X	
Mazowieckie	X	X	X	X	X	X			
Opolskie	X								
Podkarpackie	X	X	X	X	X	X			
Śląskie	X	X	X		X	X	X		X
Świętokrzyskie	X		X		X				
Wielkopolskie	X								
Zachodniopomorskie	X	X	X		X		X		

Tabela 2. Metody badawcze stosowane w badaniu potencjałów i specjalizacji regionalnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów regionalnych.

3.3. ZAŁOŻENIA WYKORZYSTANIA MATERIAŁÓW REGIONALNYCH

W prezentowanym opracowaniu wykorzystano szereg raportów i analiz wykonywanych m.in. w ramach projektu Badanie potencjałów i specjalizacji polskich województw. Analizie poddano również dokumenty strategiczne i programowe. Ze względu na zakres opracowania zdecydowano się nie opisywać szczegółowo sytuacji w każdym z województw (są one zaprezentowane w raportach wojewódzkich). Głównym celem niniejszego opracowania jest koncentracja na problemach związanych z procesem wyłaniania specjalizacji regionalnych i występujących wokół tego zagadnienia wątpliwości. Większa, lub mniejsza obecność danego województwa w niniejszym opracowaniu, nie wynika z oceny jakości przekazanych materiałów, a jest obrazem subiektywnego wyboru przykładu dobrze reprezentującego dany problem.

Opracowanie, pomimo pewnych zestawień porównawczych, nie powinno służyć jakiegokolwiek próbie hierarchizacji województw, tym bardziej, że (o czym więcej w części dotyczącej rekomendacji) wszyscy uczestniczymy w procesie, który znajduje się obecnie w fazie prób i poszukiwań dobrych rozwiązań. W związku z powyższym postanowiono z jednej strony wykorzystać wszystkie opracowania wojewódzkie wykonane w ramach projektu (niezależnie od stopnia zaawansowania prac nad tymi opracowaniami), a także materiały źródłowe z województw, które postanowiły zrezygnować z udziału w badaniu (kujawsko-pomorskie, małopolskie, pomorskie i warmińsko-mazurskie).

3.4. ŚCIEŻKI DOTARCIA DO CELU

Strategia, niezależnie od tego, czy dotyczy rozwoju społeczno-gospodarczego, czy innowacyjności, czy w końcu „badań i innowacji” swoją największą wartość okazuje nie przez wygląd dokumentu, lecz jakość procesu zarządzania strategicznego, w którym „opracowanie strategii” jest tylko etapem (Dziemianowicz i in. 2012). Dlatego z równie dużą uwagą należy podchodzić do takich zagadnień, jak: opracowanie założeń do nowego procesu, dobór odpowiednich ludzi z otoczenia instytucji, którzy będą wspierali proces (np. w zespołach roboczych), rzetelnie przeprowadzone diagnozy, dyskusje i właściwie wyciągnięte wnioski, opracowanie dokumentu, dobry przekaz jego idei dla wykonawców i beneficjentów, konsensus polityczny, zaprogramowanie konkretnych działań, realizacja, monitoring, ewaluacja itd. Sam dokument, choćby najlepiej napisany, jeśli nie będzie realizowany, pozostanie tylko jednym z wielu opracowań.

Wieloletnie doświadczenia w rozwijaniu samorządowej regionalnej myśli strategicznej można datować od 1999 roku, ale zdajemy sobie sprawę, że w rzeczywistości zarówno dorobek teoretyczny, jak i praktyczny kształtowany był znacznie wcześniej. Przykładowo, część z 49 małych i nie samorządowych województw opracowywała strategie, które nie miały większego znaczenia praktycznego, ale wynikały – tak zakładamy – z naturalnej potrzeby programowania procesów rozwoju społeczno-gospodarczego. Zdecydowanie najważniejszym historycznym przejawem zarządzania strategicznego w polityce regionalnej była budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego, która rozpoczęła się w 1936 roku, a którą przerwała druga wojna światowa.

Wracając do doświadczeń polskich województw, które obserwujemy i w jakimś stopniu współtworzymy, postawiliśmy tezę, która przewija się przez całe niniejsze opracowanie:

doświadczenie nagromadzone w latach 1999-2013 pozwala w wielu przypadkach wyznaczyć inteligentne specjalizacje i dla tych województw wdrażanie odgórnych zasad dochodzenia do RIS 3 może skutkować nie tylko stratą czasu, ale również nieco poważniejszymi konsekwencjami.

Zatem zapoczątkowanie procesu przygotowania strategii RIS 3 powinno zależeć od oceny zarządów województw (poprzedzonej oczywiście rzetelną diagnozą sytuacji), nie zaś instytucji zewnętrznych, które nie brały czynnego udziału w żadnym z etapów zarządzania strategicznego i nie potrafią (pomimo najlepszych narzędzi) w pełni i rzetelnie ocenić jakości działań zrealizowanych przez samorządy województw do dziś. Oczywiście każdy może subiektywnie oceniać zachodzące procesy, można w dużym stopniu opierać się na raportach ewaluacyjnych, ale na pewno nie powinno się zakładać, iż wszyscy bez wyjątku powinni „od dziś” przejść proces zaplanowany w zasadach tworzenia strategii

RIS 3. Uważamy, że jest to zbędne, opierając swoją opinię na wnioskach uwzględniających doświadczenia lat 1999-2013 i rodzące się pytania wynikające z dzisiejszej oceny sytuacji (Rysunek 1).

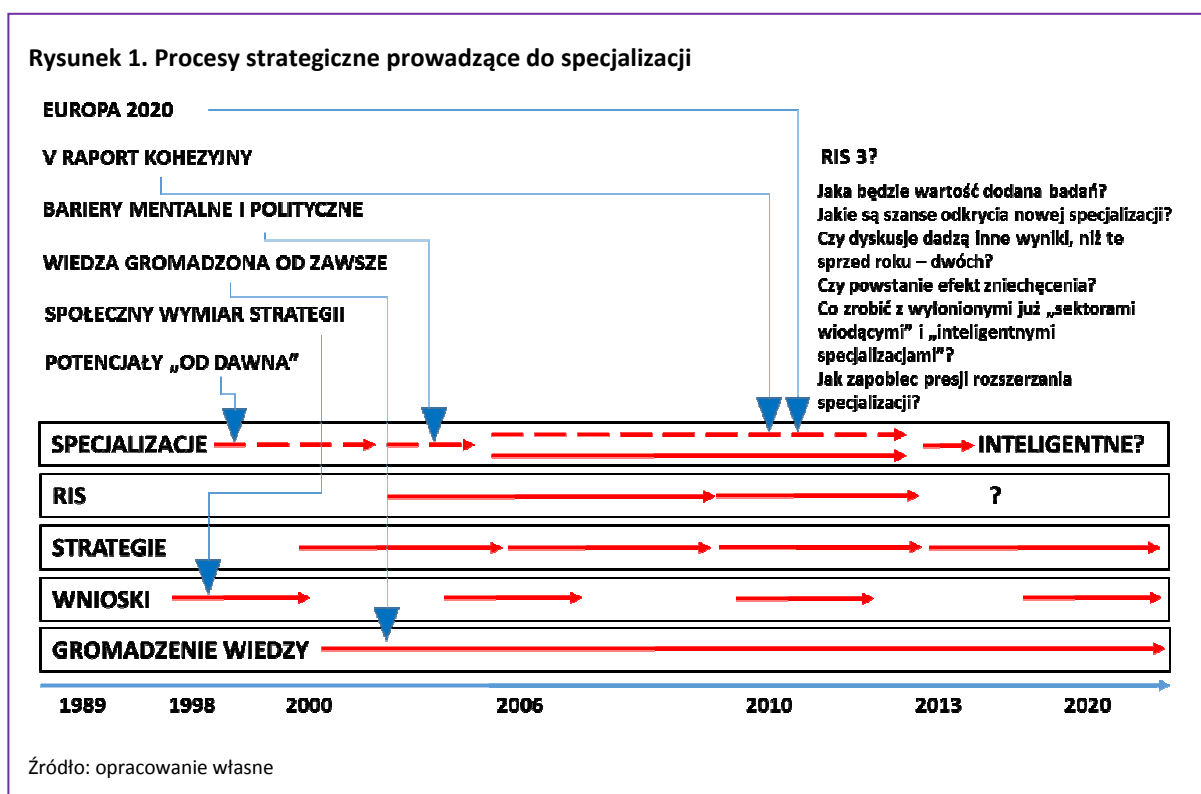
Wniosek 1. Szczególnie ostatnie lata przyniosły w Polsce urodzaj opracowań dotyczących szeroko rozumianego rozwoju regionalnego na poziomie krajowym i wojewódzkim. Jest to konsekwencja kilku procesów, z których najważniejsze, to:

- **prace nad dokumentami strategicznymi**, których stałym elementem są diagnozy oparte na zamawianych ekspertyzach i analizach danych. Na poziomie krajowym można wspomnieć o KSRR i KPZK, a także strategiach makroregionalnych, z kolei w województwach zrealizowano już trzy cykle przygotowań strategii wojewódzkich i dwa cykle RIS;

- **prace badawcze, których źródłem są uczelnie** – tematyka rozwoju regionalnego i rozwoju poszczególnych województw jest bardzo atrakcyjnym obszarem badawczym realizowanym na skalę ogólnopolską i wojewódzką;
- **wzrost roli administracji, jako sponsora badań regionalnych, w tym tematycznych** – należy podkreślić, że w ostatnich latach nauka polska realizuje liczne projekty w większości przypadków nie dzięki finansowaniu ze środków MNiSW, a innych jednostek administracji publicznej. Wiedza powstaje i gromadzona jest dzięki środkom innych ministerstw, samorządowej administracji regionalnej, a także innym instytucjom, np. urządowi pracy. Nie oceniamy w tym przypadku stopnia dublowania wydatków, jednak niepodważalny jest fakt, istnienia wielu sponsorów badań;
- **poprawa statystyki publicznej**, a co najważniejsze – proces ten ma charakter rozwojowy i coraz więcej informacji może być użytych do analiz regionalnych i lokalnych.

W związku z wyżej przytoczonymi faktami, w odniesieniu do planowanych strategii RIS 3, kluczowe wydają się pytania:

- czy nowe analizy przyniosą w ogóle wartość dodaną?
- czy są jeszcze niezbadane obszary, które mogą skrywać inteligentne specjalizacje lub nieznane potencjały regionalne?

Wniosek 2. W procesie budowy strategii przygotowywanych przez administrację rządową oraz samorząd wojewódzki uczestniczyło wiele osób, zaangażowanych w prace licznych grup i zespołów roboczych. To uspołecznienie strategii miało wiele pozytywnych stron, do których zaliczyć należy:

- ❖ **włączenie szerokich grup społecznych w nowy (dla znacznej części) proces planowania przyszłości** – z perspektywy lat można zaryzykować twierdzenie, iż strategię trzeciej generacji

oraz najnowsze RIS-y były współtworzone w największej świadomości procesu, w którym bierze się udział. Jest to z jednej strony zwyczajna konsekwencja zdobywania doświadczenia, z drugiej zaś zrozumienie procesu, iż zapisy strategii będą przekładały się na przyszłe programy operacyjne, zatem plany strategiczne nie są puste;

- ❖ **udział przedstawicieli różnorodnych instytucji i organizacji, zarówno społecznych, gospodarczych i politycznych w procesie strategicznym, a także szerokie – wielowymiarowe – konsultacje społeczne.** Społeczny charakter strategii nie wynika wyłącznie z faktu, iż dokumenty te muszą zostać poddane konsultacjom społecznym. Już w strategiach przygotowywanych w latach 1999-2000 zdawano sobie sprawę z faktu, iż włączenie na różnych etapach prac przedstawicieli organizacji społecznych, instytucji otoczenia biznesu jak i samego biznesu gwarantuje wysoką wartość dodaną dyskusji, pozwoli trafnie interpretować diagnozy. Udział polityków i przedstawicieli różnych szczebli samorządu pozwalał jednocześnie budować klimat porozumienia wokół strategii;
- ❖ **strategie trzeciej generacji oraz najnowsze RIS-y** były współtworzone i omawiane z biznesem oraz przedstawicielami nauki prawdopodobnie w najszerszym zakresie. Istotnym jest zauważalny fakt, iż tym razem, bazując na powszechnej wiedzy, że w najbliższej perspektywie finansowej to właśnie relacje biznes – nauka będą kluczowe dla pozyskiwania środków publicznych, zarówno świat nauki, jak i biznesu podjął prace nad dokumentami strategicznymi zdecydowanie aktywniej, niż miało to miejsce w poprzednich edycjach.

W kontekście przyszłych strategii RIS 3 warto zatem odpowiedzieć na następujące pytania:

- ❖ jak oceniamy dotychczasowe wyniki współpracy i nagromadzoną w efekcie tej współpracy wiedzę?
- ❖ czy rozpoczęcie nowego cyklu strategicznego (prace nad RIS 3) nie wzbudzi fali niechęci ze strony tych, którzy aktywnie uczestniczyli w poprzednich pracach, w trakcie których wskazywano już specjalizacje i inteligentne specjalizacje?

Wniosek 3. Kolejne generacje strategii są bardziej konkretne, skupione na rzeczywistych potencjałach, odważne we wskazywaniu kluczowych sektorów (nawet inteligentnych specjalizacji) oraz terytorializują cele. Najnowsze dokumenty strategii wojewódzkich, a także strategii innowacyjności przygotowywane były w czasie, gdy wszyscy zapoznali się z tzw. V Raportem Kohezyjnym, znane były również zwiastuny kierunku polityki, jakim są inteligentne specjalizacje, oparcie na faktach, terytorializacja celów. Warto przypomnieć, że tego typu działania nie były wcześniej powszechne z co najmniej dwóch powodów:

- ❖ szczególnie pierwsze strategie nowych samorządowych województw były przygotowywane pod **silną presją oczekiwań społecznych**, iż nowe twory, jakimi były samorządy regionalne zagwarantują rozwój w każdym wymiarze tematycznym i przestrzennym. Presja ta przekładała się na postawy polityczne i często brak zgody w zespołach roboczych co do wskazania kilku kierunków, czy obszarów, na które województwo będzie stawiało w najbliższej przyszłości. Dlatego częstokroć obiecywano wspierać wszystkich i wszędzie;
- ❖ każdy proces budowania strategii publicznej zawiera w sobie **element naśladownictwa** i/lub – co jest wymagane – **uwzględnia dokumenty strategiczne wyższego rzędu** (tzw. spójność strategii). W początkowym okresie (lata 1999-2000) maksymalnie wykorzystywano doświadczenia międzynarodowe i ze względu, iż nie byliśmy jeszcze członkiem UE, luźniej traktowano uwarunkowania unijne. Obecne dokumenty strategiczne przygotowywane były z

pełną świadomością konieczności spójności działań w województwie z politykami UE (niestety wciąż środki unijne traktowane są jako najważniejsze instrumenty realizacji polityk rozwojowych w regionach i nie tylko).

Mając na względzie fakt wysokiej szczegółowości części strategii i odbytych prac, przystępując do planowania nowego etapu – RIS 3, konieczna wydaje się odpowiedź na następujące pytania:

- ❖ czy wskazane dotychczas „sektory wiodące”, „kluczowe branże innowacyjne”, a wreszcie „specjalizacje regionalne” i „inteligentne specjalizacje” mogą z powodzeniem przyczynić się do rozwoju województwa w oparciu o potencjał naukowo-badawczy?
- ❖ czy rozpoczęcie nowego procesu nie przyniesie zagrożeń w postaci „rozszerzania” specjalizacji, w obliczu przygotowywanych programów operacyjnych?
- ❖ jakie będą relacje między programami już uwzględniającymi inteligentne specjalizacje, a efektami przyszłych prac nad RIS 3?

Stawiane powyżej pytania i wnioski wynikają z przeświadczenia, iż uczestniczymy w procesie dojrzewania idei (inteligentnych specjalizacji), która już jest wpisana w polityki rozwojowe. Jednak sposób powszechnego wdrożenia, obowiązkowego ćwiczenia nieuwzględniającego dotychczasowego dorobku poszczególnych regionów budzi pewne opory. Możliwe, że – niezależnie od odpowiedzi na powyższe pytania – wszyscy niedługo będziemy przygotowywać nowe strategie RIS 3, w powszechnym przeświadczeniu, że trzeba to zrobić, tym bardziej, że są na ten cel zagwarantowane środki finansowe.

CZĘŚĆ II. POTENCJAŁY ROZWOJU POLSKICH WOJEWÓDZTW

POTENCJAŁY REGIONALNE – KLASYFIKACJA

W metodologii badania potencjałów i specjalizacji regionalnych (Proniewski, Juchnicka 2013) potencjały regionalne utożsamiane są z **mocnymi stronami**, czyli czynnikami wewnętrznymi, mającymi istotny wpływ na rozwój danej jednostki terytorialnej, ponadto pozostającymi we wzajemnych zależnościach²⁰. Istnieją obiektywne problemy z jednolitą klasyfikacją potencjałów, czego dowodem jest bogata i różnorodna literatura na ten temat. W niniejszym opracowaniu potencjały podzielono na 5 przenikających się grup (Rysunek 2):

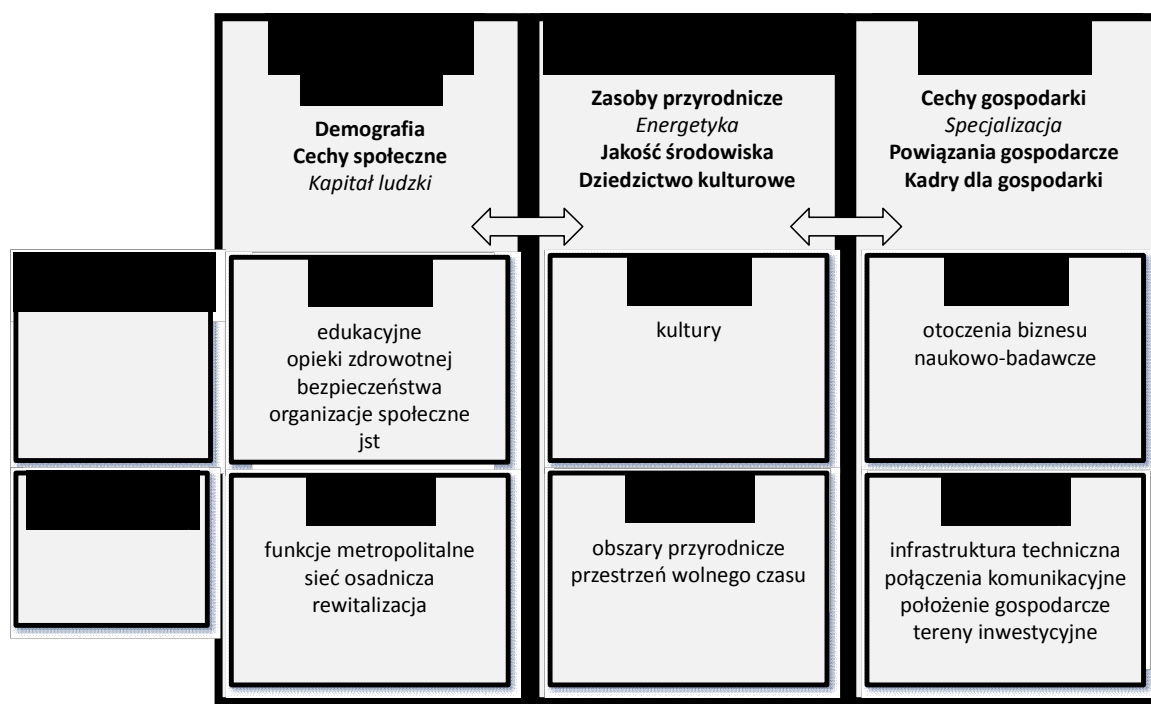
- ❖ **potencjały demograficzno-społeczne** tworzą następujące kategorie:
 - **cechy demograficzne**, takie jak: korzystna struktura demograficzna ludności, relatywnie długie trwanie życia, wysoki przyrost naturalny (relatywnie), wzrost potencjału ludnościowego, niski wskaźnik umieralności;
 - **cechy społeczne** – w tej kategorii mieści się wiele elementów, z których typowe to: wzrost więzi społecznych, poczucie tożsamości regionalnej, wielokulturowość, potencjał społeczny mieszkańców, aktywność społeczna (w tym kulturowa, sportowa, zawodowa), świadomość ekologiczna, niski poziom przestępczości;
 - **kapitał ludzki** – związany głównie z wykształceniem. Potencjał ten w istocie jest składową „cech społecznych”, jednak ze względu na liczne wskazania oraz znaczenie w koncepcjach rozwojowych postanowiono wyróżnić go. Wśród cech regionów zaliczanych do tej kategorii znalazły się: wysoki wskaźnik skolaryzacji, wzrost aspiracji edukacyjnych w zakresie kształcenia ustawicznego, wzrost poziomu wykształcenia, duża liczba studentów (w tym określonych kierunków);
- ❖ **potencjały przyrodniczo-kulturowe**, do których zaliczono następujące kategorie:
 - **zasoby przyrodnicze** – warunkujące rozwój szeroko rozumianej turystyki i różnorodnych form rolnictwa, jeziora i rzeki, „unikatowe walory przyrodnicze”, „bioróżnorodne środowisko przyrodnicze”, zasoby naturalne (w tym surowce) będące podstawą rozwoju przemysłów;
 - **jakość środowiska** – poprawa jakości środowiska przyrodniczego, niski poziom zanieczyszczeń, dobry stan środowiska przyrodniczego, a także rozwinięty monitoring środowiskowy;
 - **dziedzictwo kulturowe** – ogólnie zasoby dziedzictwa kulturowego (w tym jego unikatowość), dziedzictwo poprzemysłowe, występowanie zabytków;
 - **zagadnienia związane z przyrodniczymi uwarunkowaniami rozwoju energetyki** – zasoby wód geotermalnych, potencjał do produkcji biomasy, zasoby własne gazu ziemnego, warunki dla energetyki wiatrowej i słonecznej;
- ❖ **potencjały gospodarcze** – wyróżniono cztery grupy:
 - **cechy gospodarki** – w tej grupie mieszczą się zarówno cechy statystyczne (np. wysoki poziom rozwoju gospodarczego) jak i strukturalne (np. dywersyfikacja, kondycja sektora MSP, obecność dużych korporacji, napływ kapitału zagranicznego). Do cech gospodarki zaliczono

²⁰ Zob. podrozdział: „Metody badań potencjałów i specjalizacji”.

również wskazania poszczególnych sektorów, jak np. rozwinięty sektor transportu morskiego, konkurencyjny kompleks rolniczy, rozwijający się sektor przemysłów kreatywnych, rozwinięty sektor usługowy;

- **specjalizacja** – stanowi uszczegółowienie „cech gospodarki” i wyróżnienie tej grupy wynika z chęci uchwycenia sposobu ew. opisu specjalizacji. Kategorię „specjalizacja” przypisano do tych zapisów – strategicznych – które wyraźnie artykułują wyjątkowość (np. „wyjątkowe w skali kraju zasoby wód powierzchniowych”, „przewaga konkurencyjna regionu w obszarach: przemysł lotniczy, informacyjne technologie”) lub dosłownie mówią o specjalizacji (np. specjalizacja regionu w produkcji AGD);
- **powiązania gospodarcze** – z kolei ten rodzaj potencjału gospodarczego odnosi się do współpracy gospodarczej, głównie międzynarodowej;
- **kadry dla gospodarki** – stanowią część kapitału ludzkiego, jednak z naciskiem na sferę gospodarczą. Obejmuje to takie potencjały, jak: wysoka aktywność gospodarcza mieszkańców, wysoki poziom przedsiębiorczości, wykwalifikowane zasoby pracy, czy etos pracy;

Rysunek 2. Potencjały regionalne

Źródło: opracowanie własne.

- ❖ **potencjały instytucjonalne** przenikają przez wszystkie potencjały wymienione wcześniej i utożsamiane są z instytucjami zaangażowanymi w poszczególne obszary tematyczne. Charakter działalności licznych instytucji jest wieloobszarowy, jednak zdecydowano się przypisać je do określonego potencjału, jako „głównego” pamiętając o opisanej wcześniej przenikalności potencjałów. Każdy z rodzajów instytucji może stanowić potencjał ze względu na swoją

specyfikę (np. wysokiej jakości opieka zdrowotna), **relacje z innymi instytucjami** (doświadczenia współpracy), ale również **dostępność usług danego typu** (np. dobrze rozwinięta sieć). Wyróżniono osiem rodzajów instytucji:

- **instytucje edukacyjne** – zaangażowane w edukację na każdym etapie rozwoju (od przedszkola po uniwersytety trzeciego wieku i instytucje szkoleniowe);
 - **instytucje opieki zdrowotnej** – do grupy tej zaliczają się zakłady opieki zdrowotnej, szpitale, ośrodki leczenia uzdrowiskowego;
 - **instytucje bezpieczeństwa** – podmioty świadczące usługi ratownicze, wolontariat na rzecz bezpieczeństwa publicznego;
 - **organizacje społeczne** – przede wszystkim organizacje pozarządowe, ale również instytucje ekonomii społecznej, lokalne grupy działania;
 - **jednostki samorządu terytorialnego** – gminne, powiatowe i wojewódzkie, a także organizacje takie jak euroregiony;
 - **instytucje kultury** – kina, teatry, filharmonie, które traktowane są w zapisach strategicznych raczej pod ogólnym hasłem „instytucji kultury”;
 - **instytucje otoczenia biznesu** – zajmujące się obsługą inwestorów, wspieraniem firm, wspieraniem innowacji, przede wszystkim parki naukowo-technologiczne i parki przemysłowe, ale też specjalne strefy ekonomiczne;
 - **instytucje naukowo-badawcze** – zarówno publiczne, jak i prywatne, w tym centra badawczo-rozwojowe;
- ❖ **potencjały przestrzenne**, do których zaliczone zostały:
- **funkcje metropolitalne** – przypisane głównie ośrodkom wojewódzkim, ale nie tylko, np. gospodarcze lub kulturowe znaczenie ośrodków subregionalnych;
 - **sieć osadnicza** – potencjał wynikający z rozwiniętej (policentrycznej) sieci ośrodków miejskich, a także znaczenia struktury osadniczej dla procesów rozwoju społeczno-gospodarczego;
 - **rewitalizacja** – ten potencjał związany jest z doświadczeniem oraz praktykami i zakończonymi rewitalizacjami terenów zdegradowanych;
 - **obszary przyrodnicze** – wskazywane są wszelkie formy przyrody, ale również tereny chronione, w tym sieć NATURA 2000;
 - **przestrzeń wolnego czasu** – częściowo pokrywają się z obszarami przyrodniczymi, jednak ich zbiór jest znacznie szerszy, w kontekście infrastruktury rekreacyjno-sportowej;
 - **infrastruktura techniczna** – wszystkie formy infrastruktury, z wyłączeniem infrastruktury transportowej. Województwa wskazują m. in. na: wysoki poziom gazyfikacji, rozwiniętą sieć przesyłową, efektywność systemu zaopatrzenia w wodę;
 - **połączenia komunikacyjne** – oprócz rozbudowanej sieci dróg i kolei do tej grupy zalicza się porty, lotniska, a także transport śródlądowy;
 - **położenie gospodarcze** – zarówno w kontekście bezpośredniego sąsiedztwa, jak i bliskości głównych centrów rozwojowych Europy;
 - **tereny inwestycyjne** – wolne, dostępne i uzbrojone obszary przeznaczone na działalność gospodarczą.

W tytule niniejszego rozdziału celowo użyto słowa ewolucja w cudzysłowie, ponieważ ewolucja określa przejście z jednego stanu/etapu do drugiego. Mając na myśli sekwencję: strategia rozwoju województwa – regionalna strategia innowacyjności – specjalizacje i inteligentne specjalizacje nie można zastosować tego podejścia do wszystkich województw w Polsce, ponieważ terminy uchwalania dokumentów strategicznych były odmienne. Częstość przypadkiem jest sytuacja, gdy aktualizacja RIS następowała niedługo przed aktualizacją strategii wojewódzkiej. Dlatego w tej części zwracamy szczególną uwagę na różnorodność podejścia i wynikające stąd wnioski dla analizy potencjałów regionalnych.

5.1. POTENCJAŁY WOJEWÓDZTW W KONTEKŚCIE ANALIZY SWOT W DOKUMENTACH STRATEGICZNYCH

Analiza **strategii wojewódzkich** (Tabela 3) pozwala stwierdzić duże zróżnicowanie pod względem liczby wskazywanych silnych stron. Na skrajnych pozycjach są strategie kujawsko-pomorska, lubelska i pomorska oraz strategie dolnośląska, wielkopolska i zachodniopomorska. Województwo małopolskie, jako jedyne zaniechało analizy SWOT w dokumencie strategicznym. W zamian zastosowano innowacyjne rozwiązanie, jakim jest podsumowanie poszczególnych tematów diagnostycznych poprzez wskazanie czterech grup wyzwań dla regionu (wyzwania kompetencyjne, wyzwania terytorialne, wyzwania cywilizacyjne i wyzwania polityczne). W tym miejscu wymienia się zarówno wyraźne przewagi konkurencyjne Małopolski, jak i ewentualne braki (również w kontekście uwarunkowań zewnętrznych).

Potencjały przestrzenne są najczęściej występującymi w omawianym zestawieniu. Biorąc pod uwagę 15 strategii, w 11 z nich „**połączenia**” wskazywane są jako mocna strona województwa (wyjątkami są: lubelskie, mazowieckie, podlaskie i pomorskie). Na drugim miejscu pod względem częstości występowania znajduje się potencjał „**sieć osadnicza**”, który pojawia się w 11 strategiach. Trzecim w kolejności występowania potencjałem w tej grupie są „**obszary przyrodnicze**”. Ten potencjał wskazywany jest przez 8 województw, przy czym w niektórych z nich, występuje kilkakrotnie.

Najrzadziej w analizowanych dokumentach występują **potencjały demograficzno-społeczne**. Wśród nich kilkakrotnie wskazuje się procesy demograficzne i cechy związane z kapitałem ludzkim, zaś najczęściej dostrzegane są różnorodne „cechy społeczne”, jak: wielokulturowość, zaradność ekonomiczna, poczucie tożsamości, świadomość ekologiczna, więzi społeczne.

Biorąc pod uwagę kategorię potencjałów zdecydowanie najczęściej w dokumentach strategicznych wskazywane są „**cechy gospodarki**”, na drugim miejscu „**zasoby przyrodnicze**”, na trzecim „**połączenia komunikacyjne**”. Z kolei najrzadziej występują: „przestrzeń wolnego czasu”; „rewitalizacja”; „tereny inwestycyjne”; „bezpieczeństwo”; „instytucje kultury” oraz „powiązania gospodarcze”.

Tabela 3. Potencjały regionów w strategiach wojewódzkich (na bazie analizy SWOT*)

Województwo	Demograficzno-społeczne	Przyrodniczo-kulturowe	Gospodarcze	Przestrzenne	Instytucjonalne
Dolnośląskie	▲▲	▲▲▲	▲▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲▲
Kujawsko-pomorskie			▲	▲	
Lubelskie		▲	▲	▲	▲
Lubuskie	▲	▲▲▲▲	▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲
Łódzkie	▲▲	▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲	▲▲▲
Małopolskie*					
Mazowieckie	▲	▲	▲▲	▲▲	▲
Opolskie	▲▲▲	▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲	▲
Podkarpackie	▲▲	▲▲▲	▲▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲
Podlaskie	▲▲	▲▲	▲▲	▲	▲
Pomorskie	▲	▲▲	▲▲	▲	
Śląskie	▲▲	▲▲▲	▲▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲
Świętokrzyskie		▲▲	▲	▲▲	▲
Warmińsko-mazurskie	▲▲	▲▲	▲▲	▲▲	▲▲▲
Wielkopolskie	▲▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲▲	▲▲
Zachodniopomorskie	▲	▲▲▲	▲▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲▲

* Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 nie zawiera analizy SWOT, wskazuje natomiast szereg wyzwań. Ze względu na ew. zagrożenie nadinterpretacji, zdecydowano się pominąć to województwo w zestawieniu. ▲ – 1-2; ▲▲ – 3-5; ▲▲▲ – 6-10; ▲▲▲▲ – pow. 10 wskazań.

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów strategicznych.

W zakresie analizy SWOT metodyka przygotowania regionalnych strategii innowacji była czasem odmienna od tej, którą zastosowano w strategii ogólnej. Oprócz faktu wykonania w RIS Małopolski analizy SWOT, różnice dotyczą samego sposobu analizy. W części strategii pojawiają się „**tematyczne analizy SWOT**”, w innych zastosowano podejście ogólne (całościowe). Różnorodność skutkuje trudnościami w porównaniach międzywojewódzkich, jednak nie podważa w żadnym stopniu zasadności dokonywanych wyborów z punktu widzenia możliwości wyciągania właściwych wniosków dla wyznaczania celów rozwojowych w obu typach dokumentów.

Tabela 4. Potencjały regionów w regionalnych strategiach innowacji (na bazie analizy SWOT*)

Województwo	Demograficzno-społeczne	Przyrodniczo-kulturowe	Gospodarcze	Przestrzenne	Instytucjonalne
Dolnośląskie	▲▲	▲	▲▲▲▲	▲	▲▲▲▲
Kujawsko-pomorskie	▲	▲	▲▲	▲	▲▲▲
Lubelskie*					
Lubuskie	▲▲		▲▲▲▲		▲▲▲▲
Łódzkie	▲▲		▲▲▲▲	▲	▲▲▲
Małopolskie	▲▲		▲▲▲▲	▲	▲▲▲
Mazowieckie	▲		▲▲▲▲	▲	▲
Opolskie		▲	▲▲▲▲	▲	▲
Podkarpackie	▲	▲	▲▲▲▲	▲	▲▲▲
Podlaskie	▲▲		▲▲▲		▲▲
Pomorskie	▲		▲▲▲▲	▲	▲▲▲▲
Śląskie*					
Świętokrzyskie			▲▲▲	▲	▲▲▲▲
Warmińsko-mazurskie	▲▲	▲	▲▲		▲▲▲▲
Wielkopolskie	▲▲▲	▲	▲▲▲	▲▲▲	▲▲
Zachodniopomorskie	▲	▲▲	▲▲▲	▲▲▲	▲

* RSI województw śląskiego i lubelskiego nie zawierają analizy SWOT. ▲ – 1-2; ▲▲ – 3-5; ▲▲▲ – 6-10; ▲▲▲▲ – pow. 10 wskazań.

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów strategicznych.

RIS-y w odróżnieniu od strategii wojewódzkich **zdecydowanie silniejszy nacisk kładą na sferę gospodarczą**. Odmierna wydaje się być pozycja **potencjałów instytucjonalnych**. W tym przypadku znajdują się one już na drugim miejscu pod względem liczby wskazań. Ze względu na liczbę wskazań, można zaryzykować twierdzenie, iż z punktu widzenia strategii innowacyjności **niemal nie istnieją potencjały przyrodniczo-kulturowe** i bardzo rzadko pojawiają się **potencjały przestrzenne**.

Uwzględniając zastrzeżenia metodyczne (rozdział 3) można stwierdzić, że potencjały regionalne pojawiające się w opracowaniach szczegółowych wyraźnie **koncentrują się na zagadnieniach związanych z gospodarką** (Tabela 5). Należy jednak podkreślić, że w przypadku województw opracowujących szczegółowe raporty *Badanie...* takie wskazania mogą wynikać z charakteru i metody badawczej (wyraźna koncentracja na potencjałach i specjalizacjach). Zatem można uznać, że wskazane liczne potencjały gospodarcze są efektem myślenia w kierunku uzyskiwania jak największej wartości dodanej w regionie. W przypadku potencjałów gospodarczych jeden wymieniany jest najczęściej, tj. **specjalizacja**. Potencjał ten określany jest w różny sposób: od zapisów szeroko rozumianych, jak „biogospodarka”, „przemysły kreatywne” do określających konkretne branże i sektory (np. przemysł lotniczy, ceramiczny, sektor TSL – transport, spedycja, logistyka). Ponad czterokrotnie rzadziej wskazywane są „**cechy gospodarki**” jako kategoria potencjału gospodarczego (ogólnie również druga częstotliwość występowania we wszystkich kategoriach). W tym przypadku wymienia się m.in.: wysoką produktywność, udział firm średnio i wysokotechnologicznych, koncentrację inwestycji zagranicznych.

Tabela 5. Potencjały regionów w opracowaniach szczegółowych*

Województwo	Demograficzno-społeczne	Przyrodniczo-kulturowe	Gospodarcze	Przestrzenne	Instytucjonalne
Dolnośląskie	▲▲	▲▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲	▲▲
Kujawsko-pomorskie*			▲▲▲▲	▲	▲▲
Lubelskie		▲▲	▲▲▲▲	▲	▲
Lubuskie	▲		▲▲	▲▲	▲
Łódzkie	▲	▲▲	▲▲▲▲	▲▲	▲
Małopolskie		▲	▲▲		▲▲
Mazowieckie	▲▲▲	▲▲	▲▲▲▲	▲▲	▲▲
Opolskie	▲▲	▲▲	▲▲▲	▲▲▲	▲▲
Podkarpackie	▲▲	▲▲	▲	▲	▲▲
Podlaskie	▲▲		▲▲▲▲	▲	▲
Pomorskie	▲▲		▲	▲▲	▲▲
Śląskie	▲▲	▲▲▲	▲▲	▲▲▲	▲▲
Świętokrzyskie	▲	▲▲▲	▲▲	▲▲▲	▲
Warmińsko-mazurskie*			▲▲▲		
Wielkopolskie			▲▲▲▲		
Zachodniopomorskie	▲▲	▲	▲▲▲	▲▲▲▲	▲▲▲

* zestawienie uwzględniło wyniki badania potencjałów poszczególnych województw, a w przypadku województw nieuczestniczących w projekcie analizie poddano materiały zaproponowane przez właściwe urzędy marszałkowskie. ▲ – 1-2; ▲▲ – 3-5; ▲▲▲ – 6-10; ▲▲▲▲ – pow. 10. wskazań.

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów strategicznych.

W dalszej kolejności (te same liczby wskazań) znalazły się trzy różne grupy cech, w różnych potencjałach. W potencjale demograficzno-społecznym najczęściej wskazywane są „**cechy społeczne**”, jak aktywność obywatelska, rozwinięty wolontariat, mobilność mieszkańców. W potencjale przyrodniczo-kulturowym dominują „**zasoby przyrodnicze**” (różnorodność środowiska przyrodniczego, czyste środowisko, duży udział powierzchni leśnej). W przypadku potencjału przestrzennego najczęściej wskazywano „**położenie gospodarcze**” i można zaryzykować twierdzenie, że każde województwo w Polsce dostrzega zalety gospodarcze swojego położenia (z jednej strony

podkreśla się położenie przygraniczne, z drugiej zaś centralne, w innym przypadku „węzłowe” w układzie europejskim).

5.2. BUDZENIE POTENCJAŁÓW

Bazując na wojewódzkich opracowaniach szczegółowych można wskazać kilka typów potencjałów, które zostały wyłonione jako „uśpione”. Potencjały te mogą stać się ważnymi czynnikami rozwoju po zaistnieniu określonych warunków. Spośród województw, które przygotowały odrębne raporty na temat potencjałów i specjalizacji, tylko część zdecydowała się wskazać potencjały tego typu. Istotą wskazywania potencjałów, których rozwój zależy od określonych działań, jest odpowiedź na dwa pytania:

- ❖ jakiego rodzaju potencjały wskazywane są w województwach, jako „przyszłe”, zatem rokujące nadzieję na rozwój, często w niedalekiej przyszłości?
- ❖ jakie warunki należy spełnić, by potencjały te stały się ważnymi czynnikami rozwoju?

Analizy regionalne pozwalają scharakteryzować kilka powtarzających się potencjałów:

Położenie komunikacyjne – w województwie dolnośląskim nazywane „strategicznym”, w śląskim i zachodniopomorskim położenie determinuje rozwój sektora transportowo-logistycznego. Również województwo łódzkie wskazuje położenie komunikacyjne jako potencjał „uśpiony”. Warto podkreślić, że potencjał ten można wiązać z województwami przygranicznymi, a także z regionami charakteryzującymi się centralnym położeniem w kraju. Bez wątpliwości przyszłe możliwości wykorzystania tego potencjału wiążą się z realizacją dużych inwestycji infrastrukturalnych o znaczeniu krajowym (autostrady, porty, udrożnienie transportowe rzek), a także regionalnym i ponadregionalnym (centra logistyczne, lotniska).

Jakość środowiska (w tym gospodarowanie ściekami i odpadami) – ten potencjał, pomimo częstych wskazań wśród realnych potencjałów w licznych województwach, wciąż zasługuje na rozwój w co najmniej kilku regionach. Przykładowo, w województwie lubuskim wskazuje się dewastację środowiska przyrodniczego. Istotne jest, że można potencjał ten wiązać z technologiami przyjaznymi środowisku, w zakresie których kompetencje mogą rozwijać również inne regiony w kraju.

Kapitał społeczny – interesujące są spostrzeżenia zespołów badawczych na temat wciąż niewykorzystanych możliwości związanych z postawami społecznymi (dolnośląskie, łódzkie, podkarpackie, śląskie). Postawy te można rozpatrywać w kontekście **dokonywanych wyborów**, przejawiających się emigracją z regionów peryferyjnych do wyżej rozwiniętych. Malejąca liczba mieszkańców danego regionu jest efektem występowania wielu cech w regionie i w jego otoczeniu, a sama migracja (mobilność) zazwyczaj jest przejawem aktywności społecznej. W rzeczywistości kapitał społeczny jest postrzegany jako potencjał ludnościowy, który będzie w pełni wykorzystywany, gdy nastąpią zmiany w niekorzystnych trendach migracyjnych. Inna forma kapitału „uśpionego” związanego z kapitałem społecznym to **tożsamość regionalna**. Istnieje pogląd, iż silna identyfikacja społeczna z regionem przekłada się na możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego. Niska tożsamość ułatwia migrację, skutkuje niechęcią do udziału w procesach społecznych, szczególnie na poziomie **społeczności lokalnych**. Kolejny „uśpiony” potencjał, to **zanik wielokulturowości łodzi**.

Czynnik ten wskazywany jest również w szerszym kontekście – rozwoju całego regionu (np. warmińsko-mazurskie, podlaskie). Zwraca uwagę fakt, że wielokulturowość przynosi liczne przejawy różnorodnej aktywności społecznej, stwarza również możliwości rozwoju współpracy gospodarczej, ale waga tych działań dla rozwoju całego regionu jest daleka od oczekiwanej. Przykładem jest wciąż pojawiający się w planowaniu strategicznym w województwie warmińsko-mazurskim postulat lepszego wykorzystania faktu zamieszkiwania znaczącej liczby ludności pochodzenia ukraińskiego (przede wszystkich gospodarczego). Warto podkreślić też powolny zanik czynnika, jakim można było nazwać turystykę sentymentalną Niemców. Na zakończenie warto wskazać **przemysły kreatywne**, które w województwie śląskim zaliczono do „uśpionych”. Pamiętając, że w kilku strategiach zagadnienie kreatywności i przemysłów kreatywnych jest dość eksponowane, można stwierdzić, że regiony podążają na razie z duchem czasu.

Sektor technologii informacyjno-komunikacyjnych – jako potencjał „uśpiony” wskazywany jest w województwach: lubuskim, mazowieckim, śląskim, zachodniopomorskim (branża informatyczna). Dyskusja na temat tego sektora obejmuje w zasadzie całą Polskę i *de facto* wszystkie regiony dostrzegają w nim potencjał rozwojowy obecny lub uśpiony, część określa go wręcz inteligentną specjalizacją. Dzieje się tak pomimo statystyk wyraźnie pokazujących dominację obszaru metropolitalnego Warszawy w tym zakresie (liczba zatrudnionych), wynikającą z dużej podaży osób wysoko wykwalifikowanych (uczelnie i migracje z innych regionów) oraz popytu na technologie informacyjne (siedziby korporacji, rozwój nowych metod organizacji i zarządzania, wzrost zdolności menadżerskich). Sektor ten ma możliwości rozwoju dzięki generalnie postępowi cywilizacyjnemu i modernizacji społeczno-gospodarczej. Ważnym czynnikiem determinującym rozwój sektora ICT w Polsce jest bardzo silna konkurencja międzynarodowa.

Potencjał medyczny – obok możliwości rozwoju przemysłu farmaceutycznego (mazowieckie) istotne jest zwrócenie uwagi na szeroki kontekst dzisiejszej medycyny. Jest ona ciągle branżą o wysokim udziale patentów i nowoczesnych technologii. Jednocześnie następują zmiany stylu życia, a wraz z postępowem cywilizacyjnym żyjemy coraz dłużej. Dlatego wszystkie regiony dostrzegają jeśli nie obecne potencjały, to w obszarze „uśpionych” swoją szansę wyjścia naprzeciw procesom demograficznym, rozwojowi nauk o życiu etc. Przykładowo województwo lubuskie widzi szanse w rozwoju technologii związanych ze zdrowiem, mazowieckie, obok przemysłu farmaceutycznego, zwraca uwagę na żywność ekologiczną, śląskie – rozwój medycyny, a łódzkie – podkreśla niewykorzystany potencjał srebrnej gospodarki. Świętokrzyskie z kolei dostrzega potencjał w rozwoju turystyki medycznej.

Potencjał przemysłowy wskazywany jest przez wszystkie województwa, które wyróżniły potencjały „uśpione”. Oczywiście rodzaj przemysłu zależy w dużym stopniu od specyfiki regionu. Województwo śląskie wskazuje przemysł energetyczny, podobnie lubuskie – możliwości rozwoju przemysłu energetycznego (bazującego na tradycyjnych i odnawialnych źródłach energii), łódzkie – branżę mody i wzornictwa, mazowieckie – wskazany wcześniej przemysł farmaceutyczny. Najwięcej potencjałów przemysłowych wymienia województwo zachodniopomorskie: rolno-spożywczy, drewno-meblarski, chemiczny, budowlany, samochodowy, elektryczny, stoczniowo-metalowy.

Potencjał turystyczny – wskazywany przez województwa zachodniopomorskie, świętokrzyskie, podkarpackie i łódzkie, raz w nieco szerszym znaczeniu rekreacyjno-turystycznym, raz w bardziej szczegółowym: „turystyka medyczna” (świętokrzyskie). Z potencjałem tym wiążą się również problemy z zaniedbanym dziedzictwem architektoniczno-kulturowym wskazywanym przez województwo łódzkie.

Potencjał naukowy i naukowo-badawczy – również wymieniany jest w gronie „uśpionych” przez wszystkie województwa wskazujące w swoich opracowaniach ten typ potencjałów. Jest to raczej efekt rozbudzonych oczekiwań wobec samej nauki, ale także relacji biznes – nauka. Warto podkreślić, że potencjał ten występuje również w obszarze potencjałów rzeczywistych, zatem widoczne jest nastawienie regionów na zdecydowanie szersze zaangażowanie sektora naukowego w procesy rozwoju społeczno-gospodarczego np. poprzez rozwój sektora usług opartych na wiedzy (np. zachodniopomorskie).

Poza wymienionymi wyżej, można wskazać jeszcze dwa szczególne potencjały „uśpione” pojawiające się tylko w jednym województwie. W lubuskim jest to „potencjał i zdolność do tworzenia produktów unikalnych, wyspecjalizowanych – ukierunkowanych na nisze rynkowe”, a w świętokrzyskim – produkcja rolna i ogrodnicza.

5.3. WSKRZESZANIE POTENCJAŁÓW

Z założenia potencjały „zmarnowane” to te, których wykorzystanie możliwe jest dopiero po poniesieniu bardzo wysokich nakładów (Proniewski, Juchnicka 2013). Tego typu potencjały w dużej mierze odwołują się do historycznych lat świetności poszczególnych branż czy całych sektorów gospodarki. Ich wskazanie wiąże się również z zakwalifikowaniem tych potencjałów do obszaru małego prawdopodobieństwa ich odrodzenia. W województwach świętokrzyskim i podkarpackim nie wyróżniono potencjałów zmarnowanych.

Interesujące podejście zastosowano w opracowaniu województwa łódzkiego, gdzie potencjały „zmarnowane” podzielono na: utracone nietrwale oraz utracone trwale. Do pierwszej grupy zaliczono potencjał ludnościowy, degradację znaczenia Międzynarodowych Targów Łódzkich, obniżenie rangi Łódzkiej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej oraz przemysłu filmowego w Łodzi, a także spadek znaczenia prywatnego szkolnictwa wyższego. Wśród potencjałów utraconych trwale wymieniono upadek wielkoskalowego przemysłu oraz utratę funkcji decyzyjnej w elektroenergetyce.

Ukierunkowanie branżowe widoczne jest w podejściu mazowieckim, gdzie do potencjałów zmarnowanych zalicza się: przemysł skórzany, produkcję napojów oraz całą branżę meblarską.

Zgodna z ogólnym odczuciem jest diagnoza województwa śląskiego, która wskazuje dwa potencjały zmarnowane. Pierwszym z nich jest wizerunek regionu – tradycyjnego przemysłu, zanieczyszczonego, drugim zaś dewastacja środowiska przyrodniczego. Należy jednak podkreślić, że oba te potencjały wydają się być obiecująco „reanimowane” zarówno poprzez aktywne działania promocyjne, jak i rzeczywiste inwestycje w zakresie ochrony i rewitalizacji środowiska przyrodniczego.

Szczególne cechy specyficzne podkreśla również województwo zachodniopomorskie, choć część potencjałów „zmarnowanych” wydaje się mieć spore szanse odrodzenia. Pierwszym z nich jest rozwój transportu intermodalnego (rozwój potencjału warunkowany jest w dużej mierze realizacją *Programu dla Odry 2006*), drugim zaś rozwój potencjału naukowego. W szczególnie trudnej sytuacji znajdują się dwa ostatnie potencjały regionu: Stocznia Szczecińska oraz obszary byłych PGR-ów.

KOMPLEMENTARNOŚĆ WSPARCIA Z POTENCJAŁAMI REGIONALNYMI

Samorządowe województwa są zobligowane od początku ich powołania, czyli od stycznia 1999 roku do przygotowania strategii rozwoju społeczno-gospodarczego. Pierwsze strategie były przygotowane w latach 1999-2001, następnie przeprowadzono proces ich aktualizacji w latach 2004-2006, zaś obecnie jesteśmy już świadkami nowych zaktualizowanych dokumentów, które można nazwać **strategiami trzeciej generacji**. Trwające z kolei prace nad przygotowaniem regionalnych programów operacyjnych na lata 2014-2020 są drugim tego typu „pełnym” doświadczeniem polskich województw.

W tej części opracowania zaprezentowane będą główne zagadnienia, jakie wynikają z analizy relacji między dokumentami strategicznymi i programowymi, a potencjałami rozwoju województw wynikające ze szczegółowych opracowań województw.

6.1. WSZYSCY CHCĄ MIEĆ STRATEGIĘ LUB PROGRAM

Opracowanie „Badanie potencjałów i specjalizacji Województwa Zachodniopomorskiego” oprócz licznych bardzo interesujących wniosków zawiera tabelę, w której autorzy wymienili dokumenty strategiczne i programowe Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego, które są obowiązujące w 2014 roku (bez Strategii wojewódzkiej, RPO i Planu zagospodarowania przestrzennego). Tabela zawiera 47 pozycji, z czego 23 to dokumenty obligatoryjne. Z jednej strony można zadać pytanie czy rzeczywiście każde województwo w Polsce musi przygotowywać aż tyle strategii i programów, z drugiej zaś strony istotne jest pytanie o siły sprawcze stojące za tak dużą liczbą dokumentów fakultatywnych. Całkiem odrębną kwestią pozostaje realizacja, monitoring i ewaluacja tych dokumentów.

W kontekście potencjałów rozwoju, pogrupowanych w pięć zasadniczych rodzajów, można jednoznacznie wnioskować, że najbardziej troską polityki rozwojowej objęte są: ochrona zdrowia – 11 dokumentów; ochrona środowiska – 9 dokumentów oraz polityka społeczna – 6 dokumentów. Transport posiada 3 dokumenty, zaś kilka obszarów: rolnictwo; edukacja; turystyka; gospodarka morską; kultura; energetyka po dwa dokumenty. Po jednym dokumencie w zestawieniu dotyczy następujących obszarów tematycznych: współpraca zagraniczna; gospodarka komunalna; administracja publiczna; innowacje i gospodarka; sport; bezrobocie; bezpieczeństwo publiczne oraz społeczeństwo informacyjne.

Można przyjąć, że nie tylko główne dokumenty strategiczne i programowe zawierają odniesienia do potencjałów, ale również znajdują się one w szeregu dokumentów szczegółowych (przykłady na wspieranie potencjałów regionalnych przez różne programy realizowane na terenie województwa znajdują się również w Raporcie województwa śląskiego).

6.2. POLITYKA PRZESTRZENNA

W ramach realizacji polityki przestrzennej województwa przygotowują Plany Zagospodarowania Przestrzennego Województw, ale obecnie możemy obserwować coraz silniejszy związek między PZPW a strategiami wojewódzkimi trzeciej generacji. Przejawia się on przede wszystkim w terytorializacji celów strategii, czyli poprzez wyznaczanie obszarów strategicznej interwencji (OSI).

Biorąc pod uwagę 5 grup potencjałów można oczekiwać, że potencjały przestrzenne będą najczęściej i najsilniej wskazywane i podejmowane w planach zagospodarowania przestrzennego województw, co nie oznacza, że pozostałe nie powinny być przedmiotem zainteresowania PZPW, skoro polityka przestrzenna jest ściśle związana z polityką rozwojową. Analizy przeprowadzone przez ośrodki wojewódzkie wskazują, że tak właśnie jest. Jako przykład może służyć województwo łódzkie. W tym przypadku potencjały województwa mogą być najszerzej wspierane przez cel pierwszy PZPW: Równoważenie systemu osadniczego i poprawa spójności terytorialnej regionu, w mniejszym zakresie przez kolejne cztery cele. Analizy wykazują, że jedynie przestrzenny cel „zapewnienie bezpieczeństwa publicznego” nie odwołuje się do żadnego z wyłonionych potencjałów.

Relacja między polityką przestrzenną a polityką rozwoju napotkała w ostatnim czasie na kilka problemów. Jako przykład można wskazać województwo warmińsko-mazurskie. W Strategii wyróżniono szereg OSI, w tym obszar strategiczny „Olsztyn i jego aglomeracja”. Wskazano jednocześnie, że delimitacja dotyczy kierunków polityki rozwoju w ujęciu terytorialnym i nie należy utożsamiać tego OSI z miejskim obszarem funkcjonalnym Olsztyna, który powinien zostać wyznaczony w trakcie prac nad PZPW-M. To rozróżnienie było trudne do przyjęcia przez środowiska lokalne zainteresowane jak najszerzym traktowaniem obszarów funkcjonalnych ze względu na oczekiwania proporcjonalnie większych środków na szeroko rozumianą „politykę miejską”. Można skonstatować, że opracowanie MIR pt. *Założenia...* potraktowano jako delimitację Miejskich Obszarów Funkcjonalnych (MOF) miast wojewódzkich, przy jednoczesnej alokacji bardzo konkretnych środków dla tych obszarów. Z jednej strony usztywniło to dyskusję (nikt nie chciał dzielić określonej kwoty na większą liczbę gmin), z drugiej zaś osłabiło zapał do wyznaczania granic MOF innych, niż w przytoczonym opracowaniu (inne delimitacje bez dodatkowych środków byłyby mało akceptowalne).

6.3. POLITYKA INNOWACYJNA

Polityka innowacyjna województw opiera się przede wszystkim na regionalnych strategiach innowacji. Są to dokumenty komplementarne do strategii rozwoju województw, chociaż kładą nacisk przede wszystkim na innowacyjność regionów. W różnym zakresie strategie te uwzględniają zdefiniowane wcześniej potencjały regionalne.

Przykładowo, RIS **województwa łódzkiego** na lata 2005-2013 odnosi się do 14 potencjałów województwa, zaś aktualna Strategia LORIS 2030 do 15. W RIS brakuje wsparcia potencjałów przyrodniczo-kulturowych, jednego przestrzennego (centralne położenie w kraju), dwóch gospodarczych (potencjał uzdrowiskowy i potencjał przemysłów kreatywnych) oraz dwóch społecznych (biały sektor oraz kultura wyższego rzędu). Jednak sposób sformułowania celów w

pełniejszym stopniu pozwala włączać potencjały rozwoju w proces podnoszenia innowacyjności województwa łódzkiego.

Podobnie sytuacja wygląda w **województwie mazowieckim**. Regionalna Strategia Innowacji dla Mazowsza 2007-2015 odnosi się do czterech wymiarów potencjału regionalnego, z wyjątkiem wymiaru przyrodniczo-kulturowego.

W niektórych województwach oprócz regionalnych strategii innowacji przygotowane zostały dokumenty o charakterze wykonawczym. W **województwie dolnośląskim** do RIS dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2011-2020 przygotowano Plan Wykonawczy na lata 2012-2014, którego działania odnoszą się do trzech typów potencjałów: społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych. W tym przypadku również brakuje wsparcia potencjałów przyrodniczo-kulturowych oraz przestrzennych.

Natomiast w **województwie śląskim** polityka innowacyjna realizowana jest obecnie przez dwa dokumenty: Regionalną Strategię Innowacji Województwa Śląskiego na lata 2013-2020 oraz Program Rozwoju Technologii Województwa Śląskiego na lata 2010-2020, który ma charakter bardziej wdrożeniowy. Ten drugi uwzględnia jedynie potencjały instytucjonalne, nazwane technologiczno-innowacyjnymi. Program koncentruje się na wspieraniu działalności podmiotów i instytucji naukowo-badawczych w zakresie B+R (np. zwiększaniu aktywności i skuteczności patentowej, uczestnictwa zespołów badawczych w pracach naukowo-badawczych w ramach programów międzynarodowych czy nawiązywaniu trwałej współpracy partnerskiej w regionie). Bezpośrednio wspieranych jest też 8 technologii zdiagnozowanych jako przyszłościowe: technologie medyczne, technologie dla energetyki i górnictwa, technologie dla ochrony środowiska, technologie informacyjne i telekomunikacyjne, produkcji i przetwarzania materiałów, transportu i infrastruktury transportowej, przemysłu maszynowego, samochodowego, lotniczego i górniczego oraz nanotechnologii i nanomateriałów.

6.4. POLITYKA ROZWOJU

Przeprowadzone badania szczegółowe w województwach wyraźnie obrazują zarówno kierunek ewolucji dokumentów strategicznych, jak i adekwatne działania w stosunku do określanych potencjałów. Oznacza to zachowanie logiki przejścia od diagnozy, poprzez analizę SWOT do określonych celów i działań.

Analiza dokumentów strategicznych województwa łódzkiego wyraźnie pokazuje ewolucję dokumentów przygotowanych w latach 2006 i 2013. Strategia rozwoju województwa łódzkiego na lata 2007-2020 swoim zakresem tematycznym (cele strategiczne) podejmowała zagadnienia wyłonionych dziś wszystkich potencjałów. Z 14 wskazanych wówczas celów 4 nie odnosiły się do obecnych potencjałów (nie można założyć, że były nieodpowiednio wskazane, ponieważ służyły m.in. redukcji słabości, jak np. cel budowa społeczeństwa informacyjnego). Aktualna Strategia wskazuje już tylko 9 celów strategicznych, które swoim zakresem tematycznym odzwierciedlają potrzebę wspierania wszystkich potencjałów. Dodatkowo Strategia określa Obszary Strategicznej Interwencji, w których również będzie następował rozwój potencjałów regionu. W tym miejscu można poddać pod dyskusję przyjęty przez autorów sposób oceny relacji między potencjałami i celami. Dwa potencjały przestrzenne województwa łódzkiego tj. „wyspecjalizowane obszary funkcjonalne” oraz „Łódź z obszarem funkcjonalnym” nie zostały przypisane do żadnego z celów. Można jednak założyć,

że funkcje metropolitalne oraz obszary funkcjonalne są pojęciami bardzo pojemnymi i mamy w tych przypadkach do czynienia z wielotematycznymi związkami, które dotyczą licznych celów i problemów.

W **województwie dolnośląskim** każda z grup potencjałów pozostaje w ścisłych relacjach z celami strategicznymi poprzez wyodrębnienie 8 makrosfer (infrastruktura; rozwój obszarów miejskich i wiejskich; zasoby; turystyka; zdrowie i bezpieczeństwo; edukacja, nauka, kultura, sport i informacja; społeczeństwo i partnerstwo oraz przedsiębiorczość i innowacyjność). W każdej z makrosfer wskazane są priorytety, korzyści i przedsięwzięcia. Zakres tematyczny makrosfer pokrywa całość problemów i wyzwań województwa i wynika z analizy SWOT. Biorąc pod uwagę szczegółowe przedsięwzięcia wskazane w Strategii można sformułować tezę, iż Strategia będzie bazowała, jak i wzmacniała potencjały regionu. Jako przykłady można podać działania typu:

- ❖ dokończenie budowy wschodniej obwodnicy Wrocławia (Żerniki Wr. – Bielany Wr., Łany – Długołęka do węzła z S8 poprzez istniejący łącznik – DK 98);
- ❖ promowanie inwestycji umożliwiających wzrost wydajności i efektywności energetycznej w produkcji rolno-spożywczej wraz z ograniczaniem emisji;
- ❖ rekultywacja i zagospodarowanie terenów przemysłowych i powydobywczych;
- ❖ przygotowanie i wdrożenie projektu Sudety Zdrój, wykorzystującego wody termalne i mineralne;
- ❖ rozwinięcie Dolnośląskiego Systemu Wspierania Uzdolnień;
- ❖ rozwój i wykorzystanie mechanizmów i instrumentów inżynierii finansowej m.in. funduszu załączkowego w działaniach promujących i aktywizujących powstawanie nowych firm w regionie;
- ❖ stymulacja współpracy przedsiębiorstw z jednostkami badawczo-rozwojowymi i uczelniami w zakresie transferu i absorpcji innowacji oraz nowych technologii, w tym rozwój systemu stypendialnego w powiązaniu z badaniami stosowanymi.

Wspomniany wcześniej przykład **województwa śląskiego** trafnie pokazuje nie tylko różnorodność działań i programów podejmowanych w regionie, ale również ich oddziaływanie na rozwój i wzmocnienie zidentyfikowanych potencjałów. Ponadto Raport zawiera wyniki ankiety opracowanej w ramach ewaluacji *ex-post* Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020” wśród gmin i powiatów obrazujące zgodność podejmowanych działań z potencjałami. W tym celu przedstawia również analizę realizacji projektów dofinansowanych ze środków unijnych (zarówno w ramach programu regionalnego, jak i programów sektorowych na szczeblu krajowym) w latach 2007-2011, z której wynika, że najsilniej wspierane są działania w ramach potencjału społecznego, przyrodniczo-kulturowego (łącznie środowiskowy i turystyczny), gospodarczego i przestrzennego. W mniejszym stopniu wspierany jest potencjał instytucjonalny, w tym niestety również wdrożenia technologii i rozwój sektora B+R. Pozytywnym jest jednak to, że działania planowane na najbliższe lata przez samorządy gminne wpisują się w zdiagnozowane potencjały rozwojowe województwa, w szczególności w zakresie tworzenia odpowiednich warunków do rozwoju gospodarki regionu, również w sferze badań i rozwoju. Ponadto projekt RPO zakłada wsparcie dla wszystkich potencjałów regionalnych.

Z kolei **województwo warmińsko-mazurskie** jest dobrym przykładem przejścia od szeroko definiowanych potencjałów (w strategii z 2000 roku), do inteligentnych specjalizacji wskazanych w

Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 (uchwalona w 2013 roku). W dokumencie pierwszej generacji wyróżniono osiem celów strategicznych²¹. Szczególnie sześć z nich podkreślała wyjątkową wagę zarówno obszarów wiejskich, turystyki, środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kultury w rozwoju regionu. Aktualny dokument nie tylko sprowadza dyskusję do czterech głównych celów strategicznych, ale również określa trzy inteligentne specjalizacje: ekonomia wody, żywność wysokiej jakości oraz drewno i meblarstwo. Istotnym jest fakt, że różnorodne rodzaje działalności gospodarczej mieszczące się we wskazanych specjalizacjach były również wskazywane jako kluczowe w opracowanej wcześniej Regionalnej Strategii Innowacyjności województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2020. Wsparcie inteligentnych specjalizacji widoczne jest również w projekcie RPO.

Mówiąc o koncentracji tematycznej należy również wspomnieć o pewnej modzie na tworzenie programów strategicznych, które mają realizować strategie wojewódzkie, a jednocześnie przedstawiają konkretny plan działania w obrębie poszczególnych dziedzin tematycznych lub obszarów terytorialnych. Takie rozwiązanie zastosowały m.in. województwa: małopolskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie. W **województwie małopolskim** przyjęto 10 takich programów, w tym Regionalną Strategię Innowacji (formalnie jako dokument operacyjny). Podobnie postąpiło również **województwo zachodniopomorskie**, w którym wyróżniono 8 programów, w tym Program Strategiczny Gospodarka, który w całości odnosi się do potencjału gospodarczego regionu i jego specyfiki (nawiązanie do gospodarki morskiej). W **województwie wielkopolskim** z kolei takie programy powstają do realizacji RIS (łącznie 7 programów), które odnoszą się przede wszystkim do potencjału instytucjonalnego (wspieranie regionalnego systemu innowacji), ale również potencjału społecznego i gospodarczego.

²¹ Osiem celów miało następujące brzmienie: „dobrze rozwinięta przedsiębiorczość”; „sprawny system edukacji dostosowany do potrzeb regionu, sprzyjający rozwojowi zasobów ludzkich”; „Infrastruktura techniczna zapewniająca bardziej zrównoważony rozwój regionu oraz atrakcyjność zamieszkania „zamożne, wszechstronnie rozwinięte obszary wiejskie filarem gospodarki regionu”; „turystyka wiodącą dziedziną gospodarki Warmii i Mazur”; „Warmia i Mazury atrakcyjne, przyjazne i gościnne”; „województwo warmińsko-mazurskie krajowym liderem czystości środowiska”; „bogactwo dziedzictwa i kultury regionu istotnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego”.

CZĘŚĆ III. SPECJALIZACJE POLSKICH WOJEWÓDZTW

DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ

Celem tego projektu badawczego jest również określenie czynników warunkujących i hamujących rozwój specjalizacji regionalnych. Należy na wstępie niniejszego rozdziału zauważyć jednak, że po pierwsze nie wszystkie województwa brały formalny udział w projekcie, jak również nie wszystkie, które w nim uczestniczyły wskazały na tego typu uwarunkowania, zachowując podział na 5 głównych determinant: demograficzno-społeczne, przyrodniczo-kulturowe, gospodarcze, instytucjonalne i przestrzenne.

Zdecydowana większość województw determinanty specjalizacji regionalnych określiła na podstawie potencjałów regionalnych. Województwa wyszły bowiem z założenia, że właściwe wykorzystanie mocnych stron tkwiących w regionach oraz szans płynących z otoczenia, przy jednoczesnym ograniczaniu zewnętrznych zagrożeń będzie warunkowało rozwój specjalizacji regionalnych. Dlatego poprzez analogię w tej części raportu przyjęty został podział determinant, który odpowiada potencjałom regionalnym (Rysunek 3).

Rysunek 3. Determinanty specjalizacji regionalnych a potencjały regionalne

Źródło: opracowanie własne.

Większość województw wskazuje ogólne uwarunkowania rozwoju specjalizacji regionalnych (bez rozróżnienia na poszczególne specjalizacje), ale są też takie regiony, które opisują determinanty rozwoju poszczególnych specjalizacji regionalnych (np. łódzkie, śląskie). O ile województwo śląskie w ramach 5 głównych determinant wskazuje szczegółowe uwarunkowania rozwoju poszczególnych specjalizacji, o tyle województwo łódzkie przyjęło zupełnie odmienne rozwiązanie. Dla 14 sektorów stanowiących potencjalną specjalizację gospodarczą województwa przeprowadzono analizy uwarunkowań ich rozwoju w podziale na sektorowe i regionalne. Uwarunkowania sektorowe zostały wskazane przy wykorzystaniu metody 5 sił Portera, tj. pod kątem następujących aspektów: kontekstu strategii i rywalizacji w sektorze (zasięgu i struktury rynku, strategii w sektorze, poziomu specjalizacji sektora, siły przetargowej dostawców, siły przetargowej nabywców, zagrożenia nowymi wejściami na rynek oraz zagrożenia substytutami). Z kolei uwarunkowania regionalne analizowane były pod kątem: zasobów materialnych regionu, regionalnego rynku pracy, gęstości relacji sieciowych w regionie, oferty instytucji regionalnych dla sektora oraz zakorzenienia sektora w regionie.

W dalszej części tego rozdziału zostaną przedstawione determinanty: demograficzno-społeczne, przyrodniczo-kulturowe, gospodarcze, instytucjonalne oraz przestrzenne zarówno ogólne, jak i szczegółowe wpływające na rozwój konkretnych specjalizacji regionalnych.

7.1. DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ

Wśród demograficzno-społecznych determinant specjalizacji regionalnych najczęściej wymieniane są: czynniki demograficzne, kapitał ludzki, styl życia, kształcenie wysoko wykwalifikowanych pracowników. Poniżej omówione są charakterystyki tych determinant.

Czynniki demograficzne – określające potencjał ludnościowy województwa, a zarazem zasoby pracy potrzebne do rozwoju specjalizacji regionalnych. Większość województw traktuje te czynniki w sposób tradycyjny, przez co postępujące procesy starzenia się społeczeństwa w regionach traktowane są przede wszystkim jako destymulanty rozwoju regionu. Są jednak województwa, w których takie negatywne procesy demograficzno-społeczne (poza starzeniem społeczeństwa również wymieniane są narastające problemy związane z chorobami cywilizacyjnymi) stanowią stymulanty rozwoju niektórych specjalizacji regionalnych (np. medycyny w województwie śląskim czy rehabilitacji geriatrycznej w województwie podlaskim).

Wysoko wykwalifikowany kapitał ludzki – jest drugim co do częstości wskazywanym czynnikiem determinującym rozwój specjalizacji regionalnych. Dostęp do wykwalifikowanych specjalistów jest niezbędny do rozwoju gospodarki województw.

Zmiana stylu życia – jest to czynnik o charakterze społecznym wpływający na możliwości rozwoju wielu specjalizacji, począwszy od sektora usług medycznych i zdrowotnych, przez sektor spożywczy a na usługach czasu wolnego skończywszy. Moda na zdrową żywność pociągająca za sobą **zmianę sposobu odżywiania** wpływa na rozwój rolnictwa ekologicznego i sektora spożywczego (np. specjalizacja ECO w województwie podlaskim). Zmiana stylu życia może dotyczyć również grupy seniorów, którą obecnie uważa się za jedną z bardziej perspektywicznych odbiorców różnego rodzaju usług. Na rozwój tego segmentu gospodarki będzie wpływał ogólny wzrost zamożności społeczeństwa, w tym właśnie wśród osób starszych, które dzięki temu będą miały większe możliwości aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym itp. Ponadto, wzrost poziomu wykształcenia w tej grupie wiekowej i powiązany z nim wzrost występowania postaw indywidualistycznych będą sprzyjały **realizacji własnych pasji przez osoby starsze**, a także większemu zainteresowaniu uczestnictwem w różnych sferach życia seniorów. Wszystkie te czynniki mogą pozytywnie wpływać na rozwój usług zdrowotnych (np. rehabilitacji geriatrycznej), turystyki zdrowotnej skierowanej do seniorów oraz wielu innych obszarów wpisujących się w tzw. srebrną gospodarkę. Takie uwarunkowania dostrzegane są m.in. przez województwa: kujawsko-pomorskie, podlaskie świętokrzyskie, zachodniopomorskie. Również **wzrost aktywności fizycznej** społeczeństwa będzie determinował rozwój nowych specjalizacji regionalnych, w szczególności przemysłów czasu wolnego, do których zaliczane są przemysły kultury, usługi turystyczne oraz zdrowotne (na te uwarunkowania wskazują m.in. województwo łódzkie i śląskie).

Kształtowanie rynku wykształconych i kompetentnych pracowników – które będzie również wpływało na zmiany na rynku zbytu (wzrost grupy świadomych klientów).

7.2. PRZYRODNICZO-KULTUROWE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ

W gronie przyrodniczo-kulturowych determinant specjalizacji regionalnych pojawia się najczęściej pięć zagadnień, odnoszących się głównie do uwarunkowań przyrodniczych.

Zasoby przyrodnicze – w tym mieszczą się surowce naturalne warunkujące rozwój specjalizacji związanych z energetyką, zarówno tradycyjnej, jak i opartej na odnawialnych źródłach energii. Również obecność surowców skalnych umożliwia rozwój budownictwa (np. w województwie świętokrzyskim).

Jakość środowiska przyrodniczego – jest determinantą istotną z punktu widzenia usług turystycznych, ale wpływa również na sektor produkcji, w szczególności branż związanych z przemysłem rolno-spożywczym. Do istotnych czynników rozwojowych zaliczają ją m.in. województwa lubelskie, lubuskie i podlaskie.

Unikatowe walory przyrodnicze i krajobrazowe, w tym obecność obszarów chronionych – stwarzające możliwość rozwoju różnych działalności związanych z turystyką, ale także tworzenie miejsc atrakcyjnych do zamieszkania istotnych z punktu widzenia każdej specjalizacji.

Wysoki poziom lesistości – umożliwiający pozyskiwanie surowca drzewnego do celów przetwórstwa drewna oraz produkcji meblarskiej, jak również wpływający na zwiększenie atrakcyjności poszczególnych regionów kraju.

Aktywność kulturalna społeczeństwa – zwiększa zainteresowanie i popyt na usługi czasu wolnego oraz produkty i usługi sektora kreatywnego. Wymieniana jest jako determinanta rozwoju m.in. przez województwa łódzkie i śląskie.

7.3. GOSPODARCZE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ

Do gospodarczych determinant specjalizacji regionalnych najczęściej zaliczane są:

Kadry dla gospodarki – wykwalifikowana kadra pracownicza należy do jednej z głównych determinant rozwoju specjalizacji regionalnych. Jest ona rozumiana dwojako. Po pierwsze, ogólnie – przez pryzmat wysokiego odsetka osób z wyższym wykształceniem, po drugie w ujęciu specjalistycznym – jako wysoki odsetek osób o wykształceniu odpowiadającym potrzebom specjalizacji regionalnych. Przykładowo w województwie śląskim wymienia się „bogatą kadrę wykwalifikowanych pracowników zatrudnionych w ośrodkach medycznych oraz firmach z branży medycznej” (specjalizacja medycyna), czy „posiadających kwalifikacje związane z technologią odzieży” (specjalizacja dziedzictwo kulturowe i przemysł kreatywne).

Współpraca przedsiębiorstw z jednostkami badawczo-rozwojowymi – współpraca na linii biznes-biznes oraz biznes-nauka są podnoszone przez wszystkie województwa jako czynniki wpływające pozytywnie na rozwój specjalizacji regionalnych. W większości regionów generalnie wskazuje się na stosunkowo niski stopień współpracy przedsiębiorstw z jednostkami badawczo-rozwojowymi i potrzebę zmian w tym zakresie. Samorządy podają jednak również pozytywne przykłady współpracy w niektórych dziedzinach gospodarki. Do takich należy m.in. sektor niemetaliczny w województwie

dolnośląskim, w ramach którego podmioty zarówno publiczne jak i prywatne związane z wydobyciem miedzi ściśle współpracują z instytucjami naukowo-badawczymi, jak również same prowadzą badania w tym obszarze.

Powiązania gospodarcze – współpraca gospodarcza jest istotna dla każdego rodzaju specjalizacji, w tym również dla sektorów tradycyjnych, takich jak np. rolno-spożywczy. Istotą współpracy w tym obszarze jest zwiększenie koncentracji produkcji rolnej, a tym samym potencjału gospodarczego całej specjalizacji. Szansą na rozwój specjalizacji w województwach o charakterze rolniczym jest również tworzenie grup producenckich oraz instytucji wspomagających producentów rolnych (sortownie, giełdy rolne itp.).

Klustry – współpraca w ramach klastrów jest podnoszona przez wszystkie województwa. Niemniej jednak dostrzegane są również potrzeby dalszego wzmocnienia ich potencjału organizacyjnego.

Promocja gospodarcza – promocja produktów i usług na rynkach zewnętrznych zwiększa szanse „zaistnienia” firm na rynkach międzynarodowych, a tym samym na zwiększenie ich obrotów oraz ogólnego potencjału specjalizacji.

7.4. INSTYTUCJONALNE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ

W przypadku instytucjonalnych determinant specjalizacji regionalnych wymieniane są przede wszystkim instytucje edukacyjne, naukowe oraz badawczo-naukowe, a także szeroko rozumiana współpraca między tymi instytucjami i biznesem.

Funkcjonowanie w regionie instytucji naukowo-badawczych oraz wysokiej jakości szkół wyższych – samorządy zwracają przede wszystkim uwagę na infrastrukturę badawczo-rozwojową oraz wykwalifikowanych pracowników naukowych odpowiadających na potrzeby specjalizacji regionalnych. Ponadto, wśród czynników determinujących rozwój specjalizacji regionalnych wymienia się rozwiniętą ofertę edukacyjną na poziomie wyższym uzupełnianą przez studia doktoranckie i podyplomowe.

W drugiej kolejności wymienia się **powiązania sfery nauki i biznesu** oraz aktywną współpracę w ramach **inicjatyw klastrowych**.

Niemniej istotna jest również **działalność parków naukowo-technologicznych i przemysłowych, stref aktywności gospodarczej** oraz innych instytucji wspierających specyficzne działalności gospodarcze (np. instytucje wspierające przemysły kreatywne w województwie łódzkim – instytucje przemysłu filmowego i muzycznego, projektowania i wzornictwa oraz mediów).

Pojawiają się jednak również inne uwarunkowania instytucjonalne wpływające na rozwój specjalizacji regionalnych. Przykładowo województwa dolnośląskie i śląskie wymieniają **powszechny dostęp do internetu i wysoki poziom wykorzystania** tego narzędzia w wielu dziedzinach aktywności społecznej i gospodarczej.

7.5. PRZESTRZENNE DETERMINANTY SPECJALIZACJI REGIONALNEJ

W gronie przestrzennych determinant specjalizacji regionalnych, podobnie jak w przypadku potencjałów rozwojowych, znajdują się czynniki związane z położeniem i dostępnością komunikacyjną, a także siecią osadniczą i metropoliami. Wśród determinant przestrzennych ważną jest również infrastruktura techniczna tworzona na potrzeby specjalizacji.

Dostępność komunikacyjna – dobra dostępność komunikacyjna regionu, zarówno zewnętrzna (w szczególności w zakresie dostępu do dróg ekspresowych i autostrad, sieci kolejowej oraz terminali lotniczych), jak i wewnętrzna jest istotną determinantą specjalizacji regionalnych.

Przygraniczne położenie – ma istotne znaczenie w kontekście powiązań gospodarczych. Zarówno województwa Polski Zachodniej, jak i Polski Wschodniej zwracają uwagę na kwestie wymiany gospodarczej z sąsiadami. Poza możliwościami eksportu regionalnych produktów i usług (te drugie w większym stopniu dotyczą województw Polski Zachodniej, szczególnie w zakresie usług medycznych i zdrowotnych) wymieniane są też korzyści związane ze współpracą i uczeniem się przy wykorzystaniu najlepszych praktyk (np. firmy działające w sektorze OZE w województwie zachodniopomorskim poprzez kooperację z podmiotami niemieckimi wprowadzają w regionie nowe technologie).

Sieć osadnicza – policentryczność sieci osadniczej uważana jest za determinantę rozwoju specjalizacji regionalnych m.in. przez województwo dolnośląskie i śląskie.

Występowanie dużych ośrodków miejskich o rozwiniętych funkcjach metropolitarnych – czynnik wpływający na wzrost atrakcyjności osadniczej i inwestycyjnej głównych ośrodków miejskich, generujących impulsy rozwojowe dla całego regionu.

Infrastruktura techniczna na potrzeby specjalizacji regionalnych – specjalizacje regionalne mają różne potrzeby związane z infrastrukturą techniczną, której obecność w znacznym stopniu może wpływać na dynamiczny rozwój gospodarki. Przykładem jest dostępność odpowiedniej jakości powierzchni biurowej determinujące rozwój np. usług dla biznesu, w tym sektora BPO (business proces outsourcing), ale także infrastruktura szpitali, przychodni i gabinetów medycznych umożliwiająca rozwój usług medycznych w województwie śląskim. W Łodzi natomiast zwraca się uwagę na istnienie dużej powierzchni terenów przemysłowych, w tym licznych kompleksów pofabrycznych, które w połączeniu ze specyficznym klimatem („duchem miejsca”) mogą stanowić dobrą bazę do rozwoju sektora kreatywnego.

RODZAJE SPECJALIZACJI

8.1. SPECJALIZACJA REGIONALNA – OBECNE BRANŻE KLUCZOWE

Branże kluczowe określane są najczęściej na podstawie analizy sektorowej gospodarki, tak pod względem udziału w tworzeniu wartości dodanej brutto kraju i regionu, jak i zatrudnienia w poszczególnych sektorach i branżach. Do tego celu wykorzystywane są również różne wskaźniki statystyczne, takie jak: Indeks Krugmana, wskaźnik specjalizacji Florence'a czy wskaźnik lokalizacji. Służą one określeniu sektorów i branż, w których dane województwo czy podregion osiąga wyższe wartości branż pod uwagę wskaźników od średniej krajowej/regionalnej.

W niniejszym rozdziale przedstawione zostały podstawowe analizy struktury gospodarki polskich regionów, które w sposób ogólny prezentują ich zróżnicowanie sektorowe.

Podmioty gospodarcze – na podstawie analiz sekcji PKD 2007 można stwierdzić, że udział podmiotów z sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) w strukturze wszystkich podmiotów gospodarczych jest największy w województwach: warmińsko-mazurskim, podlaskim, opolskim, wielkopolskim i lubuskim (powyżej 3% wszystkich podmiotów w 2012 r.) (Tabela 10). Przedsiębiorstwa przemysłowe (sekcje B, C, D, E) stanowią z kolei największy odsetek podmiotów gospodarczych w województwach: łódzkim i pomorskim. Firmy z sektora budowlanego pełnią istotną rolę w województwach: małopolskim, opolskim i świętokrzyskim (powyżej 13% wszystkich podmiotów). Wysokim udziałem usług opartych na wiedzy charakteryzują się z kolei województwa, w których zlokalizowane są miasta o rozwiniętych funkcjach metropolitalnych (w województwach: mazowieckim i dolnośląskim jest to ok. 25% wszystkich podmiotów). Wskaźnik lokalizacji podmiotów gospodarczych według sekcji PKD 2007 potwierdza koncentrację wymienionych sektorów gospodarczych dla poszczególnych regionów (Tabela 11).

Zatrudnienie – liczba pracujących w poszczególnych sekcjach PKD jest drugim istotnym wskaźnikiem obrazującym potencjał poszczególnych sektorów w gospodarce regionalnej (Tabela 12). Największy odsetek zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie odnotowują województwa Polski Wschodniej: lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie i podlaskie (udział powyżej 33%). W sekcjach przemysł i budownictwo najwięcej osób zatrudnionych jest z kolei w województwie śląskim (37%) oraz w województwach Polski Zachodniej: lubuskim, wielkopolskim, dolnośląskim i opolskim (po 31%). Zatrudnienie w handlu jest ściśle związane z obecnością w regionach największych ośrodków miejskich. Dlatego też najwyższy udział pracujących w tej sekcji notuje województwo mazowieckie (29%). Podobnie sytuacja wygląda pod względem zatrudnienia w przedsiębiorstwach prowadzących działalność finansową i ubezpieczeniową oraz zajmującymi się obsługą rynku nieruchomości (mazowieckie, pomorskie i dolnośląskie). Biorąc pod uwagę współczynnik lokalizacji, który mówi o koncentracji danych przemysłów w jednostkach terytorialnych, otrzymujemy bardzo podobne wyniki, chociaż w większym stopniu uwidoczniają one specjalizacje sektorowe regionów (Tabela 13).

Wartość dodana brutto – określa wartość produktów i usług wytworzonych przez podmioty gospodarcze (z pomniejszeniem o zużycie pośrednie poniesione w związku z ich wytworzeniem). Na podstawie tego wskaźnika można określić, które sektory gospodarki w największym stopniu wpływają na rozwój poszczególnych regionów. Generalnie największy udział w tworzeniu wartości dodanej

brutto mają podmioty z branż przemysłowych, handlowych i usługowych (Tabela 14). W poszczególnych regionach struktura branżowa podmiotów gospodarczych pod względem wytwarzania wartości dodanej brutto jest jednak bardziej zróżnicowana. Przykładowo w województwach podlaskim i warmińsko-mazurskim stosunkowo duży udział w tworzeniu WDB generuje rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (odpowiednio 10,9% i 8,9% WDB ogółem w 2011 r.). Z kolei przedsiębiorstwa przemysłowe odnotowują najwyższy udział w tworzeniu WDB w województwach: dolnośląskim i śląskim (odpowiednio 36,8% i 35,3%). Sektor budowlany jest natomiast silny w województwach: małopolskim, zachodniopomorskim i świętokrzyskim (ok. 10% udział). Wysoki udział handlu w strukturze sektorowej regionów z silnymi ośrodkami miejskimi potwierdza również udział podmiotów z tego sektora w tworzeniu WDB – największe wartości wskaźnika osiągają województwa: mazowieckie, pomorskie, małopolskie, wielkopolskie, a także zachodniopomorskie (ok. 30%). To ostatnie bardziej ze względu na turystyczny charakter i wysoki udział podmiotów w sekcji „zakwaterowanie i gastronomia”. Podmioty prowadzące działalność finansową, ubezpieczeniową oraz zajmujące się obsługą rynku nieruchomości pełnią istotną rolę w rozwoju województwa mazowieckiego (15% udział w tworzeniu WDB) oraz zachodniopomorskiego (10,2%). Wskaźnik lokalizacji WDB obrazuje Tabela 15.

Bazując jednak tylko na tego typu wskaźnikach statystycznych i nie uwzględniając działalności badawczo-rozwojowej, innowacyjności firm, czy ich powiązań sieciowych np. w ramach klastrów, **nie jest w pełni możliwe określenie specjalizacji regionalnych** (można raczej mówić o specjalizacji gospodarczej). Regiony wyróżniały różne rodzaje specjalizacji: gospodarczą, naukową, również technologiczną. Natomiast dopiero na podstawie bardziej zaawansowanych analiz ilościowych i jakościowych wyznaczały obszary stanowiące specjalizacje regionalne. Ponadto, część województw wyróżniła również specjalizacje subregionalne (m.in. województwo wielkopolskie i podkarpackie). Uwzględnienie zróżnicowań przestrzennych w zakresie branż kluczowych jest niezwykle istotne z punktu widzenia terytorialnego wymiaru polityki rozwoju (por. rozdział 1). W kolejnych podrozdziałach w sposób syntetyczny prezentowane są kluczowe sektory przyszłościowe poszczególnych regionów.

8.2. SPECJALIZACJA REGIONALNA – STARTERY GOSPODARCZE (PRZYSZŁE SEKTORY KLUCZOWE)

W każdym z województw dostrzegane są obszary gospodarcze, naukowe, technologiczne, które posiadają potencjał, by w przyszłości stać się specjalizacją regionalną. Są one jednak bardzo różnie definiowane. Zasadniczo dominują dwa podejścia: pierwsze mówi o dalszym rozwoju obecnych specjalizacji regionalnych, tak by w przyszłości również stanowiły one wyróżniające na tle kraju i innych regionów UE obszary. Drugie natomiast koncentruje się na poszukiwaniu i rozwoju nowych obszarów, nisz rynkowych, często znajdujących się na styku obecnych specjalizacji.

Przyszłe sektory kluczowe (tzw. startery gospodarcze) zostały scharakteryzowane na podstawie analizy *desk research* oraz wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z przedstawicielami Urzędów Marszałkowskich zaangażowanymi w proces identyfikacji i wyboru inteligentnych specjalizacji regionalnych.

Na tej podstawie do nowoczesnych przyszłościowych grup branż kluczowych rozwijających się w polskich regionach można zaliczyć (Tabela 6):

Działania na rzecz ochrony zdrowia i środowiska – wszystkie województwa w Polsce dostrzegają konieczność dostosowania do zmieniających się trendów demograficznych. Nawet w regionach, w których proces starzenia się społeczeństwa nie jest jeszcze bardzo zaawansowany zwraca się uwagę na rozwój usług skierowanych do osób starszych, w szczególności usług zdrowotnych. Przedsiębiorstwa dostrzegają duży potencjał w tzw. srebrnej gospodarce, która będzie stanowiła jedną z branż kluczowych wielu regionów. Przemiany cywilizacyjne powodują niestety również wiele negatywnych zjawisk związanych z pogorszeniem warunków środowiskowych i występowaniem chorób cywilizacyjnych. Odpowiedzią na te problemy, w większym niż dotychczas stopniu, ma być stosowanie technologii i substancji przyjaznych lub przynajmniej obojętnych dla organizmów żywych i środowiska przyrodniczego oraz rozwój przemysłów produkcji medycznej, w tym farmaceutycznej.

Przemysły wysokiej techniki – przemysł maszynowy, motoryzacyjny, lotniczy czy elektroniczny będą nadal jednymi z kluczowych w regionach wysoko uprzemysłowionych. Często jako branże kluczowe traktowane są również informatyka i telekomunikacja. Niemniej jednak rozwój sektora ICT będzie mógł następować w oparciu o silną bazę badawczo-rozwojową tylko w kilku regionach (np. mazowieckim, śląskim, wielopolskim i dolnośląskim). W pozostałych województwach uwaga będzie się raczej koncentrowała na wykorzystaniu tych technologii do rozwoju innych działalności gospodarczych, a także zwiększenia efektywności zarządzania różnymi procesami poprzez stosowanie inteligentnych systemów zarządzania (technologie informacyjno-komunikacyjne jako kluczowe technologie wspomagające).

Usługi dla biznesu – będą odgrywały nadal istotną rolę głównie w największych ośrodkach miejskich w Polsce, niemniej jednak w większym stopniu będzie stawiany nacisk na tworzenie zintegrowanych pakietów usług, a także świadczenie usług specjalistycznych. Szansą dla wielu regionów może być lokalizacja i rozwój centrów BPO (ang. *business process outsourcing*) świadczących usługi zewnętrznym podmiotom biznesowym oraz SSC (ang. *shared service centers*) świadczących ujednolicone usługi w ramach korporacji, przede wszystkim międzynarodowych. Firmy z tego sektora bazują w dużym stopniu na infrastrukturze teleinformatycznej i stosowaniu różnorodnych narzędzi ICT, dzięki czemu ograniczają koszty funkcjonowania, ale jednocześnie mogą umiejscowić się w regionach peryferyjnych o niższej dostępności transportowej.

Usługi czasu wolnego – do których zaliczane są usługi turystyczne (w tym SPA i *wellness*), rekreacyjne, wyspecjalizowane usługi zdrowotne, rehabilitacyjne, a także usługi kulturalne (w połączeniu z przemysłami kultury) i rozrywki (również w ramach sektora kreatywnego). Ich rozwój będzie determinowany zmianami stylu życia wśród różnych grup społecznych. Przyczyni się również do rozwoju innych gałęzi przemysłu (np. kosmetycznego czy multimedialnego).

Przewiduje się, że również że w ramach tradycyjnych sektorów gospodarczych, takich jak **przemysł rolno-spożywczy** będą rozwijały się technologie służące poprawie efektywności procesu produkcji, zwiększeniu jakości produktu finalnego przy jednoczesnym niewielkim negatywnym oddziaływaniu na środowisko. W ramach tego sektora powinny pojawić się również w większym stopniu innowacje usługowe i marketingowe (np. mlekomaty, biobazary czy festiwale kulinarne). Wydaje się, że przyszłościowa jest też produkcja żywności ekologicznej, a także orientacja produkcji na specyficzne grupy odbiorców i specyficzne cele, np. na potrzeby lecznictwa czy uprawiania sportów wytrzymałościowych (żywność lecznicza czy szerzej funkcjonalna).

Ponadto, w regionach występują również inne unikatowe sektory, których dynamika rozwoju jest już na tyle duża, że można je zaliczyć do kluczowych sektorów przyszłościowych. Przykładem mogą być **technologie off-shore** w województwie pomorskim. Są to przede wszystkim technologie związane z wydobyciem ropy i gazu ziemnego z dna morza. Jako że zasoby tych surowców energetycznych na lądach na świecie kurczą się, a potrzeby nadal są ogromne, jednym z kierunków działań jest sięgnięcie po złoża podmorskie. Wiąże się to oczywiście z koniecznością stosowania specjalistycznych technologii do wydobycia, przewozu i magazynowania surowca. Drugim kierunkiem jest budowa elektrowni wiatrowych na morzu, które również wymagają stosowania zaawansowanych technologicznie instalacji. Potencjał szeroko rozumianej branży stoczniowej w województwie pomorskim umożliwia rozwój floty *off-shore* a zgromadzony kapitał ludzki związany z tym przemysłem umożliwia również rozwój innych technologii.

Tabela 6. Startery gospodarcze (przyszłe sektory kluczowe)

województwo	Informatyka i telekomunikacja	działania na rzecz ochrony zdrowia i środowiska	przemysł farmaceutyczny i produkcji medycznej	logistyka + infrastruktura transportowa	przemysł metalowy, maszynowy	energetyka (w tym OZE)	biogospodarka	przemysł rolno-spożywczy (w tym eco-produkty)	turystyka	usługi dla biznesu (w tym BPO)	przemysł kosmetyczny	przemysły kreatywne	przemysł wydobywczy	przemysł drzewno-mebelarski	przemysł lotniczy	technologie off-shore	produkcja i przetwarzanie materiałów	nanotechnologie i nanomateriały	chemia	biotechnologia
Dolnośląskie			X		X								X							
Kujawsko-pomorskie*																				
Lubelskie																				
Lubuskie	X	X				X		X												
Łódzkie	X	X	X		X			X		X	X			X						
Małopolskie*	X	X	X		X	X												X		
Mazowieckie	X		X					X												
Opolskie		X		X					X											
Podkarpackie	X								X						X					
Podlaskie		X	X					X		X										X
Pomorskie	X		X	X		X	X			X	X	X				X				
Śląskie	X	X	X	X	X	X											X	X		
Świętokrzyskie*																				
Warmińsko-mazurskie*																				
Wielkopolskie	X		X	X															X	X
Zachodniopomorskie		X		X	X		X		X	X										

* nie określono starterów gospodarczych

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów regionalnych i innych materiałów przekazanych przez właściwe urzędy marszałkowskie.

8.3. SPECJALIZACJE INTELIGENTNE – OBSZARY GOSPODARCZE UZNAWANE W REGIONIE ZA INNOWACYJNE I KONKURENCYJNE

Inteligentne specjalizacje definiowane są jako wyróżnione przez kraje członkowskie i regiony obszary gospodarcze bazujące na potencjałach rozwojowych tych jednostek. Zgodnie z założeniami Komisji Europejskiej, regiony powinny koncentrować się na niewielkiej liczbie priorytetów, których potencjał gospodarczy i innowacyjny jest już na tyle duży, bądź może być w przyszłości, by region wytworzył przewagę konkurencyjną w skali globalnej.

Proces identyfikacji i wyboru inteligentnych specjalizacji w polskich województwach przebiega równoległe z procesem aktualizacji podstawowych dokumentów strategicznych szczebla regionalnego – strategii rozwoju województw oraz regionalnych strategii innowacji. Województwa bazując na wskazówkach Komisji Europejskiej zamieszczonych w Przewodniku Strategii Badań i Innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji (RIS 3) samodzielnie zaplanowały proces wyznaczania inteligentnych specjalizacji. Większość województw jest już w końcowej fazie tego procesu, większość też uchwaliła już odpowiednie dokumenty strategiczne lub programowe, w które zostały wpisane inteligentne specjalizacje. Są jednak również regiony, w których prace analityczne jeszcze się toczą (lubuskie, pomorskie i wielkopolskie).

W związku z tym, że proces wyznaczania regionalnych inteligentnych specjalizacji przebiegał oddolnie **istnieje duże zróżnicowanie w przyjętej metodyce, przebiegu procesu ich wyłaniania oraz końcowych efektach**. Zasadniczo można wyróżnić dwa podejścia wyłaniania regionalnych inteligentnych specjalizacji: **branżowe** i **procesowe**. W podejściu branżowym uwaga koncentrowana jest na wyborze konkretnych branż bądź ich grup. Podejście procesowe odchodzi od tradycyjnie rozumianych branż, w większym stopniu koncentruje się na zależnościach występujących pomiędzy różnymi potencjałami regionalnymi (gospodarczymi, instytucjonalnymi, społecznymi i innymi), tak by odnaleźć (w wyniku przedsiębiorczego odkrywania) silne obszary łączące różne sektory.

Wspomniane wyżej przedsiębiorcze odkrywanie jest zasadą, która ma przyświecać procesowi wyłaniania inteligentnych specjalizacji w regionach, czyli w praktyce poprzez zaangażowanie w proces różnych podmiotów działających w regionie (przedsiębiorców, instytucje naukowo-badawcze, instytucje otoczenia biznesu, podmioty administracji publicznej oraz szeroko rozumiane społeczeństwo) jeszcze w większym stopniu niż jest ono zaangażowane w formalne konsultacje społeczne prowadzone przy okazji opracowywania i uchwalania różnych dokumentów strategicznych i operacyjnych w województwach.

Na podstawie przeprowadzanych wywiadów z przedstawicielami urzędów marszałkowskich, a także analiz *desk* i *web research* należy stwierdzić, że zarówno proces uchwalania strategii trzeciej generacji, jak i toczące się w prace nad wyłanianiem inteligentnych specjalizacji **były bardzo uspołecznione**.

We wszystkich województwach przy marszałkach funkcjonują ciała opiniodawczo-doradcze, w ramach których diskutowane są kwestie dotyczące przedsiębiorczości i innowacyjności regionów²². **W większości przypadków takie rady mają już długoletnią tradycję działalności** (np. Dolnośląska Rada Gospodarcza istnieje od 2005 r.), chociaż są też województwa, w których dopiero w ostatnich latach zostało powołane do życia takie forum (np. Podlaska Rada Przedsiębiorczości w województwie podlaskim założona w 2013 roku). Rady składają się zwykle z około kilkudziesięciu przedstawicieli przedsiębiorców, instytucji naukowo-badawczych, instytucji otoczenia biznesu oraz samorządowców. **Członkowie rad spotykają się kilka razy do roku w celu przedyskutowania najważniejszych kwestii dotyczących polityki rozwoju województwa.** W ostatnim roku jednym z ważniejszych tematów spotkań były właśnie regionalne inteligentne specjalizacje (w części województw dyskusje te toczyły się również w kontekście opracowywanych aktualizacji strategii wojewódzkich). Częstotliwość spotkań oraz zaangażowanie partnerów było wtedy nawet większe. Podobne ciało, jednak o charakterze ponadregionalnym, powstało przy Konwencie Marszałków Województw RP. Regionalne Forum Inteligentnych Specjalizacji stanowi „platformę krajowego dialogu”, która służy wymianie doświadczeń oraz upowszechnianiu dobrych praktyk w zakresie problematyki inteligentnych specjalizacji. W skład forum wchodzi (z ramienia marszałków województw) przedstawiciele urzędów marszałkowskich zaangażowani w proces wyłaniania inteligentnych specjalizacji, przedstawiciele Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju, Ministerstwa Gospodarki, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Komisji Europejskiej oraz Banku Światowego.

Dyskusje na temat procesu identyfikacji i wyboru inteligentnych specjalizacji zbiegały się z procesem aktualizacji wojewódzkich strategii rozwoju lub regionalnych strategii innowacji, które to zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju podlegają konsultacjom społecznym. Problematyka specjalizacji regionalnych była zatem elementem poddawany szerokim konsultacjom. Jednak zważywszy na fakt, że **proces wyznaczania inteligentnych specjalizacji w poszczególnych województwach przebiegał różnie, to zakres szczegółowości zapisów dotyczących specjalizacji w dokumentach strategicznych też był zróżnicowany.** W niektórych województwach jeszcze przed formalnymi konsultacjami społecznymi prowadzone były spotkania z przedsiębiorcami, naukowcami oraz innymi istotnymi aktorami wchodzącymi w skład regionalnego systemu innowacji, w celu identyfikacji obszarów specjalizacji regionalnych. Spotkania przyjmowały różną formę, począwszy od mniejszych grup roboczych, w których pracowało od kilkunastu do kilkudziesięciu osób (np. w podlaskim), przez spotkania dedykowane poszczególnym grupom interesu, w tym czasem również ze wstępnie wyłonionych specjalizacji (np. mazowieckie, warmińsko-mazurskie), a na szerszych spotkaniach subregionalnych (lub nawet powiatowych – województwo dolnośląskie) skończywszy. W części województw etap szerszych konsultacji podejmujący konkretne potrzeby przedsiębiorców i mający na celu wypracowanie narzędzi wdrażania inteligentnych specjalizacji regionalnych jeszcze trwa (np. w województwach pomorskim i zachodniopomorskim).

²² Województwo dolnośląskie – Dolnośląska Rada Gospodarcza; województwo kujawsko-pomorskie – rada ekspercka funkcjonująca przy Marszałku; województwo lubelskie – Rada ds. Innowacji; województwo lubuskie – Lubuska Rada Innowacji oraz Rada Rozwoju; województwo łódzkie – Rada Gospodarcza Województwa Łódzkiego; województwo małopolskie – Małopolska Rada Innowacji oraz Małopolska Rada Gospodarcza; województwo mazowieckie – Rada ds. przedsiębiorczości oraz Mazowiecka Rada Innowacyjności; województwo opolskie – Wojewódzkie forum innowacji województwa opolskiego; województwo podkarpackie – Podkarpacka Rada Innowacyjności; województwo podlaskie – Podlaska Rada Przedsiębiorczości; województwo pomorskie – Pomorska Rada Przedsiębiorczości; województwo śląskie – Śląska Rada Innowacji; województwo świętokrzyskie – Świętokrzyska Rada Innowacji; województwo warmińsko-mazurskie – Regionalny Komitet Sterujący ds. Regionalnej Strategii Innowacyjności Województwa Warmińsko-Mazurskiego; województwo zachodniopomorskie – Regionalna Rada ds. Innowacji i Nowoczesnych Technologii.

Na potrzeby niniejszego raportu inteligentne specjalizacje regionów zostały pogrupowane w kilkanaście obszarów tematycznych, dzięki czemu możliwe jest dokonanie porównań w skali międzyregionalnej, wskazanie podobieństw i różnic. Należy przy tym zaznaczyć, że pod wspólną specjalizacją mogą kryć się różne obszary gospodarki.

Analiza **strategii rozwoju województw oraz regionalnych strategii innowacji w zakresie inteligentnych specjalizacji** (Tabela 7 oraz Mapy 1-20) prowadzi do następujących wniosków:

1. Liczba inteligentnych specjalizacji w poszczególnych regionach jest bardzo zróżnicowana, waha się od 2 w województwie podlaskim do 8 w województwie kujawsko-pomorskim.
2. Inteligentne specjalizacje są definiowane zarówno w ujęciu sektorowym (przemysł i usługi), jak i horyzontalnym, wielopłaszczyznowym, wskazującym na potrzebę współpracy nie tylko na płaszczyźnie gospodarczej, ale również społecznej i instytucjonalnej (wysoka jakość życia, brama na Wschód).
3. Do najczęściej wybieranych inteligentnych specjalizacji na poziomie regionalnym należą technologie informacyjno-komunikacyjne (10 województw). Są one bardzo różnie definiowane, począwszy od województwa kujawsko-pomorskiego, w którym sektor ICT rozumiany jest bardzo szeroko (przetwarzanie informacji, multimedia, programowanie, usługi ICT) aż po województwo małopolskie, w którym uwaga koncentruje się na multimediami, a w szczególności branży gier komputerowych.
4. Większość województw opiera swój przyszły rozwój na dziedzinach związanych z zasobami przyrodniczymi: biogospodarka, zdrowa żywność, turystyka zdrowotna (po 9 wskazań). Są jednak też takie województwa, w których to tradycyjne gałęzie przemysłu w dalszym ciągu będą pełniły istotną rolę w rozwoju regionalnym (głównie przemysł maszynowy i metalowy oraz energetyka) – odpowiednio 7 i 6 województw.

Tabela 7. Inteligentne specjalizacje województw (na podstawie strategii rozwoju województw i regionalnych strategii innowacji)

województwo	ICT/ multimedia	biogospodarka	zdrowa żywność	medycyna/ turystyka zdrowotna	przemysł maszynowy i metalowy	energetyka (w tym OZE)	chemia	przemysł kreatywny	usługi dla biznesu	budownictwo	logistyka i inżynieria wodna i lądowa	wysoka jakość życia	przemysł drzewny i meblarski	przemysł wydobywczy	produkcja wyrobów z tw. sztucznych	przemysł włókienniczy/ wzornictwo	lotnictwo i kosmonautyka	brama na Wschód	technologie <i>offshore</i>	ekonomia wody	SUMA
dolnośląskie ^{1*}	X	X	X	X	X		X							X							7
kujawsko-pomorskie	X	X	X	X	X			X			X				X						8
lubelskie	X	X		X		X															4
lubuskie*		X	X	X	X								X								7 ⁴
łódzkie	X		X	X		X				X						X					6
małopolskie	X	X				X	X														4
mazowieckie	X		X						X			X									4
opolskie			X		X	X	X			X											5
podkarpackie	X											X					X				3
podlaskie		X																X			2
pomorskie ^{2*}	X	X		X		X		X	X		X								X		8
śląskie	X			X		X															3
świętokrzyskie			X	X	X					X											4

warmińsko-mazurskie			X										X						X	3
wielkopolskie*	X	X	X		X		X	X												4 ³
zachodniopomorskie		X		X	X				X		X									5
SUMA	10	9	9	9	7	6	4	3	3	3	3	2	2	1	1	1	1	1	1	

¹specjalizacje gospodarcze i naukowo-technologiczne

²branże o największym potencjale rozwoju

³specjalizacja „technologie” została przypisana do grup: przemysł maszynowy i metalowy oraz ICT

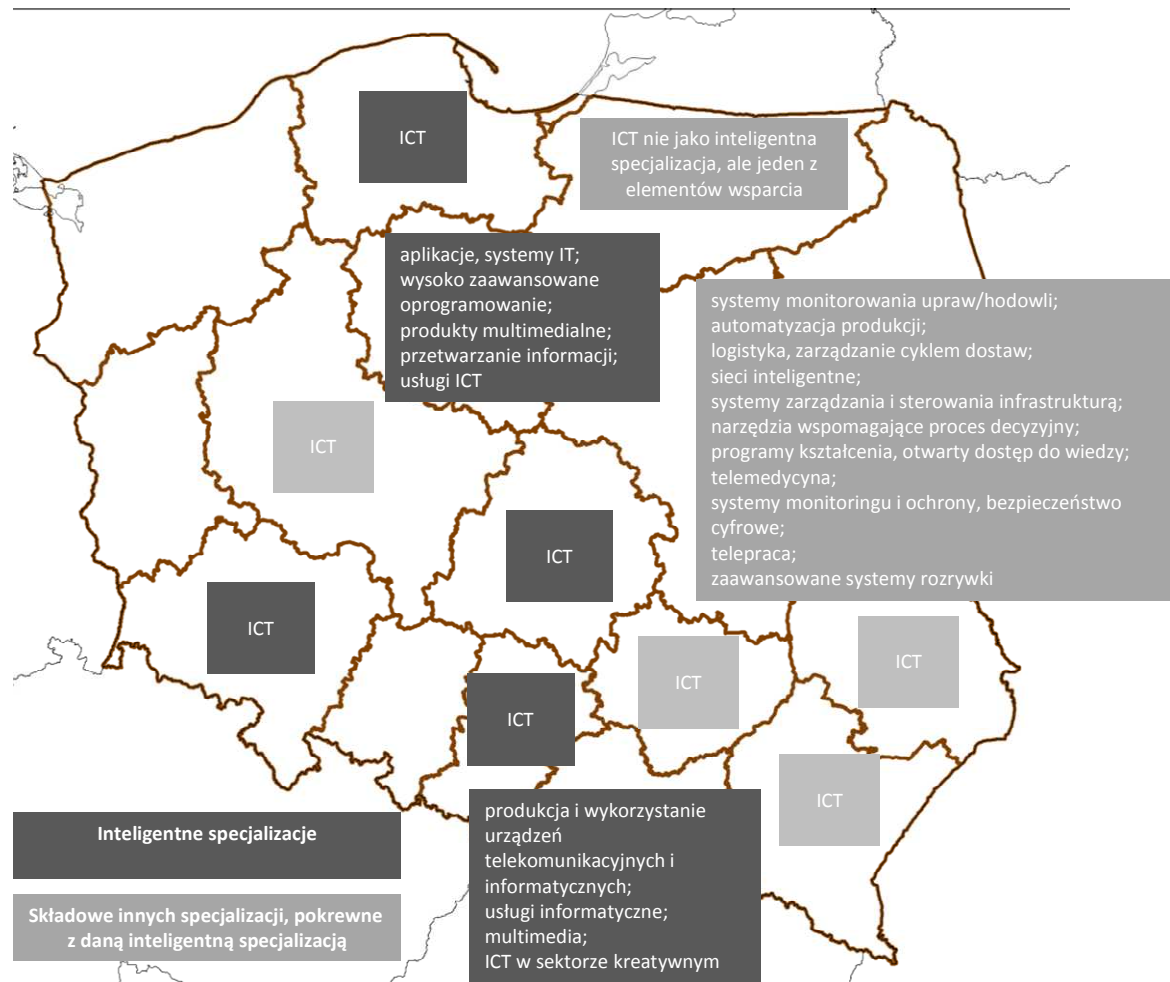
⁴ w zestawieniu przemysł papierniczy i meblarski zostały zagregowane do jednej specjalizacji; pominięto również obecną branżę kluczową pn. „potencjał i zdolność do tworzenia produktów unikalnych, wyspecjalizowanych - ukierunkowanych na nisze rynkowe”

* wstępnie wybrane specjalizacje

Źródło: opracowanie własne

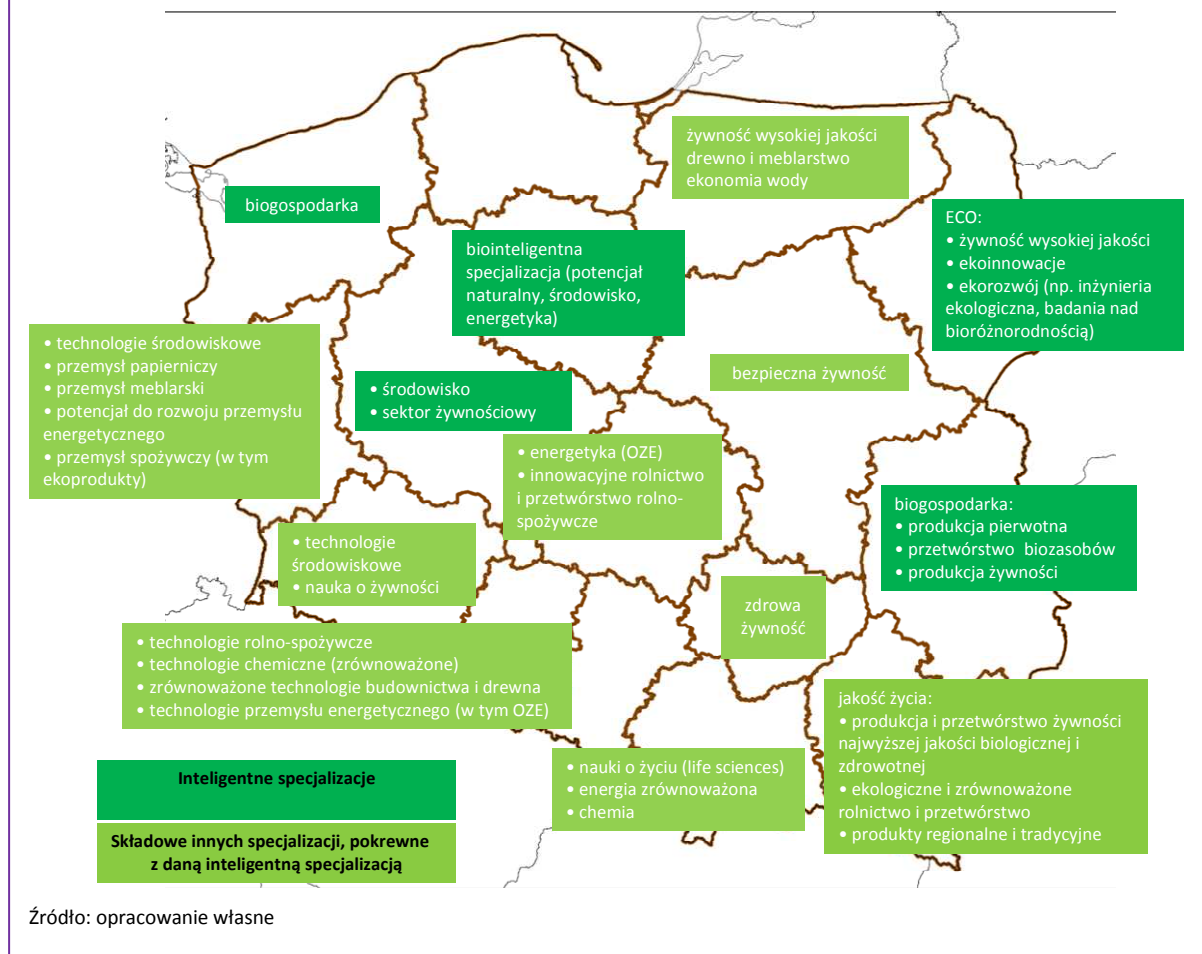
5. Do specyficznych inteligentnych specjalizacji, wybranych przez pojedyncze województwa należą: przemysł wydobywczy (województwo dolnośląskie), produkcja wyrobów z tworzyw sztucznych (województwo kujawsko-pomorskie), przemysł włókienniczy oraz wzornictwo (województwo łódzkie), lotnictwo i kosmonautyka (województwo podkarpackie), brama na Wschód (województwo podlaskie), technologie *off-shore* (województwo pomorskie) oraz ekonomia wody (województwo warmińsko-mazurskie).
6. Część specjalizacji, które wydają się mieć charakter uniwersalny wskazywana jest przez nieliczne województwa (np. przemysły kreatywne, usługi dla biznesu, wysoka jakość życia). Może to świadczyć o dojrzałym podejściu regionów do oceny własnych potencjałów również w kontekście sytuacji w innych województwach. Prawdopodobnie rezygnacja z części specjalizacji mogła być skutkiem konieczności ograniczania „do kilku” oraz chęci wskazania rzeczywistej specyfiki regionalnej.
7. Listy regionalnych inteligentnych specjalizacji nie są jeszcze zamknięte. Nawet w województwach, w których zostały uchwalone odpowiednie dokumenty strategiczne (SRW lub RIS) proces wyłaniania inteligentnych specjalizacji jeszcze się toczy (np. w województwie dolnośląskim czy podlaskim).

Mapa 1. ICT – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

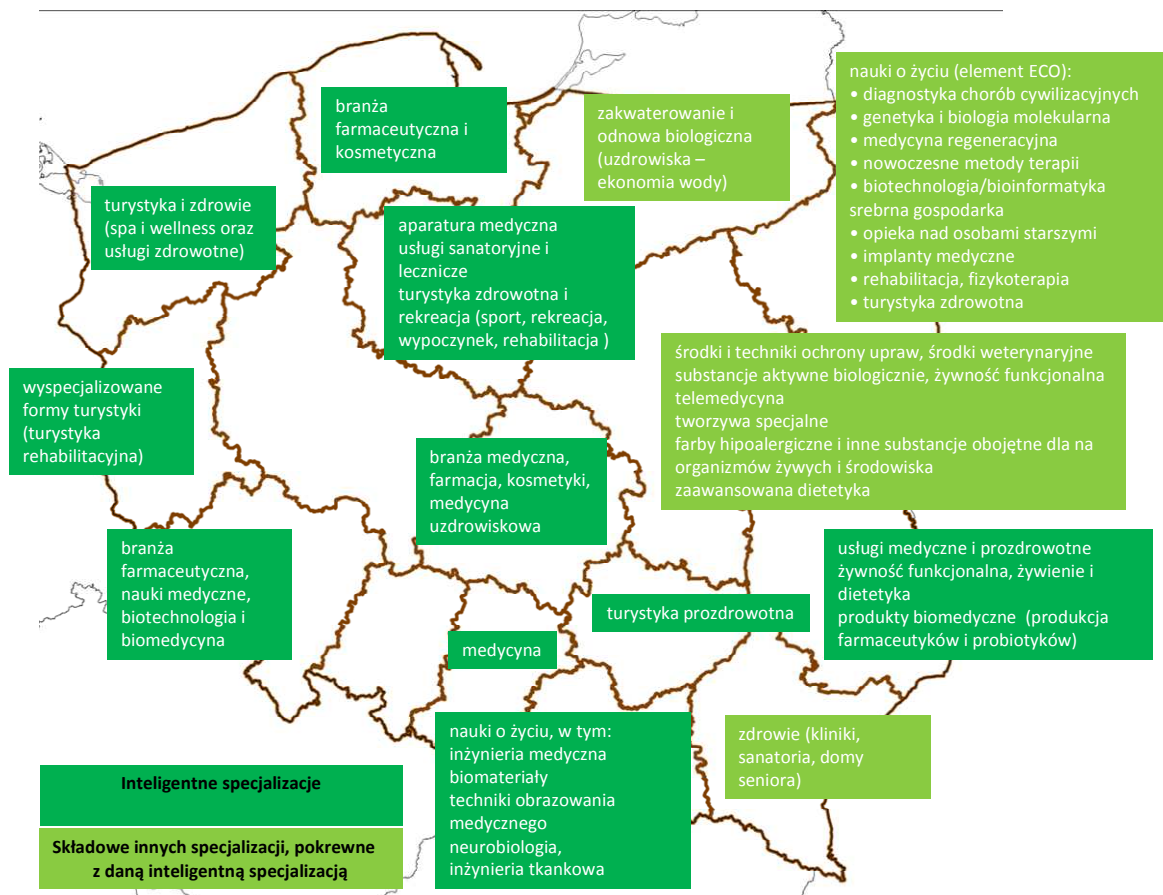

Źródło: opracowanie własne

Mapa 2. Biogospodarka – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

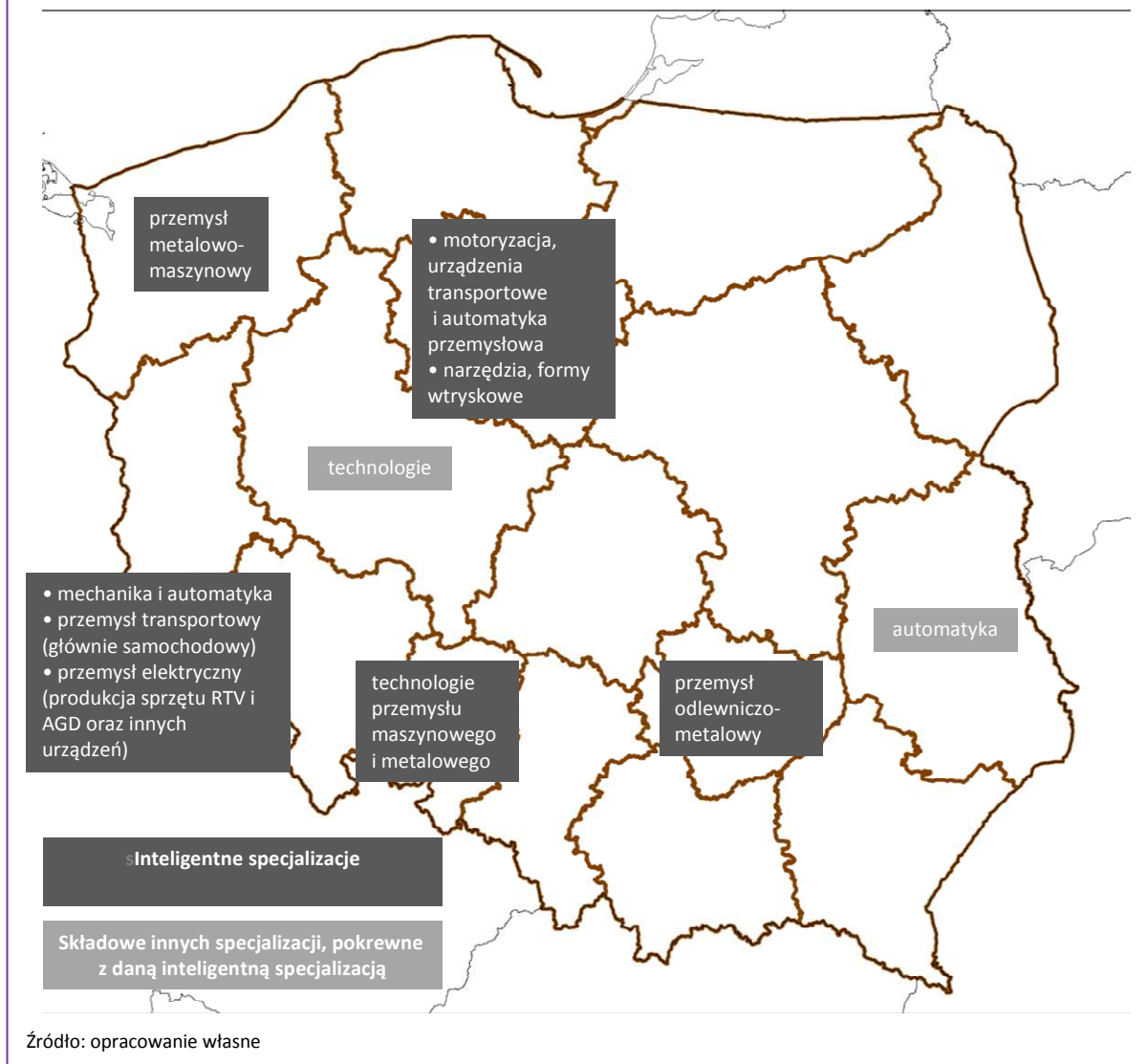

Mapa 4. Medycyna i turystyka zdrowotna – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

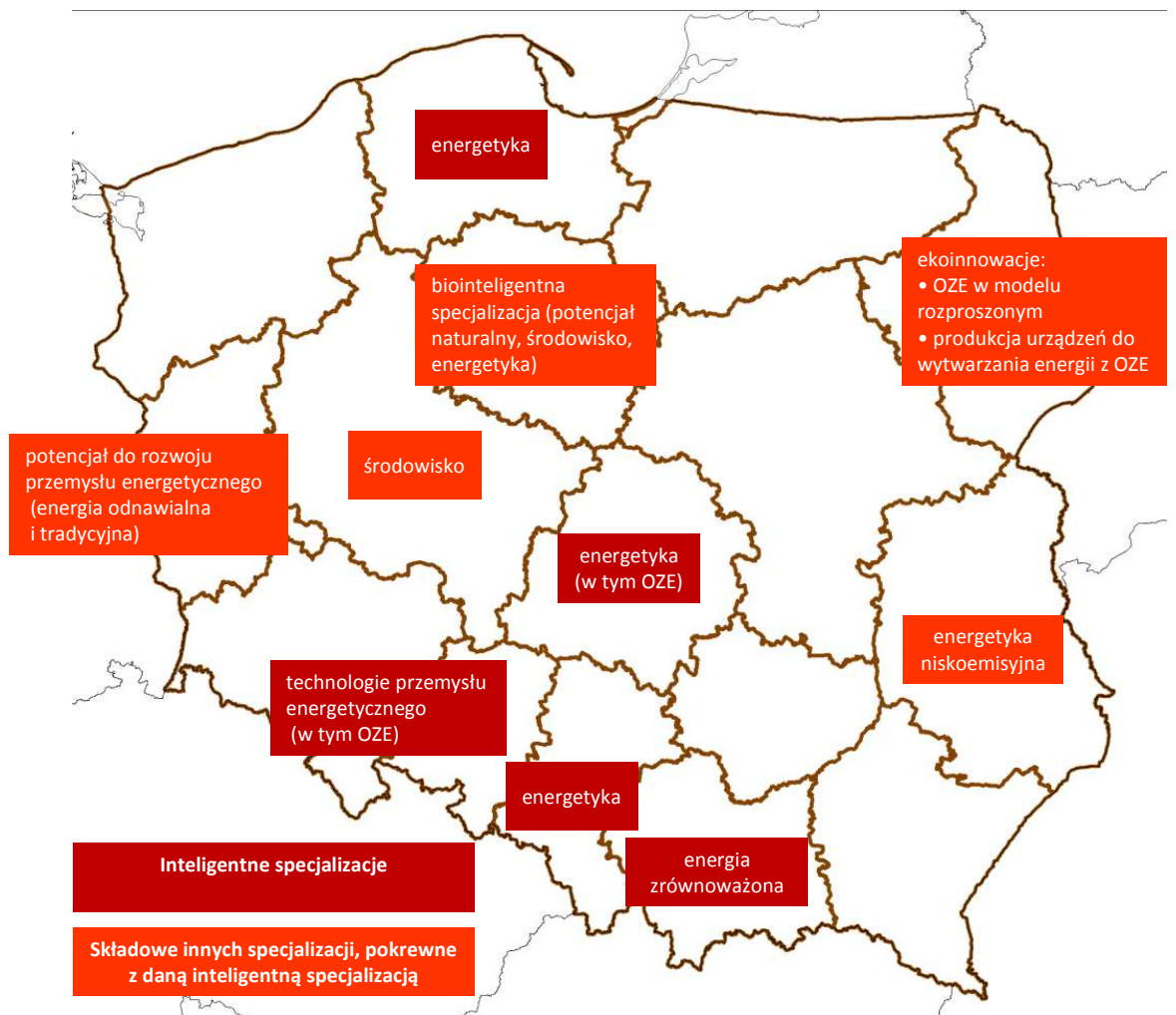

Źródło: opracowanie własne

Mapa 5. Przemysł maszynowy, elektromaszynowy i metalowy – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

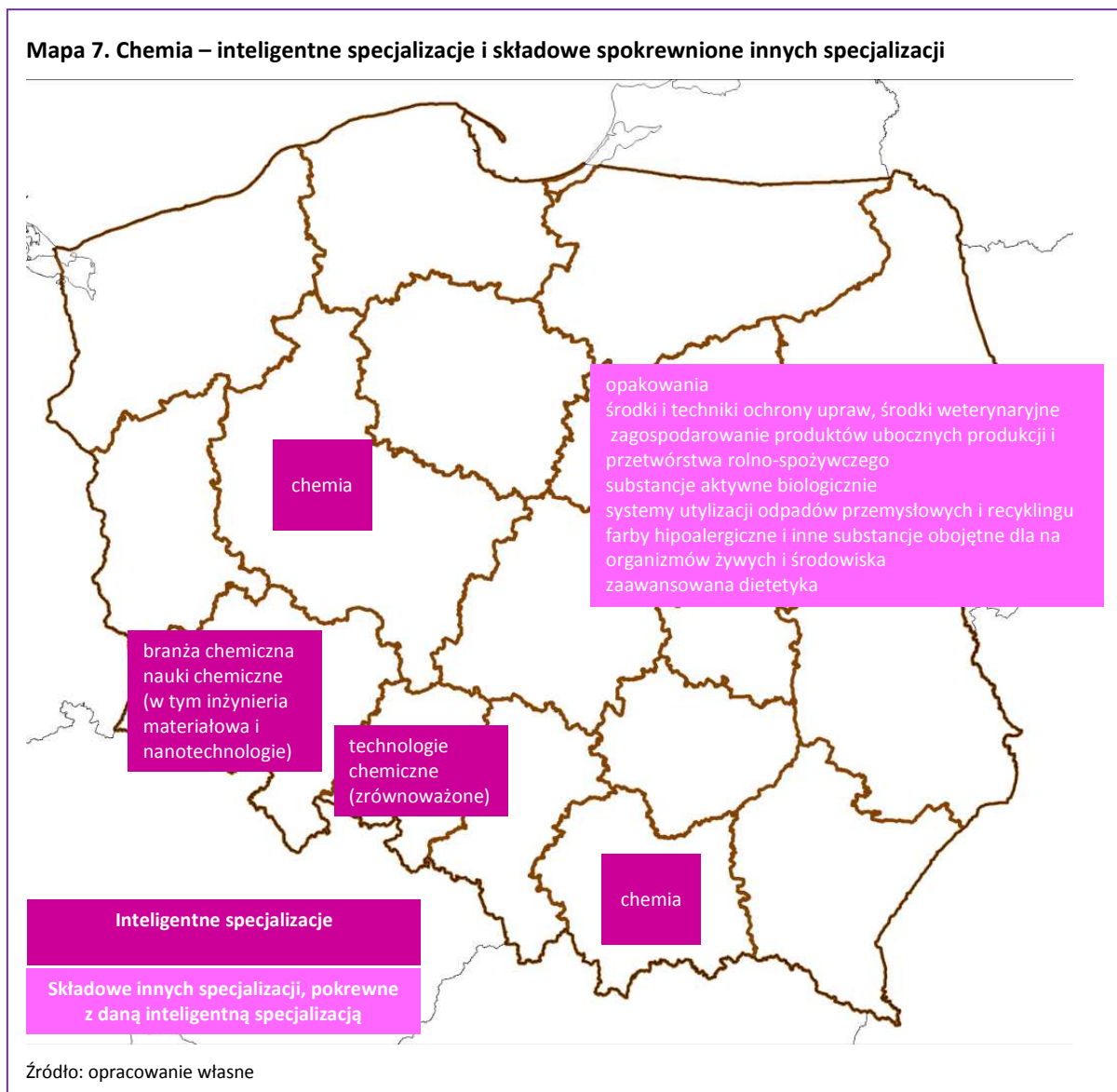

Mapa 6. Energetyka (w tym OZE) – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

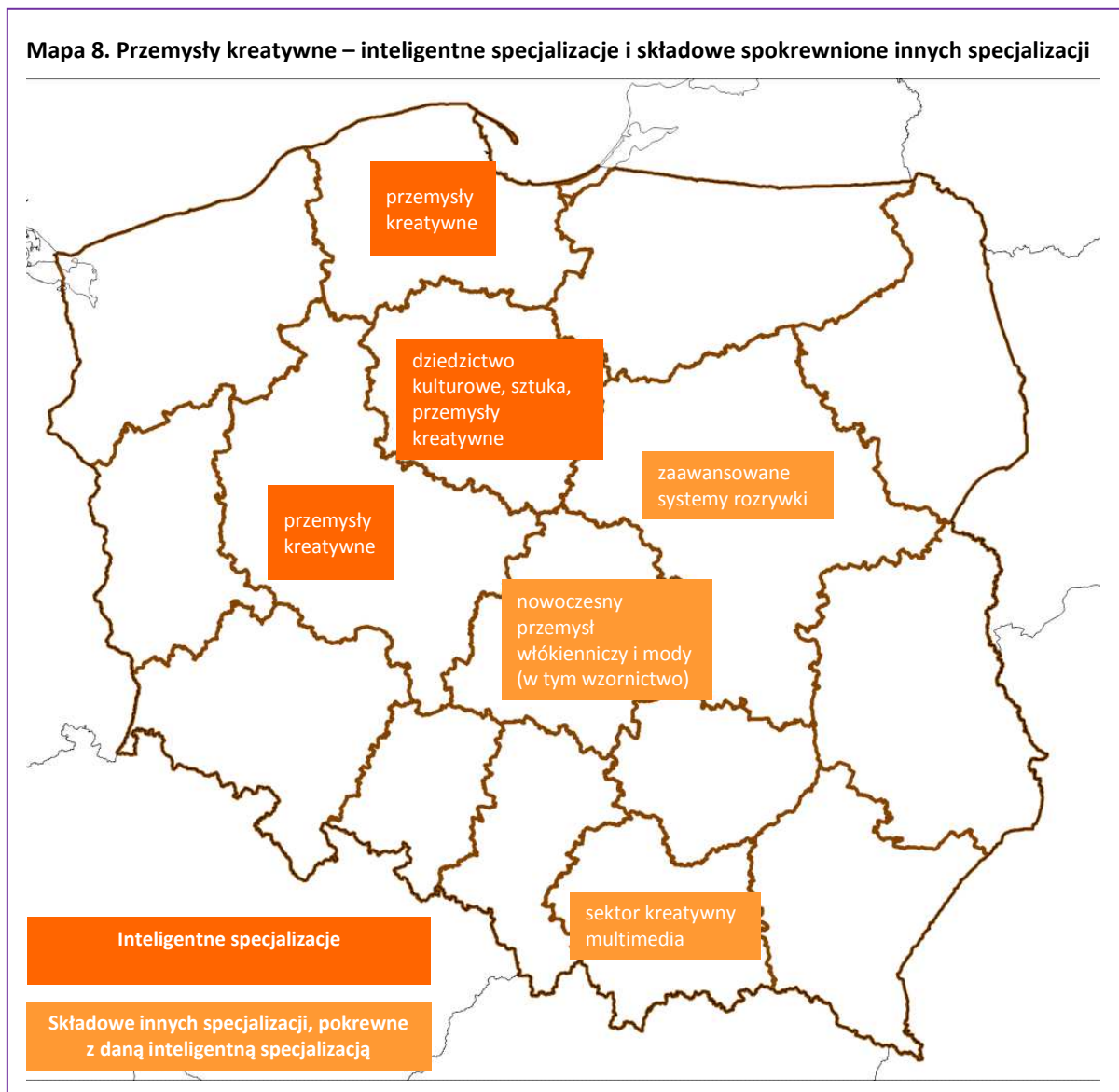

Źródło: opracowanie własne

Mapa 7. Chemia – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

Mapa 8. Przemysły kreatywne – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

Mapa 9. Usługi dla biznesu – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

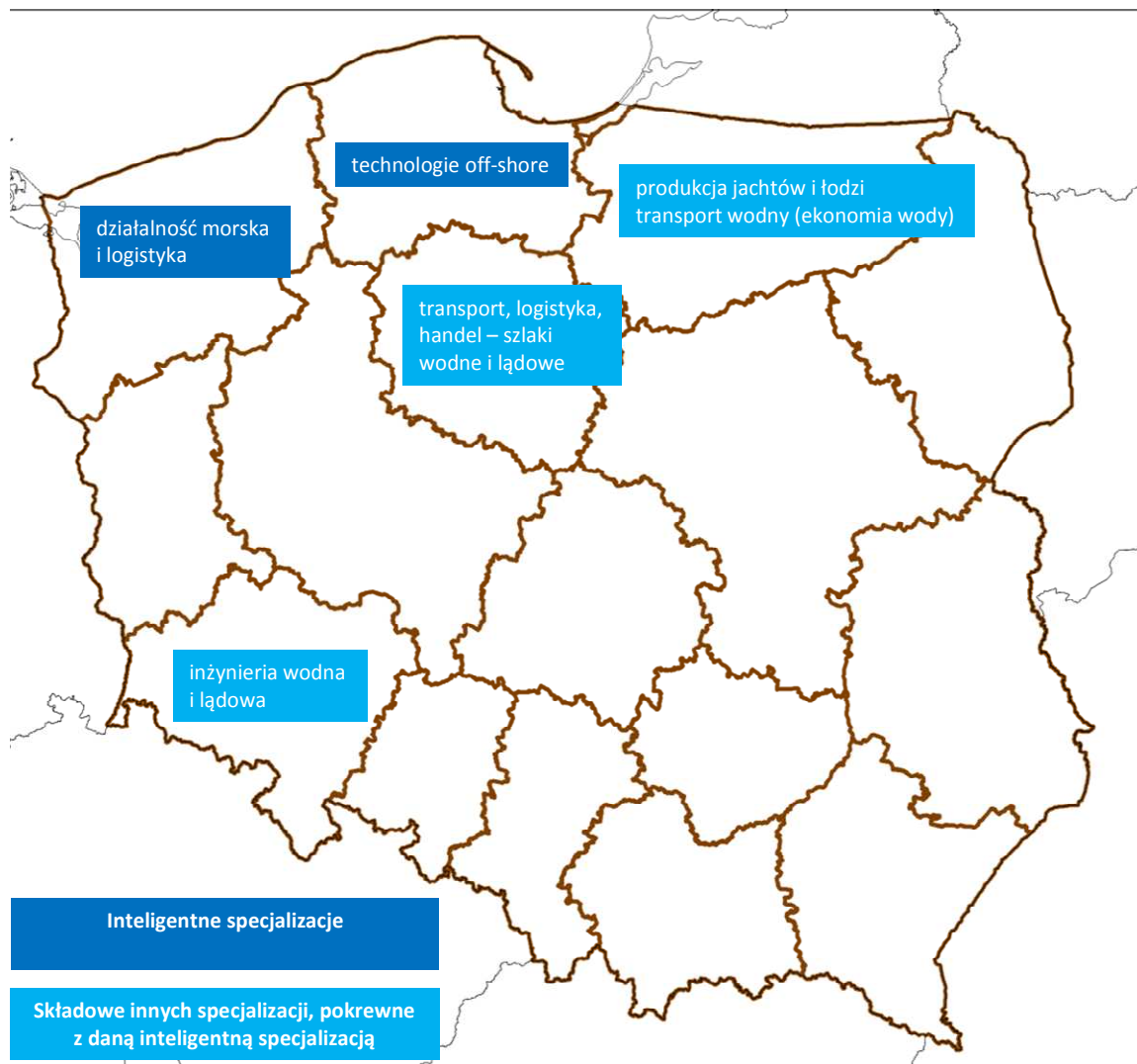

Źródło: opracowanie własne

Mapa 10. Budownictwo – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

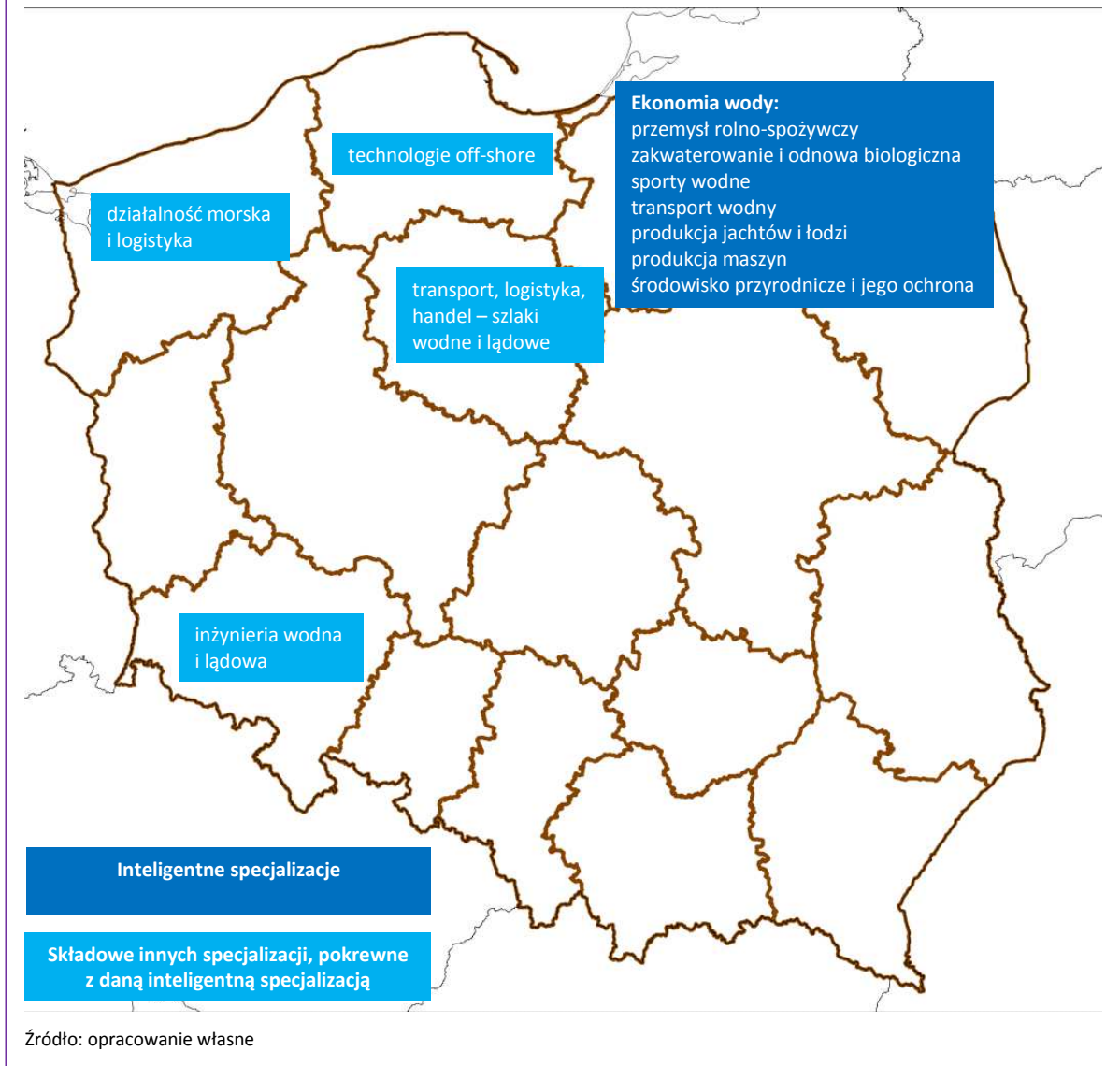

Mapa 11. Działalność morska i transport wodny – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

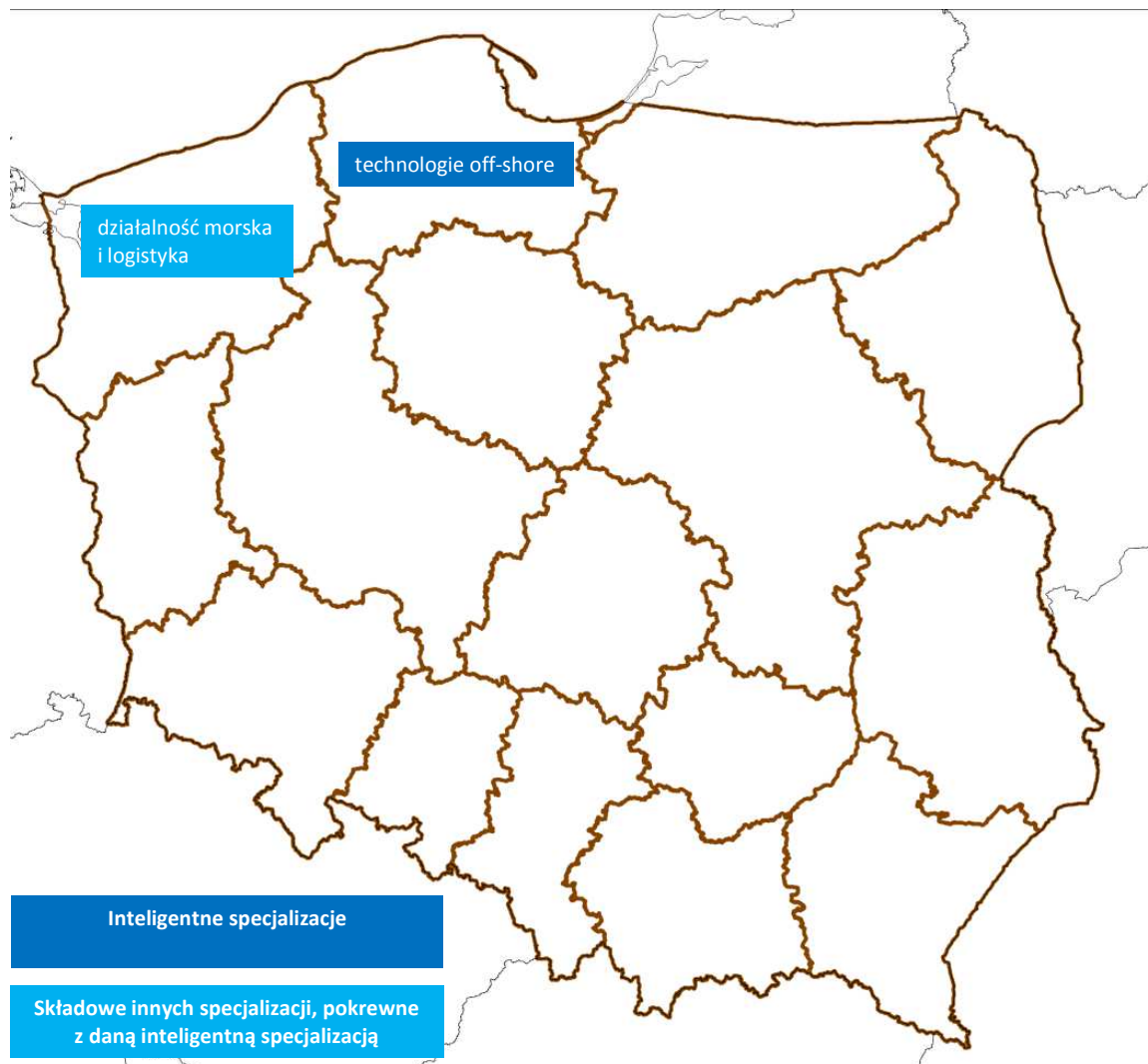

Źródło: opracowanie własne

Mapa 12. Ekonomia wody – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

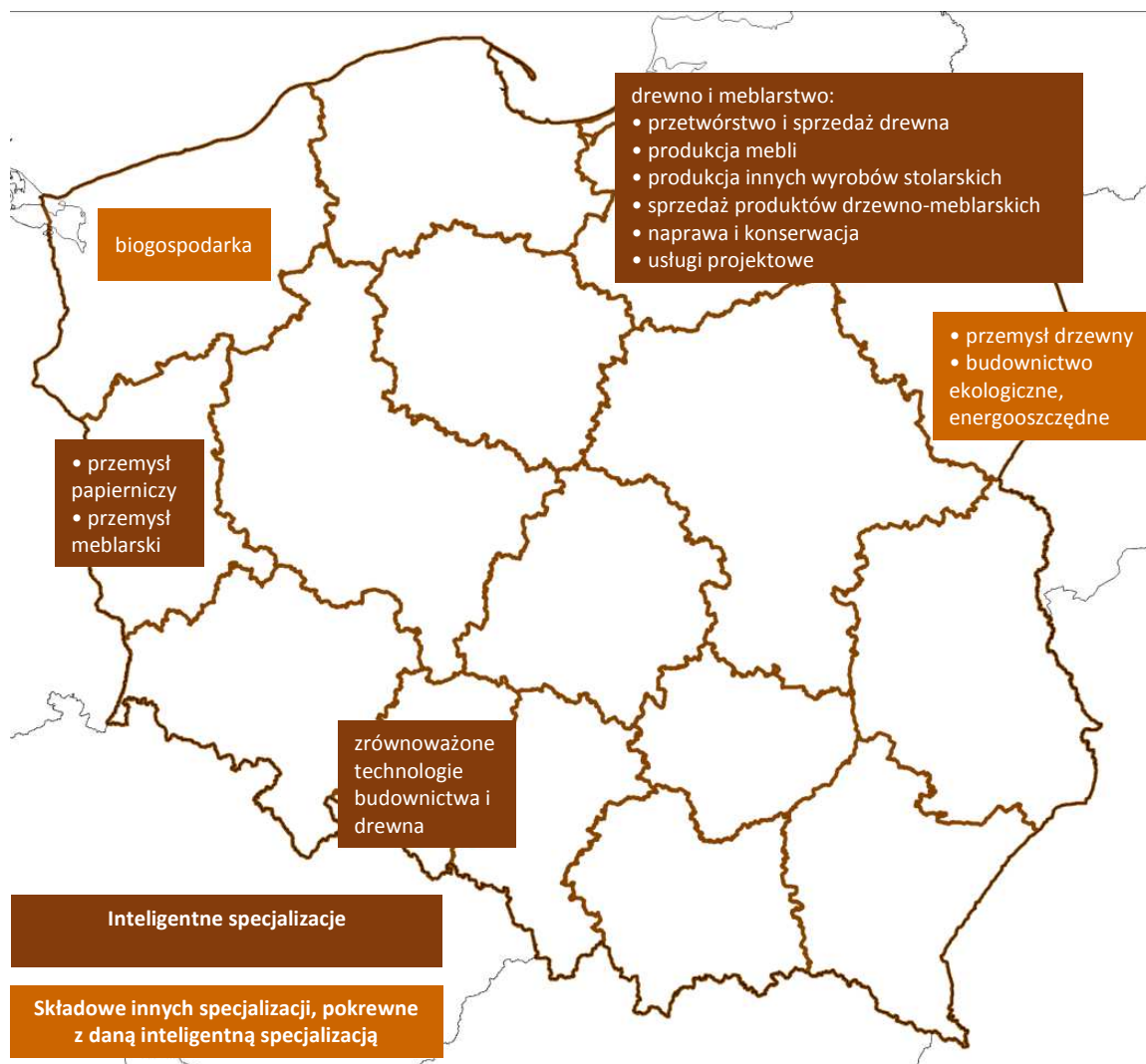

Mapa 13. Technologie off-shore – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

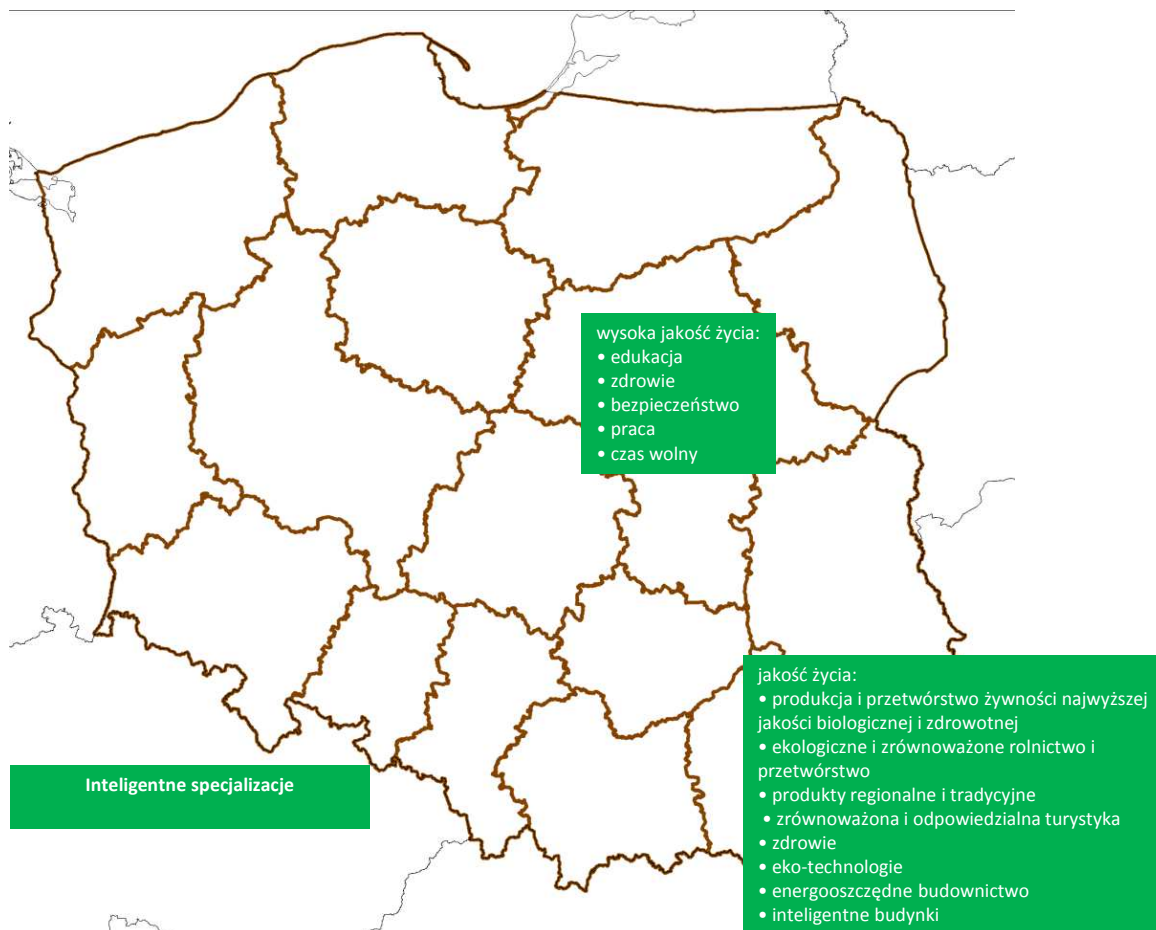
Źródło: opracowanie własne

Mapa 14. Przemysł drzewno-meblarski – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

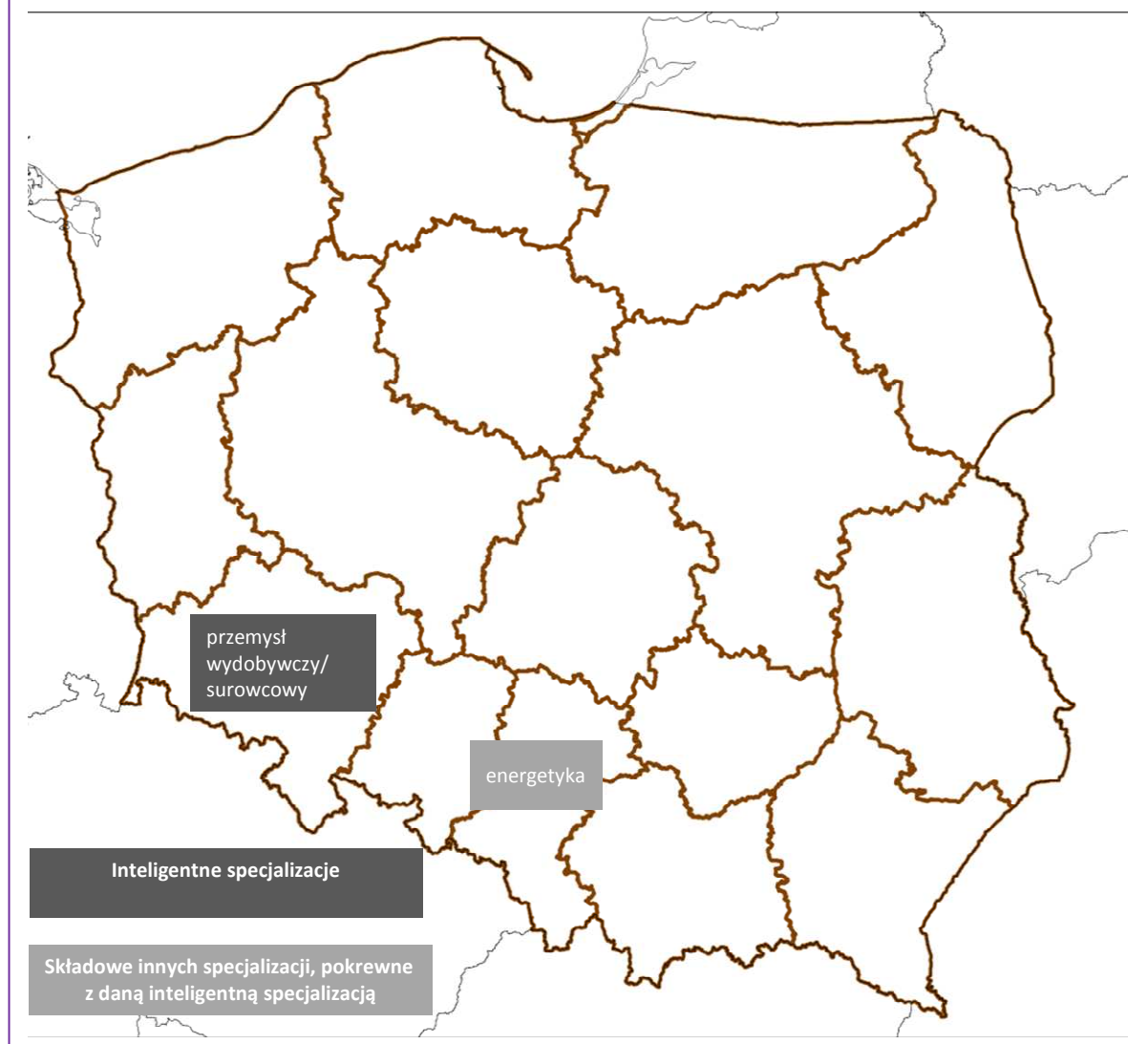
Źródło: opracowanie własne

Mapa 15. Wysoka jakość życia – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

Źródło: opracowanie własne

Mapa 16. Przemysł wydobywczy – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

Mapa 17. Przemysł włókienniczy i wzornictwo – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

Źródło: opracowanie własne

Mapa 18. Produkcja wyrobów z tworzyw sztucznych – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

Źródło: opracowanie własne

Mapa 19. Brama na Wschód – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

Źródło: opracowanie własne

Mapa 20. Lotnictwo i kosmonautyka – inteligentne specjalizacje i składowe spokrewnione innych specjalizacji

Źródło: opracowanie własne

KOMPLEMENTARNOŚĆ WSPARCIA ZE SPECJALIZACJAMI REGIONALNYMI

W niniejszym rozdziale opisane zostały narzędzia i instrumenty wspierania specjalizacji regionalnych. Przedstawiono również relacje jakie zachodzą w tym względzie w zakresie specjalizacji regionalnych i regionalnych inteligentnych specjalizacji oraz relacje pomiędzy inteligentnymi specjalizacjami na poziomie krajowym i regionalnym.

9.1. WSPARCIE SPECJALIZACJI REGIONALNYCH W DOKUMENTACH STRATEGICZNYCH SZCZEBLA REGIONALNEGO

Wszystkie województwa w Polsce posiadają zaktualizowane strategie rozwoju województw, będące już dokumentami trzeciej generacji. Część województw posiada również zaktualizowane regionalne strategie innowacyjności. W każdym z tych dokumentów bardziej lub mniej szczegółowo wskazywane są kierunki działań rozwoju specjalizacji regionalnych. Pojęcie inteligentnych specjalizacji, o ile obecne jest we wszystkich strategiach rozwoju województw, o tyle już nie we wszystkich RIS, co wiąże się przede wszystkim z okresem, w którym dany dokument był przygotowywany. Niemniej jednak należy podkreślić, że nie tylko w warstwie diagnostycznej strategii, o której była mowa w rozdziale 4, ale **również w warstwie projekcyjnej widoczne jest wsparcie kierowane do obszarów inteligentnych specjalizacji.**

9.2. WSPARCIE SPECJALIZACJI REGIONALNYCH W RAMACH REGIONALNYCH PROGRAMÓW OPERACYJNYCH

Samorządy województw zamierzają wspierać regionalne specjalizacje nie tylko w ramach obowiązkowego (warunek *ex-ante*) celu tematycznego 1, który koncentruje się na sferze badań naukowych, rozwoju technologicznym oraz innowacjach, ale również w ramach innych celów. Komplementarnym do niego jest przede wszystkim cel tematyczny 3, zorientowany na podnoszenie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw, w tym poprzez zwiększenie ich aktywności w sferze badawczo-rozwojowej. Innowacyjność i konkurencyjność województw są ściśle ze sobą powiązane, dlatego też istotne jest by działania w odpowiadających im priorytetach uzupełniały się i tworzyły efekty synergii. Specjalizacje będą również wspierane poprzez działania realizowane w ramach celów: 8 i 10. Będzie to jednak w większym stopniu oddziaływanie na kapitał ludzki (poprzez inwestowanie w edukację, rozwój umiejętności oraz dostosowanie kwalifikacji mieszkańców do potrzeb rynku pracy).

Samorządy deklarują, że priorytetowo będą traktowane inicjatywy i przedsięwzięcia wpisujące się w obszary inteligentnych specjalizacji regionalnych, w drugiej kolejności natomiast w pozostałe specjalizacje. Niemniej jednak **przedstawiciele wszystkich urzędów marszałkowskich zastrzegają, że nie zamykają podmiotom gospodarczym i instytucjom naukowym z innych obszarów możliwości**

realizacji ciekawych i innowacyjnych pomysłów. Ponadto, planują prowadzić monitoring obecnych inteligentnych specjalizacji, a także szerszych procesów społeczno-gospodarczych zachodzących w regionie, tak by ewentualnie modyfikować wsparcie ze środków publicznych.

9.3. OKREŚLENIE ZGODNOŚCI DZIAŁAŃ PODEJMOWANYCH NA SZCZEBLU REGIONALNYM I KRAJOWYM W ZAKRESIE WSPARCIA SPECJALIZACJI REGIONALNYCH

W Polsce poza regionalnymi inteligentnymi specjalizacjami wyłaniane są specjalizacje krajowe. Niniejszy rozdział stara się odpowiedzieć na pytania o spójność dokonanych wyborów na obu szczeblach administracji, a także określić zgodność działań podejmowanych w zakresie wsparcia dla tych specjalizacji, w szczególności w ramach programów operacyjnych (krajowych i regionalnych). Ocena ta została poparta analizami zapisów projektu Krajowej Strategii Inteligentnych Specjalizacji oraz wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami urzędów marszałkowskich.

9.3.1. KRAJOWE I REGIONALNE INTELIGENTNE SPECJALIZACJE

Proces identyfikacji i wyboru krajowych inteligentnych specjalizacji rozpoczął się w 2012 roku i jeszcze trwa. Podstawowymi dokumentami, stanowiącymi punkt wyjścia do określenia krajowych inteligentnych specjalizacji są: *Foresight technologiczny przemysłu – InSight2030* (opracowany przez Ministerstwo Gospodarki) i *Krajowy Program Badań* (opracowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego). Zapisy obu dokumentów resortowych zostały poddane analizie krzyżowej, w wyniku której wyłonionych zostało 37 obszarów „cross-sektorowych”, które następnie podczas warsztatów z partnerami społeczno-gospodarczymi zagregowano do 22 obszarów. Je również poddano analizie krzyżowej z wynikami analiz branżowych o charakterze ilościowym i jakościowym i na tej podstawie wyłoniono 16 inteligentnych specjalizacji. W wyniku konsultacji społecznych i międzyresortowych dodano do tej listy 2 inteligentne specjalizacje.

Wśród przedstawicieli samorządów województw obawy budzi jednak spójność specjalizacji wyznaczonych na poziomie regionalnym i krajowym. Jako że procesy na poszczególnych szczeblach toczyły się niezależnie ostatecznie trudno powiedzieć, jakie relacje zachodzą pomiędzy tymi poziomami oraz jak będzie wyglądał system wdrażania krajowych i regionalnych inteligentnych specjalizacji w Polsce. Warto w tym miejscu przytoczyć kilka wypowiedzi przedstawicieli urzędów marszałkowskich zaangażowanych w proces identyfikacji i wyboru inteligentnych specjalizacji regionalnych potwierdzających brak pewności co do spójności obu systemów:

„Każdy region opracował swoje inteligentne specjalizacje, jednakże dopiero teraz powstał dokument inteligentnych specjalizacji krajowych. Cały czas trwała długa debata nad tym jak wyłonić krajowe inteligentne specjalizacje – czy ma być to pochodna specjalizacji regionalnych czy coś innego. Na ten moment – mimo że mamy wstępną propozycję krajowych inteligentnych specjalizacji – to nadal nie ma systemu koordynacji i wdrażania krajowych i regionalnych specjalizacji.” (przedstawiciel województwa A).

„Nie wiadomo jaka jest formalna relacja pomiędzy specjalizacjami na poziomie krajowym i regionalnym. Proces identyfikowania inteligentnych specjalizacji był zupełnie nieskoordynowany. Każdy region robił to inaczej, a na poziomie krajowym był oparty głównie na foresighcie. Nie wiadomo czy specjalizacje krajowe wynikają z regionalnych, czy są to te obejmujące kilka regionów i w związku z tym powinny przejść na wyższy poziom zarządzania i tam być wspierane.” (przedstawiciel województwa B).

„Istnieje rozdźwięk pomiędzy strategią krajową a [strategiami – przyp. red.] regionalnymi.” (przedstawiciel województwa C).

Dokonana przez autorów raportu próba porównania regionalnych i krajowych inteligentnych specjalizacji dostarcza następujących wniosków:

1. Występuje duże **zróżnicowanie** w zakresie zgodności regionalnych i krajowych inteligentnych specjalizacji (Tabela 8).
2. **Największą zgodnością** charakteryzują się specjalizacje wpisujące się w obszar tematyczny „Biogospodarka rolno-spożywcza, leśno-drzewna i środowiskowa”. W trzy zdefiniowane w tym obszarze krajowe inteligentne specjalizacje wpisuje się aż 15 województw. Co więcej, ze specjalizacją pn. „Innowacyjne technologie, procesy i produkty sektora rolno-spożywczego i leśno-drzewnego” zgodnych jest 10 specjalizacji regionalnych.
3. **Najmniejszą zgodnością** charakteryzują się specjalizacje przypisane do obszaru tematycznego „Surowce naturalne i gospodarka odpadami”. W sposób bezpośredni jedynie 4 województwa wpisują się w określone w nim specjalizacje krajowe.
4. Na poziomie krajowym **nie wyłoniono specjalizacji** takich jak: przemysł kreatywny czy usługi dla biznesu, które stanowią inteligentne specjalizacje w kilku województwach. Można przypuszczać, że pominięcie tak znaczących obszarów gospodarczych jest – po pierwsze – efektem bazowania na projekcie *Foresight technologiczny przemysłu – InSight 2030* (z założenia w mniejszym stopniu uwzględniającego sektor usług), a po drugie niewystarczających, w opinii przedstawicieli województw, konsultacji z regionami.
5. W **ujęciu regionalnym** w największym stopniu w krajowe inteligentne specjalizacje wpisują się specjalizacje województwa kujawsko-pomorskiego (9 specjalizacji krajowych) i dolnośląskiego (7 specjalizacji krajowych). Z kolei najmniejszą liczbą regionalnych inteligentnych specjalizacji zgodnych z wyznaczonymi specjalizacjami na poziomie krajowym charakteryzują się województwa: mazowieckie, śląskie i wielkopolskie (po 2 specjalizacje krajowe). Należy przy tym zauważyć, że specjalizacje krajowe generalnie zostały opisane w Krajowej Strategii Inteligentnej Specjalizacji na dużym poziomie ogólności, co prowadzi do stosowania uproszczeń w analizie krzyżowej specjalizacji krajowych i regionalnych. Nie jest również możliwe pełne dopasowanie specjalizacji regionalnych do ostatniej dziedziny tematycznej pn. „Innowacyjne technologie i procesy przemysłowe” (specjalizacje 13-18). Województwa w różny sposób wskazywały tego typu technologie. Jedne bardziej szczegółowo (np. województwo śląskie w ramach *foresightu* technologicznego), a inne w sposób bardziej ogólny (jako technologie informacyjno-komunikacyjne, branżę informatyczną lub przemysł maszynowy).

Należy podkreślić też, że prace na poziomie krajowym w zakresie inteligentnych specjalizacji nie zakończyły się. Planowane jest przeprowadzenie odrębnych spotkań z przedstawicielami biznesu w ramach poszczególnych specjalizacji (łącznie 18 spotkań), których efektem ma być uszczegółowiony

opis inteligentnych specjalizacji w Krajowej Strategii Inteligentnej Specjalizacji. Ponadto, przeprowadzony zostanie projekt pilotażowy mający na celu wypracowanie odpowiednich narzędzi wsparcia publicznego w oparciu o badanie potrzeb przedsiębiorstw z obszarów inteligentnych specjalizacji.

Wydaje się, że pomimo stosunkowo słabej współpracy pomiędzy poziomem krajowym i regionalnym w początkowym okresie procesu wyznaczania inteligentnych specjalizacji istnieje dalsza potrzeba wzmacniania przepływu informacji, wymiany doświadczeń, a także prowadzenia wspólnego monitoringu wyłonionych specjalizacji.

Tabela 8. Relacje krajowych i regionalnych inteligentnych specjalizacji

Lp.	Nazwa specjalizacji	dolnośląskie	kujawsko-pomorskie	lubelskie	lubuskie	łódzkie	małopolskie	mazowieckie	opolskie	podkarpackie	podlaskie	pomorskie	śląskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie	wielkopolskie	zachodnio-pomorskie	SUMA
1	Technologie inżynierii medycznej, w tym biotechnologie medyczne	X	X				X						X					4
2	Diagnostyka i terapia chorób cywilizacyjnych oraz w medycynie spersonalizowanej		X	X	X									X			X	5
3	Wytwarzanie produktów leczniczych	X	X			X						X						4
4	Innowacyjne technologie, procesy i produkty sektora rolno-spożywczego i leśno-drzewnego			X	X	X			X	X	X	X			X	X	X	10
5	Zdrowa żywność (o wysokiej jakości i ekologiczności produkcji)	X	X					X		X	X			X	X	X		8
6	Biotechnologiczne procesy i produkty chemii specjalistycznej oraz inżynierii środowiska	X					X		X									3
7	Wysokosprawne, niskoemisyjne i zintegrowane układy wytwarzania, magazynowania, przesyłu i dystrybucji energii		X	X	X	X	X		X	X	X		X					9
8	Inteligentne i energooszczędne budownictwo					X			X	X				X				4
9	Rozwiązania transportowe przyjazne środowisku	X	X									X					X	4
10	Nowoczesne technologie pozyskiwania, przetwórstwa i wykorzystania surowców naturalnych oraz wytwarzanie ich substytutów	X										X						2
11	Minimalizacja wytwarzania odpadów, w tym niezdatnych do przetworzenia oraz wykorzystanie materiałów i energetyczne odpadów (recykling i inne metody odzysku)				X													1
12	Innowacyjne technologie przetwarzania i odzyskiwania wody oraz zmniejszające jej zużycie														X			1
13	Wielofunkcyjne materiały i kompozyty o zaawansowanych właściwościach, w tym nanoprocesy i nanoprodukty*																	—
14	Sensory (w tym biosensory) i inteligentne sieci sensorowe*																	—
15	Inteligentne sieci i technologie geoinformacyjne*																	—
16	Elektronika oparta na polimerach przewodzących*																	—
17	Automatyzacja i robotyka procesów technologicznych*																	—
18	Optoelektroniczne systemy i materiały*																	—

*W opracowaniach regionalnych brak tak szczegółowego rozróżnienia.

Źródło: opracowanie własne.

9.3.2. WSPARCIE INTELIGENTNYCH SPECJALIZACJI Z KRAJOWYCH I REGIONALNYCH PROGRAMÓW OPERACYJNYCH

Kluczowymi instrumentami w zakresie wsparcia inteligentnych specjalizacji będą programy operacyjne. W przypadku specjalizacji regionalnych wsparcie w okresie programowania 2014-2020 kierowane będzie z regionalnych programów operacyjnych, a uzupełniająco również z Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój i Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój. Dodatkowe środki będzie mogło otrzymać również 5 województw w ramach Programu Operacyjnego Polska Wschodnia. **Wsparcie publiczne kierowane z różnych poziomów na rozwój inteligentnych specjalizacji województw powinno być komplementarne.** Zagadnienie to wiąże się ściśle z zastosowaniem linii demarkacyjnej, zgodnie z którą część działań może być realizowana tylko na poziomie krajowym, tylko regionalnym lub też na obu poziomach, ale według określonego podziału (Tabela 9).

Województwa na obecnym etapie formułowania zapisów RPO widzą problemy z demarkacją przede wszystkim w zakresie:

- ❖ finansowania infrastruktury naukowo-badawczej, która co do zasady może być wspierana tylko z poziomu krajowego w ramach Polskiej Mapy Drogowej Infrastruktury Badawczej, ale również w ramach kontraktu terytorialnego. Należy przy tym zauważyć, że lista projektów wpisanych w Mapę Drogową Infrastruktury Badawczej nie jest jeszcze zamknięta, jak również nie gwarantuje finansowania przedsięwzięć, które się na niej już znalazły (stanowisko MNiSW). Z kolei kontrakt terytorialny jest, po pierwsze, instrumentem trudnym do wdrażania (wymaga uzgodnień na linii rząd – samorząd województwa), a po drugie – nie zapewnia środków na wszystkie potrzeby regionów w tym zakresie;
- ❖ finansowania szkół wyższych, które również może następować tylko z poziomu krajowego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.

Regiony Polski Wschodniej, którym dedykowany jest dodatkowy Program Operacyjny dostrzegają z jednej strony korzyści, które dzięki niemu uzyskują, ale z drugiej strony odczuwają niepewność dotyczącą faktycznych możliwości wsparcia specjalizacji regionalnych środkami tego instrumentu. Po pierwsze – pojęcie ponadregionalnych inteligentnych specjalizacji nie zostało usankcjonowane na poziomie krajowym, a po drugie – PO PW (za *Strategią rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*) mówi o ponadregionalnych specjalizacjach gospodarczych²³. Dlatego też wątpliwości regionów, czy projekty wpisujące się w ich inteligentne specjalizacje, a nieujęte w *Strategii...* uzyskają dofinansowanie wydają się słuszne.

²³ W *Strategii...* specjalizacja gospodarcza jest rozumiana jako „odmienność branżowej struktury gospodarczej danego regionu od przeciętnej dla pozostałych regionów w kraju”.

Tabela 9. Podstawowy zakres wsparcia specjalizacji regionalnych z programów operacyjnych

Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny	Program operacyjny		
		krajowy	ponad-regionalny	regionalny
1. Wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji	1.1. wzmocnienie infrastruktury badań i innowacji i podnoszenie zdolności do tworzenia doskonałości w zakresie badań i innowacji oraz wspieranie ośrodków kompetencji, w szczególności leżących w interesie Europy	PO IR	—	RPO
	1.2. promowanie inwestycji przedsiębiorstw w badania i innowacje, budowanie sieci współpracy pomiędzy firmami, ośrodkami naukowo-badawczymi, ośrodkami akademickimi w zakresie rozwoju produktów i usług, transferu technologii, innowacji społecznych i aplikacji z dziedziny usług publicznych, tworzenie sieci, pobudzanie popytu, klastrów i otwartych innowacji poprzez inteligentną specjalizację (...), wspieranie badań technologicznych i stosowanych, linii pilotażowych, działań w zakresie wczesnej walidacji produktów i zaawansowanych zdolności produkcyjnych i pierwszej produkcji w dziedzinie kluczowych technologii (...)	PO IR	PO PW	RPO
3. Podnoszenie konkurencyjności MŚP, sektora rolnego oraz sektora rybołówstwa i akwakultury	3.1. promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz wspieranie tworzenia nowych firm, z uwzględnieniem inkubatorów przedsiębiorczości	PO IR	—	—
	3.2. opracowywanie i wdrażanie nowych modeli biznesowych dla MŚP, w szczególności w EFRR w celu internacjonalizacji	PO IR	—	—
	3.3. Wspieranie tworzenia i rozszerzania zaawansowanych zdolności w zakresie rozwoju produktów i usług	—	PO PW	RPO
	3.4. wspieranie zdolności MŚP w zaangażowanie się w proces wzrostu ekonomicznego i innowacji	PO IR	—	—
8. Wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników	8.2. Wspieranie rozwoju przyjaznego dla zatrudnienia poprzez rozwój potencjałów endogenicznych jako elementu strategii terytorialnej dla obszarów ze specyficznymi potrzebami, łącznie z przekształcaniem upadających regionów przemysłowych oraz działaniami na rzecz zwiększenia dostępności i rozwoju zasobów naturalnych i kulturowych	—	—	RPO
	8.9. Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian	POWER	—	RPO
10. Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie	10.1. Ograniczenie przedwczesnego kończenia nauki szkolnej oraz zapewnienie równego dostępu do dobrej jakości edukacji elementarnej, kształcenia podstawowego i ponadpodstawowego	POWER	—	RPO
	10.2. Poprawa jakości, skuteczności i dostępności szkolnictwa wyższego oraz kształcenia na poziomie równoważnym w celu zwiększenia udziału i poziomu osiągnięć	POWER	—	—
	10.3. Poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie, podniesienie umiejętności i kwalifikacji pracowników i osób poszukujących pracy, zwiększenie dopasowania systemów kształcenia i szkolenia do potrzeb rynku pracy m.in. przez poprawę jakości kształcenia i szkolenia zawodowego oraz utworzenia i rozwijanie systemów uczenia się poprzez praktyczną naukę zawodu realizowaną w ścisłej współpracy z pracodawcami	POWER	—	RPO
	10.4. Inwestycje w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie poprzez rozwój infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej	—	—	RPO

Źródło: opracowanie własne na podstawie linii demarkacyjnej z dnia 19.11.2013.

CZĘŚĆ IV. WNIOSKI I REKOMENDACJE

GDZIE JESTEŚMY?

Niniejsza część opracowania stanowi niejako syntezę wcześniej podjętych tematów. Jej głównym zadaniem jest próba zwrócenia uwagi na najważniejsze zagadnienia, które muszą być podjęte zarówno w dyskusji o kierunkach rozwoju polskich województw, jak i sposobu osiągania stawianych sobie celów w kontekście inteligentnych specjalizacji.

10.1. MIĘDZY „POLSKĄ A” A „POLSKĄ B”

Podział na Polskę A i Polskę B jest uwarunkowany historycznie, samo zaś określenie „Polska B” zawiera wydźwięk pejoratywny (co najmniej szereguje regiony, ale i tak jest ono mniej pejoratywne niż „ściana wschodnia”, z którym to określeniem walczą mieszkańcy Polski Wschodniej). Konsekwencją takiego podziału jest chęć „uciekania regionów” ze strefy „B”. Pozostawanie w tej strefie niekorzystnie wpływa na postrzeganie ze strony inwestorów zagranicznych, ale również oceny mieszkańców tych regionów, którzy nie widząc swojej przyszłości w Polsce B poszukują często już edukacji, a głównie pracy i szans rozwoju w województwach wysoko rozwiniętych. Można postawić tezę, iż sama relacja między A i B jest już czynnikiem, który wpływa na podejmowanie decyzji.

Głównym wskaźnikiem służącym porównaniom i wyciąganiu wieloaspektowych wniosków jest powszechnie stosowany **produkt krajowy brutto na mieszkańca**. Kolejne lata przynoszą wyniki, które jednych utwierdzają w swoich racjach (innym sprawiają zawód), że różnicowania międzywojewódzkie wzrastają. Oczekiwania, iż tak mierzone różnicowania zaczną się zmniejszać wydają się być nieco irracjonalne. **Przestrzeń była, jest i będzie zróżnicowana**. Dla wielu problemem jest statystyczna skala zróżnicowań, która – co należy podkreślić – zależy w dużej mierze od wielkości jednostek jakie analizujemy. Na poziomie NTS2 zróżnicowania są znacznie mniejsze od obserwowanych na poziomie NTS3 (dlatego trudno zgodzić się z tymi, którzy chcą zmniejszać zróżnicowania regionalne zwiększając liczbę województw – wskaźniki rozpiętości będą dwu a nawet trzykrotnie większe, niż obecnie). Jednak w obecnym podziale administracyjnym skala zróżnicowań wojewódzkich w Polsce jest na średnim poziomie europejskim.

Oczekiwania, iż kolejna perspektywa budżetowa UE przyczyni się do zacierania różnic rozwojowych są bardzo duże. Ale czy oczekiwania te są zasadne, gdy miarą sukcesu będzie wspomniany PKB *per capita*? Z pewnością lata 2014-2025 przyczynią się do wzrostu jakości i poziomu życia w regionach słabiej rozwiniętych, co nie zahamuje nieuchronnych migracji. Wciąż regiony te będą borykały się z silną konkurencją ze strony liderów gospodarczych, naukowych, technologicznych. Jednak ich wysiłek powinien być skoncentrowany na wspieraniu swoich endogenicznych potencjałów, by w dłuższej perspektywie wykorzystywać przewagi komparatywne.

Różnice statystyczne (oczywiste i niemożliwe do zniwelowania) **powinny być traktowane jako materiał czysto analityczny, zaś wartość PKB na mieszkańca w ujęciu regionalnym powinna być rozszacowywana na możliwie wysoki poziom szczegółowości**. Obecnie wartość dodana brutto na

poziomie regionalnym podawana jest w podziale na sześć rodzajów działalności²⁴, co w żadnym wypadku nie pozwala mówić ani o szczegółowej konkurencyjności, ani o specjalizacji.

Zdecydowanie **większy nacisk należy kłaść na badania rzeczywistych relacji społeczno-gospodarczych**, których wyniki powinny stanowić tło dla PKB *per capita* (raczej nie pojawi się inny lepszy wskaźnik syntetyczny rozwoju, który będzie stosowany powszechnie w całej UE).

Warto również **promować pojęcia „Polska Wschodnia”, „Polska Zachodnia”** w kontekście charakterystycznych cech i przewag regionów, a także przygotowanych strategii makroregionalnych.

Polityka rozwoju (krajowa i wojewódzka) **powinny wspierać specyficzne cechy regionów, a jednocześnie niwelować różnice w czterech wymiarach** proponowanych przez Rodrigueza-Pose: **dostępności komunikacyjnej** (w tym internetowej), **warunków dla prowadzenia działalności gospodarczej** (szeroko rozumiany klimat dla biznesu), **zaplecza instytucjonalnego** (decentralizacja decyzji) oraz **systemu zapewnienia jakości kadr** (polityka edukacyjna i naukowa). Skuteczne działania w tych obszarach najtrafniej przyczynią się do możliwości rozwoju potencjałów regionów, zarówno tych słabiej rozwiniętych, jak i motorów rozwoju (wzrost efektów zewnętrznych).

10.2. MIĘDZY WIEDZĄ OGÓLNĄ A SZCZEGÓŁOWĄ

Rozważania na temat możliwości rozwojowych dotyczą często ogólnych wskaźników, wyrażane są ogólnymi celami. Dlatego wśród potencjałów województw pojawiają się zapisy typu: położenie geograficzne, kapitał społeczny, potencjał ludnościowy, potencjał gospodarczy.

Ułomność podejścia statystycznego dla programowania polityki rozwojowej, a w szczególności dla tworzenia kierunków specjalizacji pokazują liczne badania oparte o aktualne zasoby statystyki publicznej. Próby statystycznego zobrazowania przewag województw, które były podejmowane w ostatnich latach (np. EUROREG 2010) prowadzą nie tylko do dość oczywistych wniosków, ale **z punktu widzenia regionów peryferyjnych są mało optymistyczne**. Przykładowo w opracowaniu Godlewskiej-Majkowskiej i Zarębskiego (2012) uwzględniono 150 (!) wskaźników w ujęciu dynamicznym i statycznym podzielonych na sześć potencjałów. Województwo lubelskie w takiej analizie plasuje się w przypadku wszystkich sześciu potencjałów na poziomie „dość niskim” lub „niskim”, uwzględniając zaś poziom rozwoju społeczno-gospodarczego pięć potencjałów ocenia się „bardzo nisko”, a jedynie kapitał ludzki „dość wysoko”. Na tej podstawie wskazuje się kilka „statystycznych” mocnych stron regionu, do których zaliczają się: (1) ilość ścieków przemysłowych i komunalnych nieoczyszczonych odprowadzonych do wód lub do ziemi w ciągu roku; (2) poziom emisji zanieczyszczeń gazowych; (3) wskaźnik: ludność aktywna zawodowo o wykształceniu policealnym i średnim zawodowym na mieszkańca; (4) uczący się dodatkowo języków obcych w szkołach ponadgimnazjalnych i policealnych na mieszkańca; (5) odsetek zgonów wywołanych chorobami nowotworowymi; (6) liczba nauczycieli akademickich na 100 studentów; (7) przeciętne zatrudnienie w sekcji M na 1000 mieszkańców; (8) lekarze ogółem na mieszkańca; (9) liczba aptek na 1000 mieszkańców; (10) ścieki przemysłowe i komunalne nieoczyszczone odprowadzone do wód lub

²⁴ Są to: (1) rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo; (2) przemysł (w tym wyróżnia się przetwórstwo przemysłowe); (3) budownictwo; (4) handel, naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja; (5) działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości; (6) pozostałe usługi.

do ziemi w ciągu roku na 100 km²; (11) ścieki przemysłowe i komunalne oczyszczane w % ścieków wymagających oczyszczania. Jeszcze gorsze, powszechnie „raczej niskie”, „niskie” lub „bardzo niskie” oceny otrzymują województwa podlaskie i świętokrzyskie, ale także opolskie, kujawsko-pomorskie i w zakresie potencjałów – zachodniopomorskie. Spośród słabszych województw „wybijają się” lubuskie (zauważalny poziom rozwoju w obszarach: „innovacyjność”, „warunki bytowe ludności”), warmińsko-mazurskie (jedynie w obszarze „działalność proekologiczna”) i podkarpackie (w obszarze „innovacyjność”).

Rozwój badań regionalnych oraz wzrost ich finansowania, przy jednoczesnym rozwoju instytucjonalnym (powołanie struktury KOT i ROT, rozwój badań GUS), **powinny skutkować „inną” jakością wiedzy o regionach**, jaka będzie gromadzona w celu stosowania jak najlepszych instrumentów rozwoju. W zdecydowanie większym stopniu wiedza ta powinna być tworzona na poziomie regionalnym **jako uzupełnienie braków informacji**, które może dostarczyć (przy wszystkich ograniczeniach) Główny Urząd Statystyczny. Administracja rządowa (w szczególności MNiSW oraz MIR) powinny przyczynić się do zapewnienia i wspierania dyskusji merytorycznej na temat metod i zakresu badań. Z pewnością **poszukiwanie szczególnych przewag** (nawet komparatywnych) oraz **„załączków” konkurencyjności** (w przypadku słabszych województw), które powinny być wspierane jako potencjały lub przyszłe specjalizacje **nie powinno odbywać się poprzez „jeden wzorzec dla wszystkich regionów”**.

10.3. MIĘDZY POTENCJAŁEM A SPECJALIZACJĄ

Podejmowane w województwach działania związane z przygotowaniem strategii rozwoju, strategii innowacyjności, regionalnych programów operacyjnych, a także prace w ramach regionalnych obserwatoriów terytorialnych pokazują wyraźnie, że proces przygotowania bazy informacyjnej, dyskusji wewnątrz regionu, rozpoznania problemów i potencjałów oraz wyborów strategicznych **jest zaawansowany**, a w niektórych województwach zakończono już etap planowania.

Odnosząc się do uwarunkowań europejskich należy podkreślić, że **wszystkie regiony Unii Europejskiej powinny dokonać wyboru inteligentnych specjalizacji, jako jednego z wiodących elementów nowej doktryny rozwoju regionalnego**. Wybór inteligentnych specjalizacji w regionach powinien dokonać się w uspołecznionej procedurze, czyli z udziałem wszystkich istotnych partnerów, na podstawie kompleksowej informacji. Inteligentne specjalizacje każdego regionu powinny wynikać z jego specyficznych potencjałów rozwojowych, należy unikać modelu zakładającego, że jedno uniwersalne rozwiązanie pasuje do wszystkich (*one solution fits all*). Dokumentem określającym inteligentne specjalizacje poszczególnych regionów w latach 2014-2020 powinny być Krajowe/Regionalne Strategie Badań i Innowacji (RIS 3), w odniesieniu do których szereg istotnych warunków brzegowych dotyczących ich formatu i zakresu zostało określonych przez Komisję Europejską. Podstawową misją inteligentnych specjalizacji jest zasadnicza poprawa sytuacji w zakresie innowacyjności regionalnych gospodarek. W dokumentach europejskich ma miejsce szeroka percepcja innowacyjności, nie ograniczająca się jedynie do wiodących sektorów gospodarki. Wszystkie instrumenty polityk Unii Europejskiej w latach 2014-2020 powinny służyć wspieraniu inteligentnych specjalizacji w regionach, zgodnie z intencjami strategii Europa 2020.

Wyraźnie trzeba podkreślić, że strategia RIS 3 powinna być w tym przypadku zarówno strategią jak i programem realizacji, zgodnie z indykatywnymi rekomendacjami Komisji Europejskiej. Strategie RIS

3, jeśli zaistnieje taka potrzeba, mogą być opracowane do 2016 r., dlatego warto już teraz zastanowić się nad ewentualnymi działaniami, które trzeba będzie podjąć, by spełniały oczekiwania KE. Istotne jest, że w tym momencie **prace związane ze strategiami inteligentnych specjalizacji w całej UE są w fazie prób, testowania różnorodnych rozwiązań, podpatrywania zastosowanych podejść**. Otwartym pozostaje pytanie co zrobić z dokumentami strategicznymi (np. strategiami wojewódzkimi i RIS-ami), które już określają inteligentne specjalizacje i spełniają znaczną część kryteriów wymienionych w przewodniku do RIS 3 (Forray i in. 2012). Poniżej zaprezentowane są próby odpowiedzi na pytania stawiane obecnie regionom w kontekście prac nad strategiami inteligentnych specjalizacji. Odpowiedzi bazują na przeglądzie materiałów przygotowanych przez regiony oraz zakładają, że inteligentne specjalizacje mogły już zostać określone w strategiach wojewódzkich i strategiach innowacyjności.

Czy strategia bazuje na właściwym zaangażowaniu partnerów? W jaki sposób wspiera ona proces testowania nowych obszarów przedsiębiorczości?

Każda ze strategii wojewódzkich oraz strategii innowacyjności była tworzona przy szerokim udziale społecznym, który był gwarantowany już na etapie przygotowania wersji wstępnej dokumentu, ale również poprzez konsultacje. Należy podkreślić, że konsultacje dokumentów strategicznych w Polsce miały zazwyczaj charakter nie tylko ogólnospołeczny, ale również instytucjonalny, tzn. **konsultowano dokument na odrębnych spotkaniach, w tym z przedsiębiorcami** (przedstawiciele przedsiębiorców byli uczestnikami grup roboczych, szczególnie w przypadku RIS-ów).

Otwarte i mocno dyskusyjne jest pytanie drugie dotyczące „testowania nowych obszarów przedsiębiorczości”. Z reguły warsztaty strategiczne, a nawet spotkania branżowe z przedsiębiorcami nie pozwalają na pełne odkrywanie przez nich swoich idei, planów strategicznych etc. z racjonalnego powodu – jakim jest **konkurencja i renta innowatora**. Można natomiast z pewnością przytoczyć szereg dyskusji na temat możliwości rozwoju rynków, braków wsparcia określonych obszarów, załączków nowych i innowacyjnych sektorów. Ale wracamy wówczas do pytania, czy te nowości, projekty w fazie inkubacji nawet bardzo innowacyjne są lub mogą być w najbliższym czasie inteligentną specjalizacją? Wątpimy, ale **nie oznacza to, że nie warto monitorować ich rozwoju**.

Czy strategia bazuje na faktach? W jaki sposób zidentyfikowano silne obszary i przyszłe aktywności?

Trzecia generacja strategii wojewódzkich, poprzedzona wcześniejszymi zapowiedziami nowego podejścia Komisji Europejskiej, charakteryzuje się bardzo wysokim poziomem oparcia na faktach (ang. *evidence based policy*). Poza zapowiedziami KE, wśród determinant takiego stanu należy wymienić:

- ❖ coraz lepszą statystykę publiczną;
- ❖ możliwość wykorzystania wyników licznych badań naukowych, ewaluacyjnych, zleczanych przez różne instytucje publiczne ze środków głównie europejskich, które wzbogacały wiedzę na temat regionów;
- ❖ przeprowadzone ewaluacje ex-ante dokumentów strategicznych, które wskazywały m.in. ewentualne braki w udowodnieniu konkretnych zapisów diagnostycznych.

Dominujący sposób wyłaniania silnych obszarów pozostaje w zasadzie jeden – jest nim analiza SWOT. Warto odnotować fakt, że kilka województw pokusiło się o rozszerzoną wersję analizy, tj. SWOT-TOWS. Analizy SWOT również poddawane były ocenie ex-ante, a szczegółowe porównanie strategii

drugiej i trzeciej generacji pozwala stwierdzić znaczącą różnicę w zakresie koncentracji na najważniejszych elementach, w tym obszarach dotyczących inteligentnych specjalizacji. Jednocześnie należy podkreślić fakt, iż **nie powinno oczekiwać się w analizie SWOT zapisów bezpośrednio odnoszących się do inteligentnych specjalizacji, choć taka sytuacja może mieć oczywiście miejsce** (np. województwo wskaże, że mocną stroną jest konkurencyjna i innowacyjna „specjalizacja X”). Analiza SWOT **jest elementem procesu**, w trakcie którego można wskazać potencjały, słabości etc., zaś inteligentne specjalizacje mogą stać się przedmiotem zainteresowania polityki właśnie dzięki wskazówkom płynącym z analizy SWOT. Dlatego krytycznie należy podejść do niektórych ocen Raportu Banku Światowego (2013), z których wynika, że np. województwo podlaskie nie uwzględnia inteligentnych specjalizacji w analizie SWOT (autorzy nie uznali bowiem zapisów jednoznacznych dla twórców Strategii, lecz nie mówiących wprost o potencjale dla specjalizacji „Brama na Wschód” i „EKO”).

Czy strategia określa priorytety rozwoju innowacyjnego i opartego na wiedzy? W jaki sposób potencjalne obszary przyszłej aktywności zostały zidentyfikowane? W jaki sposób strategia wspiera podwyższenie rangi już istniejących aktywności?

Odpowiedź na pytanie pierwsze, uwzględniająca część strategii wojewódzkich oraz strategię innowacyjności, jest twierdząca. Podstawą wprowadzania tematyki innowacyjności już do strategii wojewódzkich była z jednej strony **wiedza regionów na temat podziału środków i planowanych oczekiwań wobec beneficjentów w perspektywie finansowej 2014-2020**, z drugiej zaś **znajomość zmieniającego się paradygmatu**. Niedostrzeżenie innowacji wśród priorytetów rozwoju było wręcz niemożliwe.

Należy jednocześnie podkreślić, że zasada polityki opartej na faktach z jednej strony nakazuje regionom skupienie uwagi na rodzajach działalności „widocznych” w skali co najmniej wojewódzkiej. Nie powinien dziwić zatem fakt, iż wskazywane – nawet wstępnie – inteligentne specjalizacje nie są zaskoczeniem, wynikają bowiem z **nagromadzonego potencjału, uwarunkowań historycznych** – w tym **rozwinętego zaplecza edukacyjno-naukowego**. Z drugiej strony **polityka oparta na faktach nie pozwala na „wymyślenie nowej specjalizacji”**, która może być częścią śmiałej wizji rozwojowej zarządu województwa, opartej wyłącznie np. o śladowe potencjały, których rozwój wymaga znaczących i ryzykownych inwestycji. Dlatego też widać również wyraźną ciągłość między dokumentami kolejnych generacji, ale także między strategiami wojewódzkimi i RIS-ami.

W obecnej sytuacji najbardziej praktyczne i bezpośrednie przełożenie idei inteligentnych specjalizacji powinno występować na linii **strategia wojewódzka – RPO**. Dotychczasowe RIS-y, uwzględniając ich wady i zalety, były mimo wszystko, ale słusznie, **dokumentami podrzędnymi w stosunku do strategii województwa**. Przy mnogości dokumentów strategicznych w regionach pojawiały się głosy, iż RIS-y powinny pełnić *de facto* rolę programu realizacji strategii wojewódzkich w zakresie innowacji. Warto przemyśleć również taką rolę dla RIS 3. Trudno bowiem wyobrazić sobie sytuację, w której najważniejszy dokument strategiczny w województwie określa inteligentne specjalizacje, co przekłada się na RPO, a następnie zaczynają się prace nad RIS 3, które przy odmiennych metodach, zmienionych składach zespołów i przedstawicieli biznesu, poddawane silniejszej presji grup interesu i np. w odmiennym klimacie politycznym określają specjalizacje inne, niż w strategii. Oczywiście odmienna sytuacja panuje w regionach, które dotąd nie określiły inteligentnych specjalizacji, ale w tym przypadku również warto zastanowić się nad rolą i pozycjonowaniem dokumentów RIS 3.

Czy strategia identyfikuje stosowne akcje? Jak dobrej jakości jest proponowany zestaw polityk (policy mix)?

Odpowiedź na pytanie pierwsze będzie pozytywna, jeśli przyjmiemy, że każda strategia określa cele (jednego, dwóch a nawet trzech poziomów), a także kierunki działań (niektóre strategie określają nawet projekty). Różnorodność polityk gwarantowana była już w poprzednich okresach programowania, rozwinęła się szczególnie w kontekście innowacji, gdy ożywione dyskusje o klastrach i innowacjach rozpowszechniły znacznie tzw. potrójnej helisy. Jednak otwarte pozostaje pytanie, czy proponowane – również przez KE – zestawy polityk są dobrej jakości.

Czy strategia uwzględnia zewnętrzny kontekst rozwojowy i w jaki sposób promuje niezbędną masę krytyczną i niezbędny potencjał?

Jeśli przyjąć, że każda strategia w Polsce powinna zawierać analizę SWOT, to kontekst zewnętrzny jest oczywiście uwzględniany. Istotne jest, czy wśród czynników zewnętrznych analizowane są kwestie mające wpływ na inteligentne specjalizacje. Warto podkreślić, że zazwyczaj wśród czynników zewnętrznych pojawiają się kwestie związane z niezbędnymi reformami na poziomie krajowym oraz formułowane są duże nadzieje wobec zewnętrznych środków publicznych (głównie UE). Promocja masy krytycznej i niezbędnego potencjału powinna być przedmiotem przyszłej troski.

Czy strategia tworzy synergię pomiędzy różnymi politykami i źródłami finansowania? W jaki sposób strategia wzmacnia polityki europejskie, krajowe i regionalne, tak aby osiągnąć podwyższenie pozycji zidentyfikowanych obszarów przyszłych silnych stron (obecnych i potencjalnych)?

Strategie regionalne i RIS-y identyfikują przeważnie różnorodne źródła finansowania. Doświadczenia płynące chociażby z perspektywy 2007-2013 wskazywały regionom założenie, iż każdy dokument strategiczny będzie realizowany co najmniej z następujących źródeł:

- środki własne samorządów regionalnych i lokalnych;
- zewnętrzne, w stosunku do województw, środki publiczne (krajowe i zagraniczne – w oparciu o różnorodne programy operacyjne, ale nie tylko);
- środki instytucji społecznych;
- środki prywatne – w tym w formule partnerstwa publiczno-prywatnego, której wsparcie powinno należeć do głównych obszarów troski w kontekście realizacji procesów rozwoju w Polsce.

Na obecnym etapie można wskazać dużą obawę przed określaniem „przyszłych silnych stron”. Nawet jeśli pewne obszary mają załączki innowacyjności i mieszczą się w polu zainteresowania polityki rozwoju, to – bazując na dostępnych danych – trudno wskazać, że właśnie dany obszar będzie rozwijał się lepiej niż inne. Dlatego wyjściem stosowanym przez niektóre województwa jest **budowanie systemu monitoringu** (zakłada proces uczenia się) oraz **„otwarte” podejście do inteligentnych specjalizacji**.

Czy strategia określa osiągalne cele i mierzalny postęp? W jaki sposób strategia wspiera proces samouczenia się i adaptacji w sferze polityk publicznych? W jaki sposób kształtuje się komunikacja publiczna?

Powszechnie w praktyce budowania strategii wojewódzkiej i strategii innowacyjności cele strategii określane są przy wykorzystaniu metody SMART, stosowanej również przez ewaluatorów. Aktualne dokumenty są dość dobrze „wyposażone” we wskaźniki realizacji. Celem wspomnianego wyżej

monitoringu jest właśnie uczenie się. Pozyskiwane informacje na temat realizacji strategii mają być **przedmiotem dyskusji komitetów monitorujących, złożonych z przedstawicieli różnych organizacji, w tym przedsiębiorców i świata nauki.**

Wszystkie informacje na temat strategii umieszczane są na stronach internetowych, ale ważniejsza wydaje się rzeczywista współpraca władz regionalnych z przedstawicielami biznesu, **udokumentowana w niniejszym opracowaniu.**

Jakie są konkluzje wynikające z procesu przygotowania strategii i jakie porady mogą być dane, aby poprawić jej jakość?

Materiał zebrany na potrzeby niniejszego opracowania pozwala sformułować kilka kolejnych pytań, odnośnie całego procesu włączania inteligentnych specjalizacji w nurt myślenia strategicznego na poziomie krajowym i regionalnym:

1. Czy można oczekiwać, że RIS 3 wniesie coś ponad to, co osiągnięto już w strategiach wojewódzkich i strategiach innowacyjności?
2. Jaka będzie swoboda budowania strategii (opartej na faktach) w momencie, gdy będą już przygotowane regionalne i krajowe programy operacyjne?
3. Czy wartością dodaną będą kolejne spotkania i dyskusje zgłębiające zagadnienia interesujące określone grupy interesu (władze regionalne nie spotkają się ze wszystkimi przedsiębiorcami i wszystkimi naukowcami w regionie), pamiętając o założeniu, że mimo otwartości dyskusji, na pewno plany strategiczne i cele poszczególnych przedsiębiorców będą ukrywane przed konkurencją?

Niezależnie od rodzaju uzyskanej odpowiedzi logiczne i merytorycznie uzasadnione są działania zmierzające do **wzmocnienia roli monitoringu strategii regionalnych** (w tym w zakresie inteligentnych specjalizacji) oraz **wyróżnienia inteligentnych specjalizacji, jako przedmiotu przyszłych badań ewaluacyjnych**. Poziom rozwoju technologicznego Polski i jej regionów oraz szybkie zmiany następujące w otoczeniu zewnętrznym wymagają dużej elastyczności w zakresie wspierania inteligentnych specjalizacji w latach 2014-2020. Dlatego niezbędne jest stworzenie efektywnego systemu monitoringu służącego szybkiemu reagowaniu przez Polskę i jej regiony na pojawiające się nowe możliwości. Oznacza to potrzebę takiego ukierunkowania aktywności ROT-ów i administracji rządowej, by efektem zintegrowanego podejścia była możliwość odpowiednio szybkiej i uzasadnionej merytorycznie korekty kierunków interwencji dotyczących inteligentnych specjalizacji.

10.4. MIĘDZY BADANIAM I REALIZACJĄ POLITYKI

Obecnie znajdujemy się w dynamicznym czasie konceptualizacji idei inteligentnych specjalizacji, regiony i ministerstwa przygotowują programy operacyjne, instytucje zewnętrzne przyglądają się strategiom, zadają pytania o specjalizacje, trwają również próby odczytywania intencji różnych szczebli administracji (dynamiczna sytuacja wokół specjalizacji krajowych, makroregionalnych i regionalnych).

Można odnieść wrażenie, że obecny czas jest również wypełniony oczekiwaniem na definitywne rozstrzygnięcia zarówno w obszarze liczby i rodzajów specjalizacji, źródeł finansowania oraz poziomów „odpowiedzialności”. Rozciąganie procesu wyłaniania, wskazania i „zatwierdzenia” inteligentnych

specjalizacji, przy jednoczesnych pracach na kilku frontach, rodzi pewien szum informacyjny. Jednym z przejawów takiego szumu jest chociażby wskazanie w województwie warmińsko-mazurskim 8 specjalizacji inteligentnych, gdy jest ich 3 (Miller, Healy 2013). Niniejsze opracowanie jest również subiektywną interpretacją analizowanych raportów. Dlatego **warto rozpatrzyć nie tylko możliwość jak najszybszego zakończenia procesu przedsiębiorczego wyłaniania, ale również intensyfikację wymiany informacji między różnymi zespołami pracującymi nad problematyką inteligentnych specjalizacji.**

Dokonane analizy wskazują, że szereg proponowanych specjalizacji polskich województw **nie jest obecnie wyposażonych we wszystkie niezbędne dla ich rozwijania potencjały** (nie wszędzie może powstać Dolina Silikonowa). Dlatego każda proponowana inteligentna specjalizacja wojewódzka powinna zostać poddana analizie, celem określenia deficytów potencjałów i sposobów ich uzupełnienia (wyeliminowania), pozwalających na wykorzystanie możliwości wynikających właśnie ze specjalizacji. W niektórych przypadkach może to prowadzić do zakwestionowania celowości inwestowania w niektóre sugerowane przez urzędy marszałkowskie specjalizacje. Tego typu działania powinny być priorytetowe w kontekście kierowania środkami z przyszłych programów operacyjnych (krajowych i regionalnych).

Istotne znaczenie ma **określenie sposobu finansowania rozwoju inteligentnych specjalizacji krajowych i regionalnych**. Obecnie część z 18 specjalizacji krajowych (tabela 8) oceniana jest również jako specjalizacja wojewódzka. W takim przypadku, uwzględniając zasadę subsydiarności, powinno nastąpić wsparcie specjalizacji zarówno z poziomu regionalnego, jak i poprzez **zregionalizowane środki na „specjalizację krajową, która rozwijana jest na poziomie województwa”**. **Taki sam wniosek dotyczy ew. specjalizacji makroregionalnych w Polsce Wschodniej**. Odrębne zagadnienie stanowią specjalizacje krajowe, których żadne z województw nie ocenia, jako regionalną (np. „inteligentne sieci i technologie geoinformacyjne” lub „sensory i inteligentne sieci sensorowe”). Tego typu specjalizacje są najlepszymi pretendentami do wsparcia **wyłącznie z poziomu krajowego**. Trzeci rodzaj, to specjalizacje regionalne – niedostrzegane (w obecnej chwili) na poziomie krajowym, które można uznać unikatowymi (np. lotnictwo i kosmonautyka). Z jednej strony można założyć, że taka specjalizacja jest wręcz modelowa i na pewno będzie stanowiła specyficzną przewagę konkurencyjną, skoro inne regiony nie posiadają kompetencji w tym zakresie. Z drugiej strony tego typu specjalizacje powinny zostać **poddane ocenie na poziomie krajowym, której celem będzie odpowiedź na pytanie, czy potencjał danej specjalizacji może stanowić przewagę konkurencyjną całego kraju?** W przypadku odpowiedzi twierdzącej powinno się oczekiwać szczególnej ścieżki współfinansowania tej specjalizacji (w interesie regionu i kraju).

Potencjał społeczno-ekonomiczny polskich województw jest na tyle znaczący (przeciętne polskie województwo może być porównywane z takimi krajami, jak Litwa, Łotwa czy też Estonia), że **proces wyboru i kształtowania specjalizacji regionalnych powinien być zdecentralizowany**. Dlatego dotychczasowy sposób prowadzenia tych prac przez MRR i obecnie MIR zasługuje na pozytywny komentarz. W pierwszej kolejności w dalszych pracach programowych inteligentne specjalizacje województw powinny zostać poddane dyskusji w kontekście inteligentnych specjalizacji krajowych, a w drugiej kolejności szczegółowej analizie powinny zostać poddane specjalizacje unikatowe poszczególnych województw z punktu widzenia ich trafności i możliwości finansowania.

Jak wynika z przeprowadzonych badań aktualnie obowiązujące (przygotowane) strategie wojewódzkie i regionalne strategie innowacji stanowią bardzo niejednorodny zbiór, między innymi ze

względu na: moment powstania, przyjętą metodologię, zakres merytoryczny, sposób przygotowania itp. Można nawet powiedzieć, że panowała w tym zakresie bardzo znacząca dowolność, co **może być traktowane również jako atut**. W wielu wcześniej przyjętych przez województwa RIS-ach koncept inteligentnych specjalizacji jest nieobecny. Wydaje się, że w przypadku tej generacji zwanej RIS 3, także ze względu na nieco inny ich charakter, niż dwu poprzednich generacji, powinno mieć miejsce ujednoczenie metodologii, przynajmniej w szerokich ramach określonych przez Komisję Europejską, lecz w taki sposób, by nie ograniczać „przedsiębiorczego odkrywania”, które może mieć zróżnicowany charakter w zależności od specyfiki regionu.

DOKĄD ZMIERZAMY?

Analizowane procesy w kontekście przedmiotu opracowania skłaniają do kilku refleksji na temat potencjałów i specjalizacji regionalnych.

Bez wątplenia najbliższe lata **na stałe wprowadzą do polityki regionalnej hasło „specjalizacja”**. Można zaryzykować twierdzenie, że będzie miało ono znacznie silniejszy wpływ na podejmowane w regionach działania, niż analogiczne – klastry. Polityka klastrowa bardzo szybko wdrożyła koncepcję M.E. Portera i są liczne opracowania opisujące ją jako sukces (rzetelność badawcza wymaga podkreślenia, że zauważalne są problemy i słabości stosowanych rozwiązań oraz instrumentów dedykowanych klastrom i inicjatywom klastrowym). Inteligentne specjalizacje wydają się być zdecydowanie trudniejsze do wdrożenia niż polityka klastrowa, choć determinacja KE oraz rządów państw członkowskich gwarantują również w tym przypadku co najmniej częściowe sukcesy. Trudności w Polsce można rozpatrywać w zależności od poziomu innowacyjności regionu. Nie wszystkie bowiem regiony (tak jest na całym świecie) mają wykształcony odpowiedni potencjał do budowania podstaw rozwoju w oparciu o zasoby szeroko rozumianej nauki.

Bardzo interesujące będzie zobrazowanie stanu, zasięgu terytorialnego, jakości funkcjonowania inteligentnych specjalizacji w Polsce w 2020 roku. Ile z nich będzie bazowało na podejmowanych dziś lub do 2016 roku rozstrzygnięciach? W jaki sposób oceniane będą specjalizacje ponadregionalne? Niezależnie od przyszłego obrazu, można założyć, że najbliższe lata powinny charakteryzować się również pewnymi działaniami podejmowanymi w celu uzyskania, w miarę trwałych, podstaw rozwoju poszczególnych regionów. Do działań tych należy zaliczyć:

- ❖ **wzrost integracji w ramach potrójnej helisy**, która już od lat stanowi dla wielu regionów przedmiot pożądania. Współpraca na linii biznes – otoczenie biznesu – nauka była przecież wpisana w realizację wielu regionalnych strategii innowacyjności. W każdym regionie, na większą lub mniejszą skalę, można wskazać sukcesy we współpracy omawianych podmiotów. Najbardziej aktywne organizacje mają sukcesy nie tylko w ramach współpracy krajowej, ale i międzynarodowej. Pomimo to, budowanie układu zintegrowanego musi pokonać istniejące wciąż trudności, do których zaliczają się:
 - bardzo zróżnicowane środowisko naukowe;
 - instytucje otoczenia biznesu – duże uzależnienie od środków UE;
 - biznes – w zasadzie bardzo słabe doświadczenia we współpracy z nauką.
- ❖ **wzrost integracji na linii administracja – biznes, a szerzej – silniejsza rola administracji jako aktywnego aktora procesów gospodarczych (przede wszystkim opartych o innowacje)** – z pewnością najbliższe lata przyniosą zacieśnianie współpracy między administracją, a pozostałymi elementami helisy, w szczególności z biznesem. Trudności w realizacji tego procesu mogą wynikać z następujących faktów:
 - **administracja, w szczególności lokalna postrzega czynniki rozwojowe inaczej niż biznes**. Oczekiwania UE, rządu, a także zarządów województw wobec przedsiębiorców są jednoznacznie związane ze wzrostem innowacyjności, zatrudnienia, konkurencyjności. Jednak w obszarze administracji dyskusja o innowacjach dotyczy głównie poziomu rządowego oraz wojewódzkiego (w końcu budowane są regionalne systemy innowacji), a w

niektórych przypadkach prezydentów największych miast. Gross samorządowców lokalnych jako główne zadania na przyszłość przewiduje poprawę jakości dróg lokalnych, modernizację kanalizacji etc. Warto rozpatrzyć możliwość realizacji hasła „lokalne systemy innowacji” lub – jeśli sugestia jest zbyt mocna – „terytorialne systemy innowacji”. Już dziś widoczna jest opozycja między postawą szczebla regionalnego przygotowującego projekty RPO (muszą zawierać duży pierwiastek innowacyjności), a przedstawicielami gmin, których oczekiwania dotyczą całkiem innych obszarów (drogi lokalne, infrastruktura wodno-kanalizacyjna);

- **biznes w relacjach z administracją wykazuje również daleko idące braki.** Z jednej strony wynikają one z długoletnich złych doświadczeń tej współpracy, skutkujących stereotypem biurokraty i ograniczonymi oczekiwaniami po współpracy z administracją. Z drugiej strony relacje te są utrudnione ze względu na słabo wykształconą kulturę współpracy również wśród przedsiębiorców. Samorządy gospodarcze, a w zasadzie ich częsty brak w środowiskach lokalnych, znacznie utrudniają możliwości współpracy z administracją, bez budzenia podejrzeń o faworyzowanie pojedynczych przedsiębiorstw (Szmigiel-Rawska, Dziemianowicz, Szlachta 2010);
- ❖ **wzrost integracji przestrzennej „ponad” granicami administracyjnymi.** Proces dostrzegany od dawna będzie rozwijany dzięki kilku czynnikom, jakie pojawiają się w otoczeniu administracji każdego szczebla. Z jednej strony promowane przez Komisję Europejską zintegrowane inwestycje terytorialne (ZIT), czy strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność (RLKS) wręcz zmuszają do współpracy często zwaśnione strony. Z drugiej strony obserwujemy coraz więcej przykładów pozytywnych efektów, a przede wszystkim synergii, jaką można osiągnąć poprzez kooperację. Ponadgraniczne postrzeganie problemów rozwojowych przejawia się również na wyższych szczeblach. W 2013 roku trwały prace nad trzema! strategiami makroregionalnymi. Polska Wschodnia nie jest już odosobniona, ponieważ przyjęto Strategię Rozwoju Polski Południowej (województwa małopolskie i śląskie) i finalizowane są (styczeń 2014) prace nad Strategią Rozwoju Polski Zachodniej (województwa zachodniopomorskie, lubuskie, wielkopolskie, dolnośląskie i opolskie). Strategie wojewódzkie w większym stopniu i bardziej precyzyjnie dostrzegają problemy na styku z sąsiadami, ale przede wszystkim formułują już konkretne kierunki działań we współpracy sąsiedzkiej (np. warmińsko-mazurskie, pomorskie, podlaskie). Współpraca sąsiedzka dotyczy również regionów zagranicznych, w tym spoza UE. Istotnym tematem podejmowanym w ramach współpracy będą na pewno inteligentne specjalizacje. Biznes nie martwi się granicami, dlatego administracja chcąc nadążyć za biznesem musi spoglądać również poza swoje granice administracyjne.

Przyszłość rysuje się bardzo interesująco. Można założyć, że rozwój oparty o innowacje, który otrzymuje obecnie tak duży kredyt zaufania przyniesie niebawem nowe, jeszcze bardziej innowacyjne koncepcje. Z pewnością będzie podsycana nadzieja na „wyrównywanie różnic”, ale może właśnie w dobie innowacji nastąpią przełomowe zmiany w ocenie zróżnicowań regionalnych? W 2020 roku – trzydzieści lat od przełomu, po dwóch okresach programowania UE, będzie można odważniej odpowiedzieć na pytanie – jak wartościowe są potencjały regionalne i czy potrafimy je wykorzystywać. Bardzo interesująco będą wyglądały pierwsze ewaluacje rozwoju inteligentnych specjalizacji. Należy życzyć wszystkim, by ewentualna krytyka dzisiejszego podejścia, która stanie się podstawą formułowania jeszcze nowszego paradygmatu, nie podważała ani inteligencji, ani specjalizacji.

LITERATURA

Analiza „Trendy na rynku technologii”, Foresight Perspektywa Technologiczna Kraków – Małopolska 2020, Kraków, grudzień 2009.

Analiza kluczowych sektorów województwa podlaskiego – sektor budownictwa, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2010.

Analiza kluczowych sektorów województwa podlaskiego – sektor handlu, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2010.

Analiza kluczowych sektorów województwa podlaskiego – sektor producentów maszyn i urządzeń, w tym maszyn rolniczych, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2011.

Analiza kluczowych sektorów województwa podlaskiego – sektor producentów wyrobów z drewna i mebli, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2011.

Analiza kluczowych sektorów województwa podlaskiego – sektor spożywczy, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2009.

Analiza kluczowych sektorów województwa podlaskiego – sektor turystyczny, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2009.

Analiza kluczowych sektorów województwa podlaskiego – sektor turystyki – analiza uczestników ruchu turystycznego, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2010.

Babbie E., 2007, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Badanie potencjałów i specjalizacji polskich regionów – Województwo Śląskie, Regionalne Centrum Analiz Strategicznych, Wydział Planowania Strategicznego i Przestrzennego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego, Katowice, wrzesień 2013.

Badanie potencjałów i specjalizacji polskich regionów. Województwo łódzkie, Biuro Planowania Przestrzennego Województwa łódzkiego – Regionalne Obserwatorium Terytorialne Województwa łódzkiego, Łódź 2013.

Badanie potencjałów i specjalizacji polskich regionów. Województwo Świętokrzyskie, Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego, Kielce, październik 2013.

Badanie potencjałów i specjalizacji polskich regionów. Województwo Wielkopolskie, Wielkopolskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne, Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Poznań, listopad 2013.

Badanie potencjałów i specjalizacji województwa mazowieckiego, MBPR, Warszawa 2013.

Badanie potencjałów i specjalizacji Województwa Zachodniopomorskiego, Szczecin 2013.

Bański J., Czapiewski K., Ferenc M., Mazur M., Konopski M., Solon B., 2013, *Badanie potencjałów i specjalizacji województwa podkarpackiego. Raport.*, IGiPZ PAN, Warszawa.

Berezowski S., 1980, *Metody badań w geografii ekonomicznej*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.

Capello R., Camagni R., Fratesi U., Affuso A., Caragliu A., Resmini I., Casi L., Salmons R., Vandermolén C., Von Hamme G., Lennert M., Medina-Lockhart P., El Aydam M., 2009, *Regions Benefitting from Globalisation and Increased Trade*, Study for DG Regio, Final Report, Milan.

Capello R., Nijkamp P., 2009, (ed.), *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton.

Cheba K., Hołub-Iwan J., Wala A., 2013, *Potencjały rozwojowe województwa lubuskiego*, Zielona Góra.

Chojnicki Z., 1993, *Postmodernistyczne zmiany globalnego porządku społeczno-gospodarczego*, w: Kukliński A. (red.), *Polonia, quo vadis?*, Studia Regionalne i Lokalne, Warszawa.

Diagnoza sytuacji w województwie kujawsko-pomorskim, dokument opracowany w ramach procesu aktualizacji RSI WKP do roku 2020, PAG Uniconsult, 2013.

Dijkstra L., Annoni P., Kosovska K., 2011, *A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings*, Working Papers, EU Regional Policy, nr 2.

Dunning J.H., 1994, *Re-evaluating the benefits of foreign direct investment*, „*Transnational Corporations*”, vol. 3, number 1.

Dziemianowicz W., 1997, *Kapitał zagraniczny a rozwój regionalny i lokalny w Polsce*, Studia Regionalne i Lokalne, Warszawa.

Dziemianowicz W., 2008, *Konkurencyjność gmin w kontekście relacji władze lokalne – inwestorzy zagraniczni*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

European Commission, 2010, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Regional Policy contributing to smart growth in Europe 2020*, SEC(2010)1183, Brussels, 6.10 COM(2010)553 final.

European Commission, 2012A, *Connecting Smart and Sustainable Growth through Smart Specialisations. A practical guide for ERDF managing authorities*, Brussels, November 2012.

European Commission, 2012B, *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specializations (RIS 3)*, Brussels, May 2012.

European Commission, 2012C, *Regulation of the European Parliament and of the Council on specific provisions concerning the European Regional Development Fund and the Investment for growth and jobs goal and repealing Regulation (EC) No 1080/2006*, (SEC(2011)1138 i SEC(2011)1139, Brussels, COM(2011)614/3.

European Parliament, Committee on Regional Development, 2013, *Draft Report on Smart Specialization: networking centers of excellence for an effective cohesion policy (2013/2094(INI))*, Brussels, 14.09.2013.

European Union. Regional Policy, 2011, *Regional Policy for Smart Growth In Europe 2020*, Brussels, May.

EUROREG, 2010, *Propozycje możliwych kierunków działań rządu w poszczególnych regionach, w tym określenie potencjałów rozwojowych województw*, ekspertyza wykonana na zlecenie MRR, Warszawa.

Fiedorowicz K., 1995, *Hipoteza kontynuacji koncepcji policentrycznej umiarkowanej koncentracji*, w: *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju Polska 2000 plus. Hipoteza tom II*, Centralny Urząd Planowania, Warszawa.

Gawlikowska-Hueckel K., Szlachta J., (red.), 2014, *Wrażliwość polskich regionów na wyzwania współczesnej gospodarki. Implikacje dla polityki rozwoju regionalnego*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.

Godlewska-Majkowska H., Zarębski P., 2012, *Określenie potencjałów rozwojowych szesnastu województw jako podstawy do tworzenia systemu wdrażania kontraktu terytorialnego*, ekspertyza wykonana na zlecenie MIR, Warszawa.

Grabow B., Henckel D., Hollbach-Groemig B., 1995, *Weiche Standortfaktoren*, Schriften des Deutschen Institut für Urbanistik, Band 89, Stuttgart-Berlin-Köln.

Grochowski M., 2010, *Rozwój miast i regionów – między logiką paradygmatu konkurencyjności a terytorialnymi uwarunkowaniami polityki rozwoju*, w: Strzelecki Z. Legutko-Kobus P. (red.), *Oblicza współczesnego kryzysu a polskie regiony*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.

Grzeszczak J., 1978, *Teoria biegunów wzrostu*, Przegląd zagranicznej literatury geograficznej, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Zeszyt 3-4, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.

Grzeszczak J., 1999, *Bieguny wzrostu a formy przestrzeni spolaryzowanej*, IGIPIZ PAN, Prace geograficzne nr 173, Wydawnictwo Continuo, Wrocław.

Haber A., Szałaj M., 2010, (red.), *Ewaluacja w strategicznym zarządzaniu publicznym*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.

Klasik A., 2013, *Nowy ład strategiczny polityki rozwoju regionów. Podejście retro- i prospektywne*, w: K.Malik (red.), *Polityka rozwoju regionów oparta na specjalizacjach inteligentnych*, Studia KPZK, tom CLV, Warszawa.

Kołodziejski J., 1995, *Hipoteza rozwoju zrównoważonego w polityce przestrzennej państwa*, w: *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju Polska 2000 plus. Hipoteza tom II*, Centralny Urząd Planowania, Warszawa.

Komisja Europejska, 2010A, *Europa 2000. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komitetu Regionów oraz Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Bruksela, KOM(2010)2020 wersja ostateczna, 3.3.2010.

Komisja Europejska, 2010B, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, Projekt przewodni strategii Europa 2020 Unia Innowacji*, SEC(2010)1161, Bruksela dnia 6.10.2010r. COM(2010)546 wersja ostateczna.

Komisja Europejska, 2012, *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego objętych zakresem Wspólnych Ram*

Strategicznych oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006, SEC(2011)1141 wersja ostateczna i SEC(2011)11142 wersja ostateczna, Bruksela, dnia 14.03.2012, COM(2011)615 final.

Kowalczyk A., 2005, *Nowe fory turystyki miejskiej*, Prace i Studia Geograficzne, t. 35, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Łażniewska E., Nowak P., 2012, *Źródła regionalnej konkurencyjności*, w: Łażniewska E., Gorynia M. (red.), *Konkurencyjność regionalna. Koncepcje – strategie – przykłady*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

M@łopolska_2.0. Inteligentna specjalizacja regionu, Małopolskie Studia Regionalne nr 1□2/24□25/2012, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków, wrzesień 2012.

Miller M., Healy A., 2013, *Preparation of Smart Specialisation Strategy for Poland*, Draft Report, DG Research and Innovation.

Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, 2013, *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa strategia rozwoju kraju*, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 5 lutego 2013 roku.

Ministerstwo Gospodarki, 2012, *Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko*, Warszawa, przyjęta przez Kierownictwo Ministerstwa Gospodarki w dniu 4 lipca 2012 roku.

Ministerstwo Gospodarki, 2013, *Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”*, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 13 lutego 2013 roku.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2013, *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26 marca 2013 roku.

Ministerstwo Obrony Narodowej, 2013, *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 9 kwietnia 2013 roku.

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2013, *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020*, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 18 czerwca 2013 roku.

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2012, *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012-2020*, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26 kwietnia 2012 roku.

Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2010, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 13 lipca 2010 roku.

Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2011A, *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030*, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 13 grudnia 2011 roku.

Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2011B, *Plan Uporządkowania Strategii Rozwoju*, tekst uwzględniający dokonane w dniu 10 marca 2010 r. oraz 30 kwietnia 2011 r. reasumpcje decyzji Rady Ministrów z dnia 24 listopada 2009 r., Warszawa, kwiecień.

Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012, Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25 września 2012 roku.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2013, Strategia Sprawne Państwo 2020, Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 12 lutego 2013 roku.

Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, 2013, Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku), Warszawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 22 stycznia 2013 roku.

Możliwości eksportowe województwa warmińsko-mazurskiego, Katalog eksportowy 2013.

Nowak M., 2012, *Konkurencyjność obszarów metropolitalnych i metropolii*, w: Łażniewska E., Gorynia M. (red.), *Konkurencyjność regionalna. Koncepcje – strategie – przykłady*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Oesterreichisches Institut fuer Raumplanung, 2011, Regional Challenges in the Perspective of 2020, Vienna.

Potencjały i specjalizacje regionalne w województwie dolnośląskim, IRT, Wrocław 2013.

Pred A. (1972), Behavior and Location. Foundations for a Geographic and Dynamic Location Theory, The Royal University of Lund, Lund.

Proniewski M., Juchnicka M., 2013, *Badanie potencjałów i specjalizacji polskich regionów. Zarys metodologiczny*; Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa (ekspertyza).

Raport z konsultacji inteligentnych specjalizacji zdefiniowanych w trakcie aktualizacji Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2020, Instytut Zarządzania, Techniki i Technologii ITTM, Warszawa, kwiecień 2013.

Regionalny Program Strategiczny w zakresie rozwoju gospodarczego. Pomorski Port Kreatywności, Gdańsk 2013.

Specjalizacje regionalne województwa opolskiego – wyciąg z regionalnych dokumentów strategicznych, Opole 2013.

Startery podlaskiej gospodarki. Analiza gospodarczych obszarów wzrostu i innowacji województwa podlaskiego. Sektor produkcji oprogramowania komputerowego, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2011.

Startery podlaskiej gospodarki. Analiza gospodarczych obszarów wzrostu i innowacji województwa podlaskiego. Sektor biotechnologii, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2011.

Startery podlaskiej gospodarki. Analiza gospodarczych obszarów wzrostu i innowacji województwa podlaskiego. Sektor call center, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2010.

Startery podlaskiej gospodarki. Analiza gospodarczych obszarów wzrostu i innowacji województwa podlaskiego. Sektor rehabilitacji geriatrycznej, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2009.

Startery podlaskiej gospodarki. Analiza gospodarczych obszarów wzrostu i innowacji województwa podlaskiego. Sektor produkcji bielizny, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2010.

Startery podlaskiej gospodarki. Analiza gospodarczych obszarów wzrostu i innowacji województwa podlaskiego. Sektor producentów artykułów i sprzętu medycznego, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2009.

Startery podlaskiej gospodarki. Analiza gospodarczych obszarów wzrostu i innowacji województwa podlaskiego. Sektor produkcji żywności leczniczej, Podlaskie Obserwatorium Rynku Pracy i Prognoz Gospodarczych, Białystok 2010.

Stimson R.J., Stough R., Roberts B.H., 2006, *Regional Economic Development. Analysis and Planning Strategy*, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg.

Swianiewicz P., 2005, *Nowe interpretacje teoretyczne polityki miejskiej*, „Studia regionalne i lokalne”, nr 4(22)/2005.

Szlachta J., 2013, *Europejskie uwarunkowania trzeciej generacji strategii rozwoju regionalnego w Polsce – poziom województw*, w: K.Malik (red.), *Polityka rozwoju regionów oparta na specjalizacjach inteligentnych*, Studia KPZK, tom CLV, Warszawa.

Szmigiel-Rawska K., Dziemianowicz W., Szlachta J., 2010, (red.), *Samorząd lokalnych w sieciach gospodarczych*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.

The World Bank, 2013, *RIS3 Assessment – Draft, Review of national, cross-regional, and regional research and innovation strategies (RIS3) in Poland*, Warsaw, June.

ZAŁĄCZNIK 1

Tabela 10. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg sekcji PKD 2007 – % podmiotów gospodarczych ogółem (2012)

	Sekcja A	Sekcja B	Sekcja C	Sekcja D	Sekcja E	Sekcja F	Sekcja G	Sekcja H	Sekcja I	Sekcja J	Sekcja K	Sekcja L	Sekcja M	Sekcja N	Sekcja O	Sekcja P	Sekcja Q	Sekcja R	Sekcje S i T	Sekcja U
DOLNOŚLĄSKIE	1,9	0,1	7,6	0,1	0,3	11,8	25,0	5,8	3,0	2,6	3,3	10,8	9,0	2,5	0,4	3,2	4,8	1,7	6,0	0,0
KUJAWSKO-POMORSKIE	2,7	0,1	9,2	0,2	0,4	11,8	27,5	6,7	2,4	2,0	3,5	4,4	7,3	2,5	0,8	3,6	6,6	1,9	6,4	0,0
LUBELSKIE	2,6	0,1	8,0	0,2	0,3	11,8	29,6	6,9	2,7	1,9	3,2	2,9	7,3	2,0	1,5	4,2	5,9	1,9	7,0	0,0
LUBUSKIE	3,4	0,1	7,8	0,2	0,4	12,3	26,8	6,7	3,0	1,7	3,0	9,4	6,5	2,2	0,6	2,9	5,1	1,7	6,1	0,0
ŁÓDZKIE	2,0	0,1	12,1	0,2	0,3	10,4	29,3	6,2	2,5	2,3	3,2	3,6	7,9	2,2	0,9	3,6	5,1	1,7	6,4	0,0
MAŁOPOLSKIE	1,8	0,1	9,9	0,1	0,3	13,4	26,0	6,5	3,8	2,8	2,9	3,6	8,9	2,6	0,6	3,7	5,1	1,9	5,9	0,0
MAZOWIECKIE	1,8	0,1	8,2	0,2	0,3	10,1	26,8	6,5	2,5	4,7	3,4	4,2	12,2	3,3	0,5	3,5	4,3	1,5	5,9	0,0
OPOLSKIE	3,8	0,1	8,7	0,1	0,3	13,4	25,5	5,0	3,0	1,8	3,3	8,2	7,9	2,3	0,9	3,4	4,3	1,9	6,1	0,0
PODKARPACKIE	2,2	0,1	9,7	0,1	0,3	12,5	28,3	6,7	2,9	2,2	2,7	2,6	7,8	1,7	1,2	4,3	5,5	2,2	7,0	0,0
PODLASKIE	3,9	0,1	8,3	0,1	0,3	12,4	26,8	7,2	2,3	1,9	3,3	2,8	7,9	2,0	1,2	3,7	6,3	1,8	7,5	0,0
POMORSKIE	2,0	0,1	10,8	0,2	0,3	12,5	22,6	6,5	5,0	2,5	3,3	7,0	8,7	2,4	0,5	3,3	4,9	1,6	5,6	0,0
ŚLĄSKIE	1,1	0,1	9,4	0,1	0,4	11,4	29,3	6,5	3,3	2,5	3,6	5,2	8,2	2,5	0,4	3,5	4,8	1,7	5,9	0,0
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1,7	0,1	9,2	0,1	0,4	13,3	32,5	6,6	2,7	1,7	3,0	2,8	7,0	1,7	1,2	3,7	4,7	1,5	6,3	0,0
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	4,4	0,1	8,1	0,2	0,4	11,5	23,1	5,9	2,8	1,6	3,1	8,9	6,9	2,3	0,9	3,8	6,6	1,9	7,2	0,0
WIELKOPOLSKIE	3,6	0,1	9,8	0,2	0,4	12,9	26,9	5,9	2,4	2,5	3,0	3,8	9,0	2,7	0,7	3,4	5,1	1,6	6,0	0,0
ZACHODNIO-POMORSKIE	2,8	0,1	7,9	0,2	0,3	12,9	24,2	6,5	5,9	1,9	3,0	7,0	7,4	2,9	0,5	3,0	6,1	1,7	5,7	0,0
POLSKA	2,3	0,1	9,1	0,2	0,3	11,9	26,8	6,4	3,1	2,7	3,2	5,3	8,9	2,6	0,7	3,5	5,1	1,7	6,1	0,0

Sekcja A – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo

Sekcja B – górnictwo i wydobywanie

Sekcja C – przetwórstwo przemysłowe

Sekcja D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych

Sekcja E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją

Sekcja F – budownictwo

Sekcja G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle

Sekcja H – transport i gospodarka magazynowa

Sekcja I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi

Sekcja J – informacja i komunikacja

Sekcja K – działalność finansowa i ubezpieczeniowa

Sekcja L – działalność związana z obsługą rynku nieruchomości

Sekcja M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Sekcja N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca

Sekcja O – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne

Sekcja P – edukacja

Sekcja Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna

Sekcja R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją

Sekcja S – pozostała działalność usługowa

Sekcja T – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby

Sekcja U – organizacje i zespoły eksterytorialne

Tabela 11. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg sekcji PKD 2007 – wskaźnik lokalizacji* (2012)

	Sekcja A	Sekcja B	Sekcja C	Sekcja D	Sekcja E	Sekcja F	Sekcja G	Sekcja H	Sekcja I	Sekcja J	Sekcja K	Sekcja L	Sekcja M	Sekcja N	Sekcja O	Sekcja P	Sekcja Q	Sekcja R	Sekcje S i T	Sekcja U
DOLNOŚLĄSKIE	0,8	1,1	0,8	0,7	0,9	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	2,0	1,0	1,0	0,7	0,9	0,9	1,0	1,0	0,3
KUJAWSKO-POMORSKIE	1,2	1,0	1,0	1,3	1,2	1,0	1,0	1,1	0,8	0,7	1,1	0,8	0,8	1,0	1,1	1,0	1,3	1,1	1,0	0,4
LUBELSKIE	1,2	1,3	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	0,8	0,7	1,0	0,6	0,8	0,8	2,2	1,2	1,1	1,1	1,1	0,4
LUBUSKIE	1,5	0,9	0,9	1,0	1,2	1,0	1,0	1,1	0,9	0,6	0,9	1,8	0,7	0,9	0,9	0,8	1,0	1,0	1,0	0,3
ŁÓDZKIE	0,9	1,2	1,3	1,0	1,0	0,9	1,1	1,0	0,8	0,8	1,0	0,7	0,9	0,9	1,3	1,0	1,0	1,0	1,0	0,1
MAŁOPOLSKIE	0,8	0,8	1,1	0,6	1,0	1,1	1,0	1,0	1,2	1,0	0,9	0,7	1,0	1,0	0,9	1,1	1,0	1,1	1,0	0,7
MAZOWIECKIE	0,8	1,1	0,9	1,3	0,9	0,9	1,0	1,0	0,8	1,7	1,0	0,8	1,4	1,3	0,7	1,0	0,8	0,9	1,0	3,8
OPOLSKIE	1,7	0,6	1,0	0,7	0,9	1,1	0,9	0,8	1,0	0,7	1,0	1,5	0,9	0,9	1,3	1,0	0,8	1,1	1,0	0,4
PODKARPACKIE	1,0	1,4	1,1	0,7	0,9	1,1	1,1	1,1	0,9	0,8	0,8	0,5	0,9	0,7	1,8	1,2	1,1	1,3	1,1	0,2
PODLASKIE	1,7	1,3	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,1	0,7	0,7	1,0	0,5	0,9	0,8	1,7	1,1	1,2	1,1	1,2	0,6
POMORSKIE	0,9	0,9	1,2	1,5	0,9	1,1	0,8	1,0	1,6	0,9	1,0	1,3	1,0	0,9	0,7	0,9	1,0	1,0	0,9	1,0
ŚLĄSKIE	0,5	1,0	1,0	0,6	1,2	1,0	1,1	1,0	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	1,0	0,6	1,0	0,9	1,0	1,0	0,2
ŚWIĘTOKRZYSKIE	0,8	1,2	1,0	0,6	1,1	1,1	1,2	1,0	0,8	0,6	0,9	0,5	0,8	0,7	1,8	1,0	0,9	0,9	1,0	0,3
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1,9	1,1	0,9	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9	0,9	0,6	1,0	1,7	0,8	0,9	1,4	1,1	1,3	1,1	1,2	0,0
WIELKOPOLSKIE	1,6	0,9	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	0,8	0,9	0,9	0,7	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0	0,9	1,0	0,4
ZACHODNIO-POMORSKIE	1,2	0,6	0,9	1,5	0,9	1,1	0,9	1,0	1,9	0,7	0,9	1,3	0,8	1,1	0,7	0,8	1,2	1,0	0,9	0,5

* kolorem wyróżnianie zostały wskaźniki lokalizacji $\geq 1,25$

Sekcja A – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo

Sekcja B – górnictwo i wydobywanie

Sekcja C – przetwórstwo przemysłowe

Sekcja D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych

Sekcja E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją

Sekcja F – budownictwo

Sekcja G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle

Sekcja H – transport i gospodarka magazynowa

Sekcja I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi

Sekcja J – informacja i komunikacja

Sekcja K – działalność finansowa i ubezpieczeniowa

Sekcja L – działalność związana z obsługą rynku nieruchomości

Sekcja M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Sekcja N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca

Sekcja O – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne

Sekcja P – edukacja

Sekcja Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna

Sekcja R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją

Sekcja S – pozostała działalność usługowa

Sekcja T – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby

Sekcja U – organizacje i zespoły eksterytorialne

Tabela 12. Zatrudnienie wg sekcji PKD 2007 – % zatrudnionych ogółem (2012)

	Sekcja A	sekcje B i D	Sekcja C	Sekcja E	Sekcja F	Sekcja G	Sekcja H	Sekcja I	Sekcja J	Sekcja K	Sekcja L	Sekcja M	Sekcja N	Sekcja O	Sekcja P	Sekcja Q	Sekcja R	Sekcja S, T, U
DOLNOŚLĄSKIE	0,0	3,5	20,0	1,2	6,4	15,8	5,2	2,3	2,2	2,8	1,4	4,3	4,4	4,6	8,0	6,4	1,2	1,6
KUJAWSKO-POMORSKIE	15,9	1,0	21,0	1,2	6,3	15,8	5,1	1,4	1,1	2,1	1,7	2,7	2,7	4,8	8,3	6,2	0,9	1,6
LUBELSKIE	38,8	1,6	10,5	0,7	4,5	11,6	4,2	1,0	0,8	1,7	0,9	2,0	1,4	4,3	8,2	5,8	0,8	1,2
LUBUSKIE	11,4	1,4	23,0	1,3	5,6	16,1	6,7	1,8	0,9	1,9	1,3	2,7	3,8	5,6	8,1	5,7	1,0	1,8
ŁÓDZKIE	19,4	1,9	19,8	1,1	5,0	15,1	5,1	1,4	1,3	2,3	1,2	3,0	3,6	4,4	7,4	5,7	0,9	1,3
MAŁOPOLSKIE	21,9	1,6	14,4	0,9	7,2	15,0	4,5	2,4	2,1	2,1	1,0	4,2	2,7	3,6	8,1	5,6	1,2	1,6
MAZOWIECKIE	13,2	0,9	11,9	0,8	5,8	17,2	6,1	2,0	3,9	4,8	2,0	6,8	3,6	5,2	7,2	5,1	1,2	2,1
OPOLSKIE	16,4	1,6	21,4	1,2	7,0	13,6	5,1	1,5	0,7	1,8	1,0	2,7	2,8	5,5	8,6	6,3	1,1	1,5
PODKARPACKIE	33,1	1,3	17,0	0,9	4,9	12,0	3,6	1,1	0,9	1,2	0,7	1,8	2,4	4,0	7,2	5,7	0,9	1,2
PODLASKIE	31,9	1,1	13,2	0,8	4,9	13,4	4,3	1,3	0,8	1,8	0,9	2,0	1,9	5,3	8,3	5,8	1,0	1,3
POMORSKIE	9,0	1,0	19,0	1,1	7,6	16,5	6,6	2,4	2,3	3,1	2,1	3,9	3,2	4,9	8,9	5,8	1,2	1,6
ŚLĄSKIE	6,2	8,2	20,2	1,4	6,9	16,4	5,8	1,8	1,6	2,3	1,6	3,7	3,7	3,8	7,6	6,1	1,2	1,6
ŚWIĘTOKRZYSKIE	32,8	1,5	14,8	0,9	5,7	12,6	4,3	1,2	0,6	1,2	0,8	2,0	2,0	4,4	6,9	6,2	0,9	1,1
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	16,8	1,0	20,5	1,3	6,2	14,2	4,6	1,9	0,8	2,0	1,2	2,5	2,7	6,2	9,1	6,5	1,1	1,5
WIELKOPOLSKIE	15,7	1,3	22,2	1,0	6,8	16,7	5,6	1,6	1,6	2,0	1,2	3,6	3,0	3,6	7,5	4,7	0,8	1,4
ZACHODNIO-POMORSKIE	9,9	1,5	16,9	1,4	7,0	16,7	6,7	3,2	1,5	2,1	1,6	3,4	3,2	6,1	9,1	6,6	1,2	1,9
POLSKA	17,2	2,3	17,3	1,1	6,2	15,4	5,3	1,8	1,9	2,5	1,4	3,8	3,1	4,5	7,8	5,7	1,1	1,6

Sekcja A – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo

Sekcja B – górnictwo i wydobywanie

Sekcja C – przetwórstwo przemysłowe

Sekcja D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych

Sekcja E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją

Sekcja F – budownictwo

Sekcja G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle

Sekcja H – transport i gospodarka magazynowa

Sekcja I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi

Sekcja J – informacja i komunikacja

Sekcja L – działalność związana z obsługą rynku nieruchomości

Sekcja M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Sekcja N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca

Sekcja O – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne

Sekcja P – edukacja

Sekcja Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna

Sekcja R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją

Sekcja S – pozostała działalność usługowa

Sekcja T – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby

Sekcja U – organizacje i zespoły eksterytorialne

Sekcja K – działalność finansowa i ubezpieczeniowa

Tabela 13. Zatrudnienie wg sekcji PKD 2007 – wskaźnik lokalizacji* (2012)

	Sekcja A	sekcje B i D	Sekcja C	Sekcja E	Sekcja F	Sekcja G	Sekcja H	Sekcja I	Sekcja J	Sekcja K	Sekcja L	Sekcja M	Sekcja N	Sekcja O	Sekcja P	Sekcja Q	Sekcja R	Sekcja S, T, U
DOLNOŚLĄSKIE	0,5	1,5	1,2	1,2	1,0	1,0	1,0	1,2	1,2	1,1	1,0	1,1	1,4	1,0	1,0	1,1	1,1	1,0
KUJAWSKO-POMORSKIE	0,9	0,4	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0	0,8	0,6	0,8	1,2	0,7	0,9	1,1	1,1	1,1	0,9	1,0
LUBELSKIE	2,3	0,7	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	0,6	0,4	0,7	0,6	0,5	0,5	0,9	1,0	1,0	0,7	0,8
LUBUSKIE	0,7	0,6	1,3	1,2	0,9	1,0	1,3	1,0	0,5	0,7	0,9	0,7	1,2	1,2	1,0	1,0	1,0	1,1
ŁÓDZKIE	1,1	0,8	1,1	1,0	0,8	1,0	1,0	0,8	0,7	0,9	0,9	0,8	1,2	1,0	0,9	1,0	0,9	0,8
MAŁOPOLSKIE	1,3	0,7	0,8	0,9	1,2	1,0	0,8	1,3	1,1	0,8	0,7	1,1	0,9	0,8	1,0	1,0	1,1	1,0
MAZOWIECKIE	0,8	0,4	0,7	0,8	0,9	1,1	1,1	1,1	2,1	1,9	1,4	1,8	1,2	1,2	0,9	0,9	1,1	1,4
OPOLSKIE	1,0	0,7	1,2	1,2	1,1	0,9	1,0	0,8	0,4	0,7	0,7	0,7	0,9	1,2	1,1	1,1	1,0	0,9
PODKARPACKIE	1,9	0,6	1,0	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,8	0,9	0,9	1,0	0,9	0,7
PODLASKIE	1,9	0,5	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	0,7	0,5	0,7	0,7	0,5	0,6	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9
POMORSKIE	0,5	0,4	1,1	1,0	1,2	1,1	1,2	1,3	1,2	1,2	1,5	1,0	1,0	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0
ŚLĄSKIE	0,4	3,6	1,2	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	1,1	1,0	1,2	0,8	1,0	1,1	1,2	1,0
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1,9	0,7	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,6	0,3	0,5	0,5	0,5	0,6	1,0	0,9	1,1	0,8	0,7
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1,0	0,4	1,2	1,3	1,0	0,9	0,9	1,1	0,4	0,8	0,9	0,7	0,9	1,4	1,2	1,1	1,0	0,9
WIELKOPOLSKIE	0,9	0,6	1,3	0,9	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8	1,0	0,8	0,8	0,9
ZACHODNIO-POMORSKIE	0,6	0,7	1,0	1,3	1,1	1,1	1,3	1,8	0,8	0,8	1,1	0,9	1,0	1,4	1,2	1,2	1,1	1,2

* kolorem wyróżnianie zostały wskaźniki lokalizacji $\geq 1,25$

Sekcja A – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo

Sekcja B – górnictwo i wydobywanie

Sekcja C – przetwórstwo przemysłowe

Sekcja D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych

Sekcja E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją

Sekcja F – budownictwo

Sekcja G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle

Sekcja H – transport i gospodarka magazynowa

Sekcja I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi

Sekcja J – informacja i komunikacja

Sekcja K – działalność finansowa i ubezpieczeniowa

Sekcja L – działalność związana z obsługą rynku nieruchomości

Sekcja M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Sekcja N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca

Sekcja O – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne

Sekcja P – edukacja

Sekcja Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna

Sekcja R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją

Sekcja S – pozostała działalność usługowa

Sekcja T – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby

Sekcja U – organizacje i zespoły eksterytorialne

Tabela 14. Wartość dodana brutto według sekcji PKD 2007 - % wartości dodanej brutto ogółem (2011)

	Sekcja A	Sekcja B	Sekcja C	Sekcja D	Sekcja E	Sekcja F	Sekcja G	Sekcja H	Sekcja I	Sekcja J	Sekcja K	Sekcja L	Sekcja M	Sekcja N	Sekcja O	Sekcja P	Sekcja Q	Sekcja R	Sekcja S	Sekcja T
DOLNOŚLĄSKIE	2,1	3,6	29,2	2,9	1,1	7,2	15,7	4,2	1,1	2,1	3,7	5,2	4,6	2,3	4,4	4,3	3,6	0,7	1,5	0,5
KUJAWSKO-POMORSKIE	5,8	0,1	22,9	2,5	1,3	8,1	20,5	5,2	1,1	1,3	2,3	5,9	3,5	1,4	5,3	5,4	4,1	0,7	2,0	0,6
LUBELSKIE	8,7	1,8	14,7	2,0	1,2	7,6	19,6	6,0	1,2	1,6	3,0	5,8	3,3	1,0	7,0	7,2	5,3	0,7	1,5	0,8
LUBUSKIE	4,9	3,4	24,0	1,9	1,4	7,3	18,0	5,9	1,2	1,6	2,3	5,7	3,3	1,2	6,4	4,8	3,8	0,7	1,5	0,6
ŁÓDZKIE	5,2	1,6	20,2	6,3	1,2	6,9	19,3	4,6	1,2	1,6	3,6	6,3	3,6	2,0	5,0	4,9	4,2	0,7	1,1	0,6
MAŁOPOLSKIE	2,2	1,0	18,7	2,2	1,2	10,3	20,0	5,1	1,7	3,1	3,0	4,6	6,5	1,5	5,2	6,3	4,2	0,8	1,6	0,6
MAZOWIECKIE	3,6	0,1	11,7	3,2	0,7	7,1	18,4	5,9	1,1	8,2	10,0	5,1	8,1	2,4	4,5	3,6	2,8	0,7	2,5	0,3
OPOLSKIE	5,7	0,5	23,4	4,9	1,3	8,2	18,2	5,3	1,1	1,1	1,5	5,3	3,3	2,0	6,1	5,2	4,3	0,9	1,3	0,7
PODKARPACKIE	2,5	0,9	23,4	2,6	1,4	8,7	20,0	5,0	1,2	2,5	2,0	4,9	3,1	1,1	6,6	6,5	4,6	0,7	1,5	0,8
PODLASKIE	10,9	0,4	16,4	2,1	1,0	7,8	19,1	5,7	1,2	1,5	2,3	6,3	3,0	1,0	7,2	6,5	4,6	0,8	1,4	0,7
POMORSKIE	3,0	0,5	21,3	2,2	1,2	8,9	18,8	6,8	1,3	3,1	3,4	6,3	4,5	1,6	5,1	5,2	3,9	0,7	1,6	0,5
ŚLĄSKIE	1,0	9,8	20,9	3,3	1,3	7,8	18,1	4,8	1,2	1,8	2,8	6,9	4,3	1,7	4,0	4,0	3,7	0,7	1,4	0,5
ŚWIĘTOKRZYSKIE	5,9	1,7	19,5	4,2	1,4	9,6	20,1	5,4	1,2	1,4	1,5	4,8	3,2	1,1	6,0	5,4	5,1	0,7	1,1	0,7
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	8,9	0,2	20,6	2,0	1,5	8,1	17,3	4,9	1,4	1,5	2,2	6,6	3,4	1,2	6,9	6,0	4,2	0,8	1,6	0,7
WIELKOPOLSKIE	5,6	0,7	23,1	2,7	1,0	8,6	20,7	5,2	1,1	2,7	2,9	4,6	4,4	1,9	4,3	4,8	3,3	0,6	1,3	0,5
ZACHODNIO-POMORSKIE	4,1	0,2	14,6	3,0	1,3	9,8	20,7	6,3	1,9	1,9	2,7	7,5	4,8	1,6	6,3	5,5	4,5	0,8	1,9	0,6
POLSKA	4,0	2,1	19,3	3,1	1,1	8,0	18,8	5,4	1,2	3,5	4,5	5,6	5,1	1,8	5,0	4,8	3,8	0,7	1,7	0,5

Sekcja A – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo

Sekcja B – górnictwo i wydobywanie

Sekcja C – przetwórstwo przemysłowe

Sekcja D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych

Sekcja E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją

Sekcja F – budownictwo

Sekcja G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle

Sekcja H – transport i gospodarka magazynowa

Sekcja I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi

Sekcja J – informacja i komunikacja

Sekcja L – działalność związana z obsługą rynku nieruchomości

Sekcja M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Sekcja N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca

Sekcja O – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne

Sekcja P – edukacja

Sekcja Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna

Sekcja R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją

Sekcja S – pozostała działalność usługowa

Sekcja T – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby

Sekcja U – organizacje i zespoły eksterytorialne

Sekcja K – działalność finansowa i ubezpieczeniowa

Tabela 15. Wartość dodana brutto według sekcji PKD 2007 – wskaźnik lokalizacji* (2011)

	Sekcja A	Sekcja B	Sekcja C	Sekcja D	Sekcja E	Sekcja F	Sekcja G	Sekcja H	Sekcja I	Sekcja J	Sekcja K	Sekcja L	Sekcja M	Sekcja N	Sekcja O	Sekcja P	Sekcja Q	Sekcja R	Sekcja S	Sekcja T
DOLNOŚLĄSKIE	0,5	1,7	1,5	0,9	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	0,6	0,8	0,9	0,9	1,3	0,9	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9
KUJAWSKO-POMORSKIE	1,4	0,1	1,2	0,8	1,2	1,0	1,1	1,0	0,9	0,4	0,5	1,0	0,7	0,8	1,0	1,1	1,1	1,0	1,2	1,2
LUBELSKIE	2,2	0,9	0,8	0,7	1,0	0,9	1,0	1,1	1,0	0,5	0,7	1,0	0,7	0,6	1,4	1,5	1,4	0,9	0,9	1,5
LUBUSKIE	1,2	1,6	1,2	0,6	1,3	0,9	1,0	1,1	1,0	0,5	0,5	1,0	0,7	0,7	1,3	1,0	1,0	1,0	0,9	1,2
ŁÓDZKIE	1,3	0,8	1,0	2,1	1,1	0,9	1,0	0,9	0,9	0,5	0,8	1,1	0,7	1,1	1,0	1,0	1,1	1,0	0,6	1,1
MAŁOPOLSKIE	0,6	0,5	1,0	0,7	1,1	1,3	1,1	1,0	1,4	0,9	0,7	0,8	1,3	0,8	1,0	1,3	1,1	1,2	1,0	1,2
MAZOWIECKIE	0,9	0,0	0,6	1,1	0,6	0,9	1,0	1,1	0,9	2,4	2,3	0,9	1,6	1,3	0,9	0,7	0,7	1,0	1,5	0,6
OPOLSKIE	1,4	0,2	1,2	1,6	1,2	1,0	1,0	1,0	0,9	0,3	0,3	0,9	0,6	1,1	1,2	1,1	1,1	1,3	0,8	1,3
PODKARPACKIE	0,6	0,4	1,2	0,8	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0	0,7	0,5	0,9	0,6	0,6	1,3	1,3	1,2	1,0	0,9	1,5
PODLASKIE	2,7	0,2	0,9	0,7	0,9	1,0	1,0	1,1	0,9	0,4	0,5	1,1	0,6	0,6	1,4	1,3	1,2	1,1	0,8	1,4
POMORSKIE	0,8	0,2	1,1	0,7	1,1	1,1	1,0	1,3	1,1	0,9	0,8	1,1	0,9	0,9	1,0	1,1	1,0	1,0	0,9	1,0
ŚLĄSKIE	0,3	4,6	1,1	1,1	1,2	1,0	1,0	0,9	1,0	0,5	0,6	1,2	0,9	0,9	0,8	0,8	1,0	0,9	0,8	0,9
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1,5	0,8	1,0	1,4	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0	0,4	0,3	0,8	0,6	0,6	1,2	1,1	1,3	0,9	0,6	1,3
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	2,2	0,1	1,1	0,6	1,3	1,0	0,9	0,9	1,2	0,4	0,5	1,2	0,7	0,7	1,4	1,3	1,1	1,1	0,9	1,4
WIELKOPOLSKIE	1,4	0,3	1,2	0,9	0,9	1,1	1,1	1,0	0,9	0,8	0,7	0,8	0,9	1,0	0,9	1,0	0,9	0,9	0,7	1,0
ZACHODNIO-POMORSKIE	1,0	0,1	0,8	1,0	1,2	1,2	1,1	1,2	1,5	0,5	0,6	1,3	0,9	0,9	1,2	1,1	1,2	1,2	1,1	1,2

* kolorem wyróżnianie zostały wskaźniki lokalizacji $\geq 1,25$

Sekcja A – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo

Sekcja B – górnictwo i wydobywanie

Sekcja C – przetwórstwo przemysłowe

Sekcja D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych

Sekcja E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją

Sekcja F – budownictwo

Sekcja G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle

Sekcja H – transport i gospodarka magazynowa

Sekcja I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi

Sekcja J – informacja i komunikacja

Sekcja K – działalność finansowa i ubezpieczeniowa

Sekcja L – działalność związana z obsługą rynku nieruchomości

Sekcja M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Sekcja N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca

Sekcja O – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne

Sekcja P – edukacja

Sekcja Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna

Sekcja R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją

Sekcja S – pozostała działalność usługowa

Sekcja T – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby

Sekcja U – organizacje i zespoły eksterytorialne

